

ISSN: 2616-6216 (print)

ISSN: 2707-9597 (online)

<https://pard.mk.ua>

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

Науковий журнал

**PUBLIC ADMINISTRATION AND
REGIONAL DEVELOPMENT**

Academic journal

Заснований у 2018 році

*Включено до переліку наукових фахових видань України
з питань державного управління
(Категорія «Б»), Наказ Міністерства освіти і науки
України від 17.03.2020 №409)*

№19(2023)

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Головний редактор:

Ємельянов В.М. – доктор наук з державного управління, професор, заслужений діяч науки і техніки України

Заступник головного редактора:

Антонова Л.В. – доктор наук з державного управління, професор

Члени редакційної колегії:

Домбровська С.М. – доктор наук з державного управління, професор

Євтушенко О.Н. – доктор політичних наук, професор

Жовнірчик Я.Ф. – доктор наук з державного управління, професор

Криштанович М.Ф. – доктор наук з державного управління, професор

Лізаковська С.В. – доктор наук з державного управління, ад'юнкт

Лопушинський І.П. – доктор наук з державного управління, професор

Сиченко В. В. – доктор наук з державного управління, професор

Сорока С.В. – доктор наук з державного управління, професор

Хаджирадєва С.К. – доктор наук з державного управління, професор

Abbas Mardani – Ph.D. in Philosophy Management, University of South Florida (Tampa, Florida, USA)

Bartosz Hordecki – PhD, Professor of Political Science, Adam Mickiewicz University (Poland)

Catalin Vrabie – PhD, in Public Administration, (Romania)

Günter Walzenbach – Associate Professor in Political Science, American University of Armenia, College of Humanities and Social Sciences (Yerevan, Armenia)

Magdalena Musiał-Karg – Professor, dr hab., Adam Mickiewicz University (Poland)

Vainius Smalskys – Doctor of Social Science, Mykolas Romeris University, Director of Institute of Public Administration, Professor (Kaunas, Lithuania)

© Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

54003, м. Миколаїв,

вул. 1-а Воєнна, 2а.

(0512) 76-71-92

© Видавництво:

Ємельянова Т.В.

54001, Миколаїв,

пров. Суднобудівний, 7.

(0512) 47-74-48

Відповідальний секретар:

Штиршов О.М. – кандидат наук з державного управління, доцент

Технічний секретар:

Тимофєєв С.П. – кандидат наук з державного управління, доцент

Рекомендовано до друку: Рішенням науково-методичної ради Навчально-наукового інституту публічного управління та адміністрування, Чорноморського національного університету імені Петра Могили. (Протокол № 3 від 27.03.2023 р.)

Свідчення про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 23245-13085Р від 04.04.2018 р.

ISSN: 2616-6216 (print) ISSN: 2707-9597 (online) <https://doi.org/10.34132/pard>

Publisher and manufacturer:

Petro Mohyla Black Sea National University

Editor-in-Chief:

Volodymyr Yemelyanov – Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine (Ukraine)

Vice Editors-in-Chief:

Lyudmyla Antonova – Doctor of Sciences in Public Administration, Professor (Ukraine)

Editorial Board:

Svitlana Dombrowska – Doctor of Sciences in Public Administration, Professor (Ukraine)

Oleksandr Yevtushenko – Doctor of Political Sciences, Professor (Ukraine)

Yaroslav Zhovnirchik – Doctor of Sciences in Public Administration, Professor (Ukraine)

Myroslav Kryshchanovych – Doctor of Sciences in Public Administration, Professor (Ukraine)

Svitlana Lizakowska – Dr hab., adiunkt (Poland)

Svitlana Soroka – Doctor of Sciences in Public Administration, Professor (Ukraine)

Viktor Sychenko – Doctor of Sciences in Public Administration, Professor (Ukraine)

Ivan Lopushynskiy – Doctor of Sciences in Public Administration, Professor (Ukraine)

Svitlana Khadzhyradieva – Doctor of Sciences in Public Administration, Professor (Ukraine)

Abbas Mardani – PhD in Philosophy Management, University of South Florida (Tampa, Florida, USA)

Bartosz Hordecki – PhD. Professor of Political Science, Adam Mickiewicz University (Poland)

Catalin Vrabie – PhD. in Public Administration, (Romania)

Günter Walzenbach – Associate Professor in Political Science, American University of Armenia, College of Humanities and Social Sciences (Yerevan, Armenia)

Magdalena Musiał-Karg – Professor, dr hab., Adam Mickiewicz University (Poland)

Vainius Smalskys – Doctor of Social Science, Mykolas Romeris University, Director of Institute of Public Administration, Professor (Kaunas, Lithuania)

Secretary of the Editorial Board:

Oleksandr Shtyrov – PhD in Public Administration, Associate Professor (Ukraine)

Technical secretary:

Sergey Tymofeev – PhD in Public Administration, Associate Professor (Ukraine)

© **Publishing house:**

© **Petro Mohyla Black Sea**

National University

68 Desantnykiv St., 10,
Mykolayiv, Ukraine, 54003.

(0512) 76-71-92

Yemelyanova T.

prov. Sudnobudivniy, 7
Mykolayiv, Ukraine, 54001.

(0512) 47-74-48

Recommended for printing: by the decision of the Scientific and methodological council of the Educational and Scientific Institute of Public Management and Administration, Petro Mohyla Black Sea National University. (Protocol № 3, 27.03.2023 p.)

The Certificate of State Registration of Printed Mass Media Series KB № 23245-13085P dated 04.04.2018

ISSN: 2616-6216 (print) ISSN: 2707-9597 (online) <https://doi.org/10.34132/pard>

ІНДЕКСАЦІЯ ЖУРНАЛУ

DOAJ DIRECTORY OF
OPEN ACCESS
JOURNALS

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

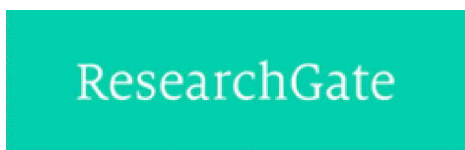
INDEX COPERNICUS

RePEc

MIAR

Federa Science Library

KOAR

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

WIKIDATA

LENS.ORG
Solving The Problem Of Problem Solving™

 Quality Open Access Market

ЗМІСТ

Іжа Микола, Курносенко Лариса

Публічне управління в умовах викликів воєнного стану.....11

Власенко Світлана

Роль громадянського суспільства у становленні публічної політики національної пам'яті в Україні.....31

Євтушенко Наталія

Евфемізація процесу комунікації між владою і громадськістю.....51

Кармишев Дмитро, Гордієнко Людмила

Позиціонування та брендинг університету як стратегічні орієнтири інтеграції у міжнародний освітній простір.....66

Котляр Людмила

Психодіагностика прогностичних параметрів прокрастинації державних службовців93

Лукашук Любов

Нормативно-правове забезпечення публічних механізмів на регіональному рівні в умовах євроінтеграції.....108

Лукашук Микола

Механізми реалізації ефективного врядування в Україні в умовах євроінтеграції.....128

Скрипнюк Олександр, Жовнірчик Ярослав

Державна політика України у сфері патріотичного виховання молоді: сучасний стан та перспективи розвитку.....152

Суслов Микола

Особливості розвитку локальної ідентичності ОТГ
в умовах війни в Україні.....177

Хаджирадєва Світлана, Тодорова Маріанна

Актуалізація проблем психосоціальної допомоги
населенню України в умовах війни.....199

Намазова Юлія

Сучасна парадигма державної гендерної політики
в умовах децентралізації.....220

Ларіна Наталія

Професіоналізація та професійно-кар'єрне зростання публічних
службовців: виклики та перспективи239

Паладійчук Сергій

Індекс публічності – інструмент оцінювання якості діяльності
представницьких органів влади на регіональному рівні.....258

CONTENT

Izha Mykola, Kurnosenko Larysa

Public administration in the conditions of the call
of martial law.....11

Vlasenko Svitlana

The role of civil society in establishing the public policy of
national memory in Ukraine.....31

Yevtushenko Natalia

Euphemization of the process of communication between
the authority and the public.....51

Karamyshev Dmytro, Hordiienko Liudmyla

Brand positioning of the university as strategic guidelines for
integration in the international educational space.....66

Kotlyar Lyudmila

Psychodiagnostics of prognostic parameters procrastinations
of public servants.....93

Lukashuk Liubov

Regulatory and legal security of public mechanisms at the regional
level in the conditions of eurointegration.....108

Lukashuk Mykola

Mechanisms for implementation of effective governance in Ukraine
in the conditions of european integration.....128

Skrypniuk Oleksandr, Zhovnirchuk Yaroslav

State policy of Ukraine in the field of patriotic education of youth:
current state and prospects for development.....152

Suslov Mykola

Features of the development of the local identity of the utc in the conditions of war in Ukraine.....177

Khadzhyradieva Svitlana, Todorova Marianna

Update of the problems of psychosocial assistance to the population of Ukraine in the conditions of war.....199

Namazova Yulia

The modern paradigm of state gender policy in conditions of decentralization.....220

Larina Nataliia

Professionalization and professional and career growth of public servants: challenges and prospects.....239

Paladiihuk Serhii

The publicity index is a tool for assessing the quality of activities of representative authorities at the regional level.....258

УДК 35.07:355.01

DOI 10.34132/pard2023.19.01

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО СТАНУ

Іжа М. М., д-р політ., наук, професор, директор, Інститут публічної служби та управління, Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, Україна.

Курносенко Л. В., канд. екон. наук, доцент, Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, Україна.

В статті піддано аналізу особливості функціонування системи публічного управління в умовах воєнного стану. З'ясовано, що системними чинниками, які забезпечили стійкість країни в умовах активних бойових дій можна вважати: розвинене підприємництво; розвинені публічні комунікації; децентралізовану систему управління економікою; розвинене громадянське суспільство; високий рівень відкритості держави; високий рівень цифровізації державних сервісів. Визначено, що основою стійкості держави в умовах триваючих бойових дій є спроможність системи публічного управління здійснювати управлінську діяльність, направлену на організацію та упорядкування життя, забезпечення стабільності та розвитку суспільства. Визначено основні компоненти спроможності системи публічного управління: систему надання високоякісних та доступних адміністративних послуг, систему професійної публічної служби та систему формування і реалізації державної політики на основі аналізу та комунікацій зі всіма зацікавленими сторонами. Досліджено основні адаптаційні механізми зазначених компонентів стійкості системи публічного управління в умовах воєнного стану. Визначено, що основними викликами, які виникли в ході війни і будуть впливати на стійкість держави в повоєнний період, є: безпекові; ресурсні; інтеграційні; інформаційні виклики. Показано що система надання адміністративних послуг адаптувалася до умов

воєнного стану завдяки урядовим рішенням щодо невідкладності та екстериторіальності надання окремих послуг.

Зроблено висновок, що пом'якшенню впливу викликів і загроз на стійкість системи публічного управління у воєнний час та час повоєнного відновлення буде сприяти дотримання поступовості започаткованих системних реформ, залучення громадськості у процеси прийняття публічних рішень, розвиток людського капіталу публічної служби.

Ключові слова: публічне управління, публічна служба, спроможність системи публічного управління, виклики воєнного стану.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Російська агресія зумовила виникнення в Україні гуманітарно-економічної кризи, успішне подолання якої залежить від стійкості системи публічного управління. Від швидкого реагування органів публічної влади на виклики нової реальності залежить адаптація громад, бізнесу та населення до умов воєнного стану, забезпечення життєдіяльності країни в умовах війни. В період воєнного стану критично необхідно забезпечити стійкість держави через її ефективне врядування, що допоможе перейти до етапу повоєнного відновлення та майбутньої інтеграції в Європейський Союз.

Війна обумовила появу низки викликів для влади на всіх рівнях управління, подолання яких потребувало зміну підходів до роботи публічних службовців, переосмислення пріоритетів публічної політики, появу нових форм співпраці державних органів, бізнес середовища та громадянського суспільства, дослідження механізмів яких є новим напрямом наукових розробок науки державного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів публічного управління присвячені наукові праці Г. Атаманчука, В. Баштанника, О. Решоти, В. Мартиненка, В. Борщевського, О. Василиці, Є. Матвеева, Н. Мельтюхової, Дж. Нейсбіта, О. Оболенського, С. Серьогіна, Ю. Сурміна, А. Тоффлера, С. Удовіка, А. Комарницької, Г. Капленко, А. Стасишина, Ф. Фукуями, Ю. Хабемаса та ін.

В 2022 році вітчизняними вченими були здійснені спроби дослідити систему публічного управління в умовах російської агресії, виділити основні загрози та виклики, здійснити аналіз кроків, які запроваджені для її адаптації до воєнного стану.

О. Назаренко та К. Озарко проаналізували основні економічні ризики держави в умовах воєнного стану [14]. Дослідники на основі оцінки потреб економіки України у повоєнному відновленні окреслили стратегічні вектори розвитку держави і механізми підвищення ефективності управління нею.

В. Борщевський, О. Василиця, Є. Матвеев досліджували роль органів державної влади та місцевого самоврядування у створенні мобілізаційного резерву в умовах воєнного стану [2]. Вченими окреслено основні інституційні зміни, які відбулися в Україні внаслідок запровадження воєнного стану та виявлено дисфункції в роботі формальних і неформальних державних інститутів.

Питанням ефективності публічного управління в умовах воєнного стану задавався А. Миколюк [12]. Вчений відзначив позитивний вплив на сучасне функціонування системи публічного управління в Україні децентралізаційних процесів, які в довоєнний період забезпечили розширення повноважень і відповідальності органів місцевого самоврядування, надання громадам можливості самостійно вирішувати свої проблеми і контролювати якість наданих публічних послуг, що обумовило стійкість інституту місцевого самоврядування в умовах війни.

Проблема організації публічної служби в контексті потреб, які виникають під час здійснення професійної діяльності державними службовцями в умовах воєнного стану, розглянута в статті Н. Алюшиної, яка наводить результати проведеного соціологічного опитування публічних службовців щодо того, як змінилися показники навантаження, результативності та якості роботи державних службовців в умовах воєнного стану [1].

Напередодні війни на початку 2022 році колективом фахівців Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України була опублікована Національна доповідь «Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз», яка обґрунтовує концепцію національної стійкості (резильєнтності) в

контексті цивілізаційної суб'єктності країни [15]. Вченими розглянуті проблеми ідентичності та консолідація суспільства, визначені політико-інституційні детермінанти національної стійкості, розглянуто її структуру та зміст. В дослідженні розглянуто питання взаємодії національної резильєнтності й національної безпеки держави та поставлено проблему інституційного забезпечення стратегії національної резильєнтності.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на проведені наукові розвідки подальшого дослідження потребують чинники забезпечення стійкості системи публічного управління в умовах посталих викликів та загроз воєнного часу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – дослідження особливостей функціонування системи публічного управління в умовах воєнного стану в контексті посталих перед країною викликів та загроз.

Завданнями дослідження є: вивчення викликів та загроз, що обумовлюють особливості функціонування системи публічного управління в умовах воєнного стану; виокремлення чинників, які забезпечують стійкість держави в умовах триваючих бойових дій.

Предмет дослідження – особливості функціонування системи публічного управління України в умовах викликів воєнного стану.

Загальна методика виконаного дослідження включає теоретичний аналіз, заснований на наукових працях вітчизняних та зарубіжних дослідників, нормативно-правових документах з проблеми адаптації системи публічного управління України до умов воєнного стану. З метою вивчення чинників, що впливають на підвищення рівня спроможності системи функціонувати в кризових умовах, у ході ситуаційного аналізу виконано кабінетні дослідження з використанням офіційних статистичних публікацій Центральних органів виконавчої влади, соціологічних досліджень офіційних агенцій, аналітичні огляди Національного агентства України з питань державної служби.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початок 2023 р. війна завдала збитків економіці України, з урахуванням втрат цивільної інфраструктури, ВВП та інвестицій, на суму понад 700 млрд. дол. США [18].

Військова агресія росії проти України є безпрецедентною з точки зору тривалості, масштабу і руйнівних наслідків. Ірано-іракська війна 1980-х тривала майже вісім років і коштувала економіці Іраку 452,6 млрд дол. (сім ВВП країни на той час). П'ятиденна військова агресія росії проти Грузії 2008 року коштувала останній близько 23% ВВП (2 млрд. євро). Японія у Другій світовій війні втратила чверть свого національного багатства й третину виробничих потужностей [25].

За попередніми підрахунками експертів економіка України втратила до 50 % виробничих потужностей підприємств стратегічних галузей, більшість яких було розташовано на сході України [22]. Наслідком активних бойових дій стало порушення економічних зв'язків як зовнішніх, так і внутрішніх, руйнування житлового фонду країни, знищення виробничої, соціальної та обслуговуючої інфраструктури, блокування морських портів та інших логістичних каналів. Більше 80 % українських підприємств скоротили або зупинили свою діяльність. Падіння економічної активності спричинило скорочення податкових надходжень до бюджету, обмежуючи здатність Уряду на впровадження самостійних політик відновлення.

За оцінками Міністерства економіки України, валовий внутрішній продукт нашої держави у 2022 році скоротився на 30,4 %, що, хоча й є найбільшим падінням за новітню історію України, але значно менше від прогнозного рівня міжнародних фінансових організацій (45-50 %) [13].

Критичними для подальшого відновлення та розвитку країни є гуманітарні ризики, які пов'язані із втратою людського капіталу та перерозподілом робочої сили всередині країни, втратою доходів та засобів до існування домогосподарств. За оцінками Організації Об'єднаних Націй, станом на 17 січня 2023 року кількість українських біженців, які зареєстровані для отримання тимчасового захисту в країнах Європи, сягнула 4,9 млн. людей, з яких лише третина висловлює надію повернутися назад [26].

З початку повномасштабного російського вторгнення в Україну офіційно зареєстровано майже 4,8 млн. внутрішньо переміщених осіб, збільшення цієї соціально вразливої категорії громадян спричиняє суттєвий тиск на систему адміністрування публічних послуг [19].

В країні різко збільшилося безробіття (з 9,9 до 30 % за методологією МОТ), додаючи розбалансованості регіональним ринкам праці [9, с. 6].

Українська держава змогла уникнути найбільш негативних та песимістичних сценаріїв не лише завдяки безпрецедентній підтримці країн- партнерів, яка, за оцінками Національного банку України, протягом 2022 року сягнула 120 млрд. дол., з яких 28 млрд. дол. було направлено на фінансування потреб бюджету України [9. с.7], але й завдяки спроможності системи публічного управління, стійкості побудованих за роки системних реформ інституцій.

Фахівці Національного інституту стратегічних досліджень [18] називають наступні системні чинники, які забезпечили ефективну опірність країни на першому етапі війни та надалі стали основою її стійкості в умовах триваючих бойових дій:

- розвинене підприємництво – підприємницька ініціатива, мережева взаємодія, відсутність ієрархічного централізованого управління процесами перерозподілу суспільних ресурсів дозволили оперативно реагувати на виклики воєнного часу;

- розвинені комунікації – гнучка система транспортних, торговельних, інформаційних, телекомунікаційних зв'язків зберегла «зв'язність» країни, пом'якшила гуманітарну кризу, сприяла координації дій державних та громадських інститутів;

- децентралізація – широкі повноваження дієздатних громад надали можливість посилити оборонну спроможність держави;

- розвинене громадянське суспільство – волонтерський рух та високий рівень самоорганізації суспільства стали основою стійкості базових соціальних систем;

- високий рівень відкритості держави – усталені за попередні роки економічні, політичні, громадянські комунікації із зарубіжними партнерами дозволили в критичній ситуації війни швидко залучити допомогу міжнародної спільноти в фінансовій (гранти та кредити), господарській (матеріальна допомога), гуманітарній (гуманітарні вантажі, програми підтримки біженців, лікування військовослужбовців), військовій (надання зброї, боєприпасів, амуніції, підготовка військовослужбовців тощо) сферах;

- діджиталізація – досягнутий до початку повномасштабної війни рівень цифровізації сфер державного управління уможливив

дієвість органів публічної влади та виконання життєво важливих для функціонування країни обов'язків.

Інституційна природа таких чинників дає можливість розглядати їх як характерні ознаки державної моделі, що склалася в Україні внаслідок усього попереднього періоду суспільних змін.

Досліджуючи концепт «стійкість держави» М.Орел наголошує, що він має розглядатися у контексті спроможності системи публічного управління виконувати функціональні завдання щодо забезпечення життєдіяльності та гарантування безпеки соціуму [16].

У тлумачному словнику «спроможність» трактується через поняття «здатності»: «спроможність – це здатність до здійснення чого-небудь; наявність умов, сприятливих для чого-небудь, обставин, які допомагають чомусь; можливість» [3, с. 1182].

Спроможність системи публічного управління розглядається нами як унормована в правовому полі здатність органів публічної влади здійснювати управлінську діяльність, направлену на організацію та упорядкування життя, забезпечення стабільності та розвитку суспільства.

Спроможність сервісної та цифрової держави, яка забезпечує захист інтересів громадян на основі європейських стандартів та досвіду, складається з трьох головних компонентів: системи надання високоякісних та доступних адміністративних послуг, системи професійної публічної служби та системи формування і реалізації державної політики на основі аналізу та комунікацій зі всіма зацікавленими сторонами [17].

Система надання якісних та доступних публічних послуг, яка вибудовувалася в довоєнні роки на основі впровадження принципів і стандартів сервісної держави, зазнала суттєвих впливів через виклики війни, пов'язані із законодавчим обмеженням адміністративних та інших публічних послуг. В перші місяці війни було прийнято низку законодавчих та нормативно-правових актів, якими зупинено надання базових адміністративних послуг через закриття державних реєстрів (наприклад, послуги декларування / реєстрації місця проживання фізичних осіб), що спричинило значне навантаження на систему, оскільки саме в базових послугах зросла потреба громадян в умовах війни.

Пошкодження, руйнування, окупація територій, на яких були розташовані об'єкти надання адміністративних послуг та інфраструктура зв'язку, унеможливили дотримання прийнятих і усталених процедур їх надання. Зокрема змін зазнали такі групи адміністративних послуг, як реєстрація актів цивільного стану (РАЦС); паспортні послуги; реєстрація / декларування місця проживання; адміністративні послуги соціального характеру; реєстрація бізнесу, нерухомості; реєстрація авто та видача посвідчень водія.

Система надання адміністративних послуг адаптувалася до умов воєнного стану завдяки урядовим рішенням щодо невідкладності та екстериторіальності надання окремих послуг; незастосування вимог щодо обов'язкового використання відомостей інформаційних систем у разі тимчасової відсутності доступу до таких систем, впровадженню цифрових електронних сервісів (зокрема, мобільного застосунку «Дія»). Швидкі урядові рішення забезпечили стійкість системи надання адміністративних послуг з точки зору безпеки, доступності та реагування на нові потреби громадян.

Станом на початок 2023 року понад 750 ЦНАПів продовжують надавати українцям сучасний державний сервіс. Станом на 1 жовтня 2022 року в країні працює 3142 точки доступу до адміністративних послуг [6].

Адаптуючись до воєнних потреб система пропонує громадянам нові способи надання та види адміністративних послуг. Так, викликом для ЦНАП та уповноважених осіб органів місцевого самоврядування при наданні адміністративних послуг, пов'язаних з обліком внутрішньо переміщених осіб, стало застосування програмного комплексу «Соціальна громада», особливо в період пікових навантажень. Надання можливості отримання електронних публічних послуг даною категорією осіб через мобільний застосунок «Дія» з середини квітня 2022 року суттєво сприяло зменшенню фізичних звернень за цими послугами. Новими послугами в умовах війни (із застосуванням мобільного застосунку «Дія») крім отримання статусу та допомоги внутрішньо переміщеними особами стали: подання заяв про пошкоджене під час війни майно фізичними та юридичними особами; державна реєстрація шлюбу без особистої присутності особи (за певних умов); реєстрація статусу безробітного тощо.

Спроможність системи публічного управління спирається на кадровий ресурс державної служби, який також зазнав значних впливів російської агресії. Так, відповідно звіту Національного агентства України з питань державної служби (НАДС) за станом на 30.09.2022 року, фактична кількість працюючих державних службовців становить 166,7 тис.осіб; кількість державних службовців, які знаходяться на територіях, що захоплені агресором, або в межах районів бойових дій або блокованих районів становить – 5,79 тис.осіб; в лавах ЗСУ несуть службу 3,6 тис. державних службовців (табл.1) [23].

Таблиця 1

**Показники складу державних службовців
за формою організації трудових відносин за станом
30.09.2022 року, осіб**

Жінки				Чоловіки			
Загальна кількість службовців	Категорія В	Категорія Б	Категорія А	Категорія А	Категорія Б	Категорія В	Загальна кількість службовців
Працюють у штатному режимі							
101297	78533	22710	54	130	11866	22561	34557
Працюють дистанційно							
9314	6506	2798	10	19	1215	1851	3085
Знаходяться на простой							
8704	7222	1482	0	1	722	2564	3337
Інше (у т.ч. відповідно до частини 3 ст.12, ст.13 ЗУ «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»)							
5685	4716	969	0	0	220	553	773

Джерело: [23]

З початком вторгнення російських військ на територію України більшість державних службовців була позбавлена можливості виконувати свої посадові обов'язки безпосередньо на робочих місцях. У зв'язку з виникненням загрози для життя і здоров'я працівників

та їх сімей багато державних службовців були вимушені тимчасово змінити місце проживання, при цьому більшість з них продовжує виконувати свої посадові обов'язки віддалено.

Для адаптації системи управління персоналом державної служби до умов воєнного часу в квітні 2022 року Урядом було прийнято Постанову «Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану», якою врегульовані питання дистанційної роботи державних службовців та працівників державних органів. За повідомленням НАДС за станом на 30.09.2022 року у штатному режимі працюють 135,9 тис. державних службовців (або 81,5 % від фактичної кількості працюючих), дистанційно працюють – 12,4 тис. осіб (7,4 % від фактичної кількості працюючих). За період з 24.02.2022 року по 30.09.2022 року виїхали за кордон 5,69 тис. осіб державних службовців [7].

В умовах воєнного стану тимчасово запроваджено спрощену процедуру відбору кандидатів на державну службу [21], що забезпечує оперативне призначення необхідних фахівців під час війни і дозволяє попередити нестачу кваліфікованих кадрів.

Незважаючи на ризики воєнного часу, Україна в 2022 році продовжувала реформу державної служби, приділяючи значну увагу якості її кадрового складу, оптимізації процесів відбору і подальшого розвитку компетентностей службовців, в тому числі у формі стажувань в інституціях країн ЄС, впровадженню механізмів стимулювання повернення у післявоєнну країну і її відбудови, побудові моделі державної служби на основі застосування дистанційних технологій надання адміністративних послуг [27].

Система формування та реалізації державної політики на основі аналізу, критичного оцінювання та поширення знань стосовно процесу вироблення та здійснення державної політики, що ґрунтується на суспільних цінностях, є необхідною складовою адміністративної спроможності системи публічного управління.

Реалізація важливих кроків, які потрібні для відновлення та подальшого розвитку України, залежить від спроможності керівництва державного апарату розробляти та впроваджувати ефективні державні політики.

Формування політик – ключова функція створених в ході реформи державного управління директоратів політик у складі мі-

ністерств, «самостійних структурних підрозділів, що утворюються для виконання завдань, пов'язаних із забезпеченням формування державної політики в одній або декількох сферах компетенції відповідних міністерств, координацією та моніторингом її реалізації, проведенням аналізу та оцінкою впливу її реалізації на заінтересовані сторони, а також інших завдань, крім тих, що пов'язані з виконанням функцій з надання адміністративних послуг, управління об'єктами державної власності або здійснення державного нагляду (контролю)» [8].

Спроможність системи публічного управління була посилена в ході її реформи, результатом чого стало підвищення якості урядових рішень, зниження адміністративного навантаження державного регулювання, забезпечення законності та передбачуваності адміністративних дій. Робота міністерств була сконцентрована на постійному аналізі проблем і пошуку можливих варіантів їхнього вирішення, виробленні відповідних політик і оцінці ймовірних чи наявних наслідків їх реалізації. Постійні консультації зі стейкхолдерами, напрацювання механізмів врахування пропозицій та інтересів всіх зацікавлених сторін в ході формування та реалізації державної політики, аналіз впливів політичних рішень, що впроваджуються, з метою оперативного їх коригування, стали усталеними практиками роботи міністерств в довоєнний період. Саме ці аспекти формування політик урядовими структурами зазнали суттєвих змін в умовах воєнного стану, оскільки потреба в оперативному прийнятті управлінських рішень суттєво спрощує або обмежує процедури їх суспільного обговорення і ретельного аналізу.

Намагаючись запобігти руйнівним змінам, уряд держави у якості відповіді на виклики війни використовував два основних типи політичних інструментів: адміністративне регулювання воєнного стану та збереження стабільності економіки. Основні управлінські рішення Кабінету Міністрів України стосувалися оборони, забезпечення війська, а також фінансово-економічних питань, встановлення соціальних пільг, гуманітарного забезпечення тощо. Вже в перші місяці війни Кабінет Міністрів України розпочав процес реєстрації воєнних збитків та відновлення інфраструктури і житлового фонду. Значну увагу приділили питанням санкцій проти росії та білорусі.

Загалом за сто днів воєнного стану Кабінет Міністрів України ухвалив 726 нормативно-правових актів, з них близько 350 документів стосуються воєнного стану, решта – розподілу фінансування, кадрових та інших питань [5].

У перші дні війни уряд затвердив план заходів із регулювання режиму воєнного стану, який включав формування місцевих бюджетів та фінансування військових адміністрацій, встановлення взаємодії та координації органів державної влади з військовим командуванням, посилення охорони об'єктів критичної інфраструктури, забезпечення роботи бомбосховищ тощо. З метою прискорення матеріально-технічного забезпечення військових потреб, уряд на початку війни спростив процедури публічних закупівель, дозволивши їх здійснення без використання системи Prozorro. Враховуючи критичний стан українського експорту, обмеженого блокуванням морських портів та руйнуванням транспортної та логістичної інфраструктури, уряд здійснював дієві кроки для вирішення питань світової продовольчої безпеки. Також, на підтримку власного агропродуцтва Кабінетом Міністрів України були спрощені процедури: маркування імпортової продукції, фітосанітарних заходів, реєстрації сільськогосподарської техніки тощо.

Одним із головних напрямів роботи Кабінету Міністрів України стало ухвалення рішень щодо захисту державних інформаційних ресурсів від кіберзагроз. Постановами уряду була обмежена робота державних реєстрів та уможливлено розміщення державних інформресурсів на хмарних сервісах за межами України.

Забезпечення потреб оборони і громадян стало однією з надскладних задач для влади. За перші три місяці війни Україна отримала гуманітарну підтримку як від країн-партнерів, яка обчислювалася більше як в 400 тис. тонн товарів гуманітарного призначення: ліки, товари першої необхідності, харчування, товари військового призначення тощо. Для пришвидшення надходження гуманітарної допомоги в країну уряд затвердив низку послаблень щодо процедур визнання, ввезення, декларування та звільнення від звітності гуманітарних вантажів.

Стійкість країни визначається її спроможністю реагувати на системні виклики і продовжувати функціонувати незважаючи на

втрати чи пошкодження [24]. Виклик – проблемна ситуація, від розв’язання якої залежить подальше функціонування системи (суспільства, держави) [10].

Досліджуючи функціонування системи публічного управління в умовах воєнного стану можна виділити наступні групи викликів, які виникли в ході війни і будуть впливати на стійкість держави в повоєнний період:

- безпекові – обмеження діяльності органів публічної влади у зв’язку із воєнними діями та режимом воєнного стану;
- ресурсні – недостатнє фінансування бюджетів та державних програм, необхідність збереження та розвитку людського капіталу, необхідність узгодження дій щодо керування ресурсами, спрямованими на повоєнну відбудову держави і проведенням реформ для подальшого руху в Європейський Союз;
- інтеграційні – обмеження координації дій державних, бізнесових та громадських інститутів в процесі прийняття управлінських рішень в умовах війни, необхідність керувати рівнем соціальної напруги в суспільстві через суперечності системи відповідальності перед власними громадянами – з одного боку, та іноземними фінансовими та політичними партнерами – з іншого, з приводу виконання зобов’язань щодо залученої допомоги в повоєнний період);
- інформаційні (обмеження можливостей отримувати та надавати актуальну інформацію щодо діяльності органів публічної влади та об’єктів надання адміністративних послуг на тимчасово непідконтрольній території чи у зоні бойових дій, необхідність ефективного комунікативного супроводу проєктів відновлення країни та подальших реформ).

Отже, система публічного управління відчуває тиск викликів зовнішнього середовища, породжених руйнуванням соціально-економічних зв’язків внаслідок війни, та внутрішніх проблем, пов’язаних зі змінами елементів самої системи: кадрових, фінансових, матеріально-технічних ресурсів та організаційно-адміністративних відносин. З метою мінімізації та подолання посталих викликів Указом Президента від 21 квітня 2022 р. № 266/2022 утворено Національну раду з відновлення від наслідків війни, експертами якої підготовле-

но проєкт масштабного Плану відновлення України (далі – Проєкт), що був презентований в липні 2022 року під час Ukraine Recovery Conference в Лугано, Швейцарія [20]. В Проєкті, який оприлюднено на урядовому сайті для загального суспільного обговорення, враховані численні пропозиції міжнародних партнерів, бізнесу і громадськості. Загалом для відбудови України передбачається реалізувати 850 проєктів вартістю 750 млрд. дол. План розрахований на 10 років (2023-2032 роки) та відбудуватиметься у два етапи. Перший етап (2023-2025 роки) – передбачає реалізацію 580 проєктів на суму 350 млрд. дол. Другий етап (2026-2032 роки) – включатиме 270 проєктів на суму 400 млрд. дол.

Проєктом передбачено 24 стратегічні напрями змін, серед яких «зміцнення інституційної спроможності держави», для забезпечення якої мають бути реалізовані проєкти: інформатизації та діджиталізації підтримки розробки політики; оптимізації структури ЦОВВ та місцевих державних адміністрацій; підвищення кваліфікації державних службовців, створення системи оцінювання ефективності діяльності місцевих державних адміністрацій тощо. Вже наприкінці 2022 року були започатковані зміни у перебудові організаційної структури Кабінету Міністрів України, які мають привести до скорочення кількості міністерств з 20 до 14 та створення Центру уряду для обслуговування системи координації стратегій та програм міністерств.

Висновки. Зважаючи на непередбачувану природу війни складно прогнозувати потреби і виклики, які виникнуть в подальшому в умовах воєнного стану і постануть перед Україною в повоєнний період. Проведений аналіз показав, що незважаючи на кризовий стан система публічного управління продовжує виконувати покладені на неї функції, демонструючи стійкість державних інституцій. Розглядаючи спроможність системи публічного управління протистояти викликам і загрозам можна виділити три складника, які визначають її зміст: якість і достатність кадрового складу, результативність надання адміністративних послуг і забезпечення формування і реалізації політик. Посиленню спроможності держави в подальшому сприятиме дотримання наступності започаткованих реформ, в тому числі децентралізації влади, інтеграція громадянського суспільства

the war and will affect the stability of the state in the post-war period are: security; resource; integration; information challenges. It was concluded that mitigating the impact of negative factors on the stability of the public administration system in wartime and post-war recovery will be facilitated by compliance with the gradualness of the initiated system reforms, public involvement in public decision-making processes, and development of the human capital of the public service.

Key words: *public administration, public service, capacity of the public administration system, challenges of martial law*

Received: 09.10.22

References

1. Aliushyna, N. (2022). Orhanizatsiia pratsi derzhavnykh sluzhbovtziv v umovakh voiennoho chasu [Organization of civil servants' work in wartime conditions]. *Derzhavne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok – State administration and regional development*, 16, 284-313. DOI: <https://doi.org/10.34132/pard2022.16.01> [in Ukrainian].

2. Borshchevskiy, V., Vasylytsia, O. & Matvieiev, Ye. (2022). Publichne upravlinnia v umovakh voiennoho stanu: instytutysiini transformatsii, stratehichne planuvannia ta mekhanizmy rozvytku [Public administration under martial law: institutional transformations, strategic planning and development mechanisms]. *Derzhava ta rehiony – State and regions*, 2, 30-35. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.2.5> [in Ukrainian].

3. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]*. (2009). Kyiv, Irpin: Perun [in Ukrainian].

4. Voronov, O, Kurnosenko, L, Bezena, I, Korniiievskiy, S & Ilychok, B. (2023). Public management of smart planning technologies for the sustainable development of the region in conditions of total digitalization. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, Vol.18, №1, pp. 61-67. DOI: doi.org/10.18280/ijstdp.180106 [in English].

5. Derzhavne rehuliuivannia pid chas viiny: yak Kabinet Ministriv Ukrainy adaptuvav ekonomiku do voiennoho stanu [State regulation during the war: how the Cabinet of Ministers of Ukraine adapted the economy to the state of war]. (July 1, 2022). *Analitychna platforma «Vox-Ukraina» –Analytical*

platform «Vox-Ukraine». *voxukraine.org*. Retrieved from: <https://voxukraine.org/derzhavne-regulyuvannya-pid-chas-vijny-yak-kabinet-ministriv-ukrayiny-adaptuvav-ekonomiku-do-voyennogo-stanu/> [in Ukrainian].

6. Desiat misiatsiv stiikosti: publichna sluzhba [Ten months of resilience: public service]. Ofis reform – Office of Reforms. *rdo.in.ua*. Retrieved from: <https://rdo.in.ua/article/desyat-misyaciv-stiykosti-publichna-sluzhba> [in Ukrainian].

7. Deiaki pytannia orhanizatsii roboty derzhavnykh sluzhbovtiv ta pratsivnykiv derzhavnykh orhaniv u period voiennoho stanu. Postanova KМУ vid 12 kvitnia 2022 №440 [Some issues of organizing the work of civil servants and employees of state bodies during martial law. Resolution of the CMU of April 12, 2022 №440]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

8. Deiaki pytannia reformuvannya derzhavnoho upravlinnia. Postanova KМУ vid 11 hrudnia 2019 № 1034. [Some issues of public administration reform. Resolution of the CMU of December 11, 2019 № 1034.]. *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1034-2019-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

9. Zvit pro finansovu stabilnist [Report on financial stability]. Natsionalnyi bank Ukrainy. Hruden 2022 – National Bank of Ukraine. December 2022. *bank.gov.ua* Retrieved from: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2022-H2.pdf?v=4 [in Ukrainian].

10. Kravchenko, V.I. (2016). Vyklyky i zahrozy Ukraini, yii ekonomitsi ta finansam u pershii tretyni XXI stolittia [Challenges and threats to Ukraine, its economy and finances in the first third of the XXI century]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 10. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_10_3 [in Ukrainian].

11. Kryshchanovych, M., Vartsaba, V., Kurnosenko, L., Munko, A. & Chepets, O. (2023). Development of public management of financial and economic security in modern conditions. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 1(48), 258-267. DOI: doi.org/10.55643/fcaptop.1.48.2023.3958 [in English].

12. Mykoliuk, A.V. (2022). Publichne upravlinnia v umovakh viiskovoho stanu: pytannia efektyvnosti [Public administration under martial law: the question of efficiency]. *Chornomorskyi naukovo-doslidnyi instytut ekonomiky ta innovatsii – Black Sea Research Institute of Economics and Innovation*, 29, 45-48. DOI: <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2022.29.8> [in Ukrainian].

13. Minekonomiky poperedno otsiniuie padinnia VVP v 2022 rotsi na rivni 30,4% [The Ministry of Economy preliminarily estimates the drop in GDP

in 2022 at the level of 30.4%]. *me.gov.ua*. Retrieved from: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=4470bafb-5243-4cb2-a573-5ba15d9c8107&title=MinekonomikiPoperedno> [in Ukrainian].

14. Nazarenko, O.A. & Ozarko, K.S. (2022). Vyklyky ta stratehichni pryorytety publichnoho upravlinnia Ukrainy v umovakh viiny [Challenges and strategic priorities of public administration of Ukraine in the conditions of war]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Publichne upravlinnia ta administruvannia – Academic notes of V.I. Vernadsky TNU. Series: Public management and administration*, 33(72), 4. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.4/11> [in Ukrainian].

15. *Natsionalna stiikist Ukrainy: stratehiia vidpovidi na vyklyky ta vyperedzhennia hibrydnykh zahroz: natsionalna dopovid [National resilience of Ukraine: strategy for responding to challenges and anticipating hybrid threats: national report]*. (2022) Kyiv: Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen imeni I. F. Kurasa NAN Ukrainy. Retrieved from: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=9206> [in Ukrainian].

16. Orel, M.H. (2018). Aksiolohichni aspekt kontseptu «stiikist derzhavy» u konteksti funksii publichnoho upravlinnia [Axiological aspect of the concept of «state stability» in the context of public administration functions]. *Investysii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 24, 95-101. Retrieved from: http://www.investplan.com.ua/pdf/24_2018/19.pdf [in Ukrainian].

17. Pasport reformy derzhavnoho upravlinnia: Stratehiia reformy derzhavnoho upravlinnia Ukrainy do 2025 roku [State Administration Reform Passport: State Administration Reform Strategy of Ukraine until 2025]. (n.d.). *kmu.gov.ua*. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/reforms/270821-rdu-passport-ukr.pdf> [in Ukrainian].

18. Pidsumky 2022 roku ta ochikuvannia shchodo 2023 roku [Results of 2022 and expectations for 2023]. (n.d.). *niss.gov.ua*. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pidsumky-2022-roku-ta-ochikuvannya-shchodo-2023-roku> [in Ukrainian].

19. Pidsumky 2022 roku [Results of 2022]. (n.d.). Ministry of Reintegration of the Temporarily Occupied Territories of Ukraine. *minre.gov.ua*. Retrieved from: https://www.minre.gov.ua/sites/default/files/prezentaciyaza_2022_rik_5_nova.pdf [in Ukrainian].

20. Plan vidnovlennia Ukrainy [Ukraine recovery plan]. (July 2022). National Council of Ukraine for the Restoration of Ukraine. *recovery.gov.ua*. Retrieved from: <https://recovery.gov.ua/> [in Ukrainian].

21. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo

funktsionuvannya derzhavnoi sluzhby ta mistsevoho samovriaduvannya u period dii voiennoho stanu. Zakon Ukrainy vid 12.05.2022 № 2259-IX [On making changes to some laws of Ukraine regarding the functioning of the civil service and local self-government during the period of martial law. Law of Ukraine dated May 12, 2022 № 2259-IX]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text> [in Ukrainian].

22. Proekt Planu vidnovlennia Ukrainy: Materialy robochoi hrupy «Audytu zbytkiv, ponosenykh vnaslidok viiny» [Project of the Recovery Plan of Ukraine: Materials of the Working Group «Audit of Damages Suffered as a Result of the War»]. (2022). National Council for the Restoration of Ukraine. *kmu.gov.ua*. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/audit-of-war-damage.pdf> [in Ukrainian].

23. Statystychni dani pro sklad derzhavnykh sluzhbovtziv u period voiennoho stanu za stanom na 30.09.2022r. [Statistical data on the composition of civil servants during the period of martial law as of September 30, 2022]. *Natsionalne ahentstvo Ukrainy z pytan derzhavnoi sluzhby – National Agency of Ukraine on Civil Service*, 12. Retrieved from: <https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/DIYALNIST/KSDS/infografika12-ark-1.pdf> [in Ukrainian].

24. Stiikist Ukrainy: 2022 rik [Sustainability of Ukraine: 2022]. Center of economic strategy. *ces.org.ua* Retrieved from: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads-2022.pdf> [in Ukrainian].

25. Chy isnuie idealnyi retsept antykryzovoi polityky v umovakh viiny? [Is there an ideal recipe for anti-crisis policy in the conditions of war?]. (2022). *Mirror of the week*. *zn.ua*. Retrieved from: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/chi-isnuje-idealnij-retsept-antikrizovoji-politiki-v-umovakh-vijni.html> [in Ukrainian]

26. Ukraine refugee situation. Operational data portal. *data.unhcr.org* Retrieved from: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> [in English].

27. War in the Region. Europe and Central Asia Economic Update (Spring). World Bank Group. *openknowledge.worldbank.org*. Retrieved from: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/37268/9781464818660.pdf> [in English].

Відомості про авторів / Information about the Authors

Іжа Микола Михайлович: Національний університет «Одеська політехніка»: проспект Шевченка, 1, м. Одеса, 65004, Україна.

Mykola Izha: Odessa Polytechnic University: Shevchenko avenue 1, Odessa, 65004 Ukraine.

ORCID. ORG/0000-0002-7263-6193

E-mail: izha.m.m.@op.edu.ua

Курносенко Лариса Володимирівна: Національний університет «Одеська політехніка»: проспект Шевченка, 1, м. Одеса, 65004, Україна.

Larysa Kurnosenko: Odessa Polytechnic University: Shevchenko avenue 1, Odessa, 65004 Ukraine.

ORCID. ORG/0000-0003-2309-695X

E-mail: lara_w@ukr.net

УДК 35.07:[323.2:316.325](477)
DOI 10.34132/pard2023.19.02

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У СТАНОВЛЕННІ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНІ

Власенко С.І., канд. іст. наук, докторантка Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, ст. викладачка Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ, Україна.

Meta статті – з'ясувати роль громадянського суспільства у становленні публічної політики національної пам'яті в Україні наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років.

Дослідження здійснено на основі нормативно-правових актів Верховної Ради УРСР, офіційних документів громадських об'єднань, що діяли в Україні в зазначений період, а також із використанням наукових розробок вітчизняних дослідників з окремих аспектів поставленої проблеми.

У процесі підготовки статті були використані загальнонаукові методи (аналізу та синтезу, індукції та дедукції, пояснення й узагальнення) в поєднанні з міждисциплінарними та спеціальними методами. Застосування історичного, системного, структурно-функціонального, логічного підходів до наукового дослідження дало можливість розкрити суспільні процеси та діяльність громадських об'єднань у сфері відродження і збереження національної пам'яті наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років.

У статті розкрито діяльність громадських об'єднань в Україні щодо відродження історії, культури, мови, традицій та збереження національної пам'яті українського народу. З'ясовано вплив громадської активності на політику радянської влади та досліджено владні рішення у відповідь на дії суспільства, що сприяли становленню публічної політики національної пам'яті в Україні

наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років. Доведено, що процес становлення публічної політики національної пам'яті в Україні був нерозривно пов'язаний із зародженням громадянського суспільства.

В результаті проведеної науково-дослідної роботи було зроблено висновок про важливу роль громадянського суспільства України у процесі становлення публічної політики національної пам'яті наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років.

Ключові слова: публічне управління, державна влада, органи влади, політика національної пам'яті, історична пам'ять, громадянське суспільство, громадські об'єднання, політичні партії.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Питання національної пам'яті відіграють вагомий роль у консолідації суспільства та розвитку держави. Особливої актуальності вони набувають у вирішальні для нації моменти, коли виникає необхідність в об'єднанні для досягнення національної мети – створення суверенної держави та її захист. Це можливо лише за умови спільної діяльності громадян, інститутів громадянського суспільства та органів влади.

Процесам становлення публічної політики національної пам'яті в Україні передувала багаторічна боротьба українського народу за відновлення держави. І важливе місце в ній відігравало прагнення відродити і зберегти національну пам'ять. З відновленням незалежності у 1991 р. колективне осмислення власного минулого, відродження і збереження національної пам'яті українського народу, стало одним із напрямів публічної політики в Україні. Особливо загострилось дане питання в умовах російської військової агресії проти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наявний науковий доробок свідчить про актуальність досліджуваної теми і формується з праць, присвячених окремим аспектам участі громадянського суспільства у процесі становлення публічної політики національної пам'яті в Україні. Зокрема, отримали висвітлення, здебільшого у галузі політології й історії, суспільно-політичний розвиток та процеси зародження громадянського суспільства в Україні

наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років [5; 6; 7; 8, с. 16-138; 16; 20; 22; 34, с. 95-166; 35, с. 258-281; 40, с. 456-475; 43, с. 71-110]. Мали місце й наукові розробки питань відновлення національної та історичної пам'яті, збереження культурної спадщини в Україні тощо [1; 4; 23; 25; 26; 36]. Однак, аналіз наукових робіт дає підстави говорити про відсутність єдиного комплексного дослідження щодо ролі громадянського суспільства у становленні публічної політики національної пам'яті в Україні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у визначенні ролі громадянського суспільства у становленні публічної політики національної пам'яті в Україні наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років. Її досягнення потребує розкриття діяльності громадських об'єднань з відродження історії, культури, мови, традицій та збереження національної пам'яті українського народу; з'ясування впливу громадської активності на політику радянської влади та дослідження владних рішень у відповідь на дії суспільства, що сприяли становленню в даний період публічної політики національної пам'яті в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес становлення публічної політики національної пам'яті в Україні припадає на кінець 1980-х – на початок 1990-х років і тісно пов'язаний із зародженням громадянського суспільства. У цей період, як цілком слушно відзначала А. Киридон, відбувалися «трансформаційні зміни свідомісного рівня», що були «викликані зростанням інтересу до минулого, ліквідацією «білих плям» тощо» [17, с. 247]. Такої точки зору дотримується і Г. Касьянов, який вважає, що питання історичної пам'яті виникли у суспільно-політичному дискурсі ще в період «перебудови», зокрема, за його висловом, – у контексті ліквідації «білих плям» історії чи «повернення до історичної правди» [15, с. 247]. Дійсно, саме тоді відбувається перелом у суспільній свідомості українців – ширяться демократичні ідеї, зростає інтерес до національних традицій, української мови, історії, культури тощо. В цей час під впливом громадськості в окремих представників влади формується усвідомлення необхідності відродження та збереження національної пам'яті українського народу, що призводить до декларування цього розуміння, прийняття відповідних рішень

та здійснення перших кроків щодо їх реалізації. З відновленням незалежності України було визначено концептуальні засади державної політики національної пам'яті, розроблено нормативно-правову базу та розбудовано систему органів влади у даній сфері.

Політичні зміни, спричинені впровадженням курсу на перебудову 1985-1991 рр., уможливили появу в Україні демократичних громадських об'єднань, покликаних здійснювати громадські ініціативи, задовольняти потреби та відстоювати інтереси суспільства. Від самого початку їхня діяльність була виразником очікуваних суспільством демократичних зрушень, і певною мірою, впливала на державну політику – керівництво КПРС / КПУ було вимушене рахуватися з громадською позицією та прислуховуватися до громадської думки.

В напрямку відродження та збереження національної пам'яті діяли об'єднання громадян, що ставили перед собою завдання культурно-просвітницького характеру: вивчення та популяризація маловідомих або замовчуваних у радянську добу історичних подій, фактів і постатей, проведення культурних і просвітніх заходів, вшанування пам'яті, відновлення пам'яток культури тощо. Національна історія, традиції, символіка все більше входили у повсякденне життя українців.

Одне з провідних місць у національному відродженні посідали ключові події українського державотворення та боротьби українського народу за незалежність своєї держави. Так, 1 листопада 1988 р. з нагоди 70-ї річниці проголошення Західноукраїнської Народної Республіки, вперше за багато десятиліть було урочисто вшановано пам'ять вояків Української Галицької Армії, похованих на Янівському цвинтарі у Львові [25, с. 157-158]. До 70-річчя Злуки УНР і ЗУНР 22 січня 1989 р. Комітет захисту Української католицької церкви спільно з Марійським товариством та Українською Гельсінською спілкою організували молебень біля собору Святого Юри [25, с. 158]. Наприкінці 1980-х років у селах і містечках західних областей України запроваджувалась традиція відновлення пам'яті полеглих у боротьбі за незалежність України – вшанування могил вояків Української Повстанської Армії, «забутих» впродовж десятиліть під тиском радянської

влади. На сільських сходах та вічах, на святах та весіллях, інших зібраннях виконувалися національний гімн та патріотичні повстанські пісні часів національно-визвольної боротьби. В 1990 р. на Івано-Франківщині було започатковано фестиваль стрілецької і повстанської пісні, а в 1991 р. побачили світ кілька збірок повстанських пісень [10, с. 10; 26, с. 360].

Серед перших об'єднань громадян, що піднімали питання відродження національної пам'яті, був Український культурологічний клуб (УКК), створений у Києві в серпні 1987 р. В статуті цієї організації визначалось, що її метою є «задоволення духовних запитів у сфері вивчення й поширення української культури» [3]. На своїх зборах члени УКК обговорювали маловідомі та «небажані» для радянської влади питання з історії України, проблеми захисту історичних пам'яток тощо.

В цей же час у західних областях України значної популярності набула молодіжна організація «Товариство Лева», заснована у жовтні 1987 р. у Львові. Її появу пов'язують із акцією львівської молоді з відновлення міської історії – проведення толоки на Личаківському цвинтарі 4 липня 1987 р. [42]. «Товариство Лева» займалось відродженням народних традицій, впорядкуванням занедбаних пам'яток української архітектури, поширенням молодіжної української музичної культури тощо. Товариство сприяло створенню цілої низки громадсько-політичних, історико-культурних і мистецьких об'єднань у західному регіоні. В його складі діяли товариства «Вертеп» у Тернополі та «Спадщина» у Львові. За підтримки «Товариства Лева» з'явилась низка товариств: «Рух» у м. Івано-Франківськ, «Росточівське братство» у м. Нестеров (нині Жовква), ім. В. Кубільника в м. Самбір, «Дзвін» у м. Рогатин, «Паростки» у м. Стрий та ін. [24]. Про напрям їхньої діяльності свідчить стаття під назвою «Хто ми?», опублікована у часописі молодіжного товариства «Паростки» «Українське юнацтво»: «...Основна мета – пропагування і виховання серед молоді почуття високого національного патріотизму ... Методи – просвітянські вечори «Хата-Читальня», експедиції стежками репресій, відродження традиційних народних свят, толоки, догляд за історичними та культурними пам'ятниками краю» [41].

В цей же час особливої гостроти в українському суспільстві набувають питання відновлення історичної правди про Голодомор-геноцид українського народу 1932-1933 років, політичні репресії, депортації населення та інші злочини радянської влади. Розслідуванням масових репресій та увічненням пам'яті жертв тоталітарного режиму в Україні займалося республіканське історико-просвітницьке товариство «Меморіал», засноване 4 березня 1989 р. «Меморіал» брав участь у пошуку та встановленні місць масових поховань, а в травні 1989 р. ним було вперше проведено вшанування жертв репресій у Биківнянському лісі під Києвом [2]. Одним із надважливих на той час досягнень «Меморіалу» стало прийняття 17 квітня 1991 р. закону «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» [32]. З відновленням незалежності України Всеукраїнська правозахисна організація «Меморіал» імені Василя Стуса долучалась до розробки законопроектів, створення спеціальних державних органів, формування концепції політики національної пам'яті в Україні.

Гостро наприкінці 1980-х років реагувало суспільство й на питання про повернення на батьківщину примусово виселених радянською владою народів, зокрема, кримських татар, депортованих у 1944 р. У колективному зверненні до XIX всесоюзної конференції КПРС та до всіх членів партії (червень 1988 р.), яке зібрало 4800 підписів, представники кримськотатарського народу вимагали «організованого повернення ... на свою національну територію – Крим та компактного заселення там у місцях історичного проживання»; «повного безумовного відновлення національного рівноправ'я, створення умов найшвидшого відродження народу в усіх сферах, відродження його історії» та ін. [19, а. 37-38]. Влада змушена була реагувати на прояви національного руху, а тому в цей час спостерігається масове повернення кримських татар в Україну. Як повідомлялось у плані роботи республіканської оперативної групи, що займалася вирішенням питань стосовно кримських татар, за дев'ять місяців 1988 р. в Крим прибуло 13 761 особа [21, с. 888]. Члени цієї групи стверджували, що лідери кримськотатарського національного руху мають наміри перенести його центр безпосередньо в Крим. А 26-29 червня 1991 р. в м. Сімферополі відбувся курултай кримськотатарського народу, в якому, за офіційними даними, взяло

участь 300 делегатів [11, а. 25]. Курултай прийняв Декларацію про державний суверенітет кримськотатарського народу, сформував меджліс «як вищий єдиний повноважний представницький орган кримськотатарського народу» на чолі з М. Джемілевим. Кримськотатарський національний рух відіграв значну роль у відродженні, збереженні та поширенні мови, культури, традицій народу. Активно підтримували кримських татар у їх національній боротьбі й українські демократичні сили [12; 13; 14].

Величезну роль у консолідації українського суспільства та в актуалізації питань національної пам'яті наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років відіграли громадські об'єднання, що пізніше трансформувались у впливові політичні партії. Серед них – громадсько-політична і правозахисна організація «Українська Гельсінська спілка», створена в липні 1988 р., на основі якої у квітні 1990 р. постала Українська республіканська партія; громадсько-політична організація «Народний рух України за перебудову» (Рух), що зародилась наприкінці 1988 р., а оформилась у вересні 1989 р. (у жовтні 1990 р. слова «за перебудову» були вилучені з назви організації, а в грудні 1992 р. вона була реорганізована у політичну партію «Народний Рух України»).

Яскравим виразником громадянської активності українського суспільства став Другий з'їзд Народного Руху України, що проходив 25–28 жовтня 1990 р. у Києві. Пропонуємо дані про його делегатів за приналежністю до громадських об'єднань (таблиця 1) та за національною ознакою (рис. 1), зібрані під час роботи з'їзду [38, а. 3, 6].

Рух ставив перед собою завдання «домагатися необхідних умов для вільного розвитку і самозбереження українського народу на споконвічній своїй території; сприяти духовному відродженню української нації на основі державного захисту української мови, всебічного розвитку української культури, формування історичної пам'яті і національної свідомості громадян, виховання почуття національної гідності» [39]. Одним із перших масових заходів Руху стало проведення 22 жовтня 1989 р. на Центральному республіканському стадіоні Всеукраїнського мітингу на підтримку законів про вибори та про надання українській мові статусу державної мови. А 28 жовтня 1989 р. було прийнято закон «Про мови

в Українській РСР», який визначав, що «українська мова є одним із вирішальних чинників національної самобутності українського народу» [30].

Таблиця 1

**Представництво громадських об'єднань* на
Другому з'їзді Народного Руху України**

Назва організації	Кількість учасників
Рух	1882
УРП	243
Товариство української мови імені Т. Шевченка	487
ДПУ	118
«Меморіал»	94
«Зелений світ»	35
КПРС	25
СНУМ	20
«Спадщина»	14
Демократична платформа КПРС	13
Українська християнсько-демократична партія	9
Союз Українок	9
Селянська демократична партія	8
Спілка виборців	7
СДПУ	5
Товариство репресованих	4
ВЛКСМ	4
Страйком	4
ДСУ	4
Демократичний блок України	3
«Просвіта»	3

продовження таблиці 1

ОУН	2
УПДП	2
«Відродження»	2
Асоціація Дем. Рад України	2
«Пласт»	2
Українська спілка демократичної молоді	2
ВТР	1
УАЗІС	1
УНДП	1
Товариство Лева	1
Соціал-демократична група «Апрель»	1
УНП	1
Товариство ім. Митрака	1
Культурне товариство Закарпатських угорців	1
ОКНД	1
Товариство «Русинів»	1
Демократичний рух	1
«Козацький курінь»	1
НТШ	1
Товариство визволення України	1
СПВУ	1
НПУ	1
Товариство «Заповіт»	1
Українська міжпартійна асамблея	1

* Назви організацій подано відповідно до оригіналу документа.

Рис. 1. Національний склад делегатів Другого з'їзду
Народного Руху України

Джерело: [38]

Прагнучі об'єднати український народ, відновити славетну історію нашої держави, 13 січня 1990 р. Велика Рада Руху прийняла ухвалу, якою визначалось 22 січня Днем Соборності України – «єдності її народу та держави і всіх українських земель» [33, с. 160-161]. А 21 січня 1990 р. сталась надзвичайно важлива подія у відродженні національної пам'яті українського народу – з нагоди 71-ї річниці проголошення Акта злуки УНР і ЗУНР було проведено «живий ланцюг» єднання за маршрутом Івано-Франківськ–Львів–Тернопіль–Рівне–Житомир–Київ. За даними Міністерства внутрішніх справ УРСР, в акції взяли участь близько 450 тис. осіб, а за неофіційними даними – від 1 до 5 млн [27, а. 2; 37]. Тисячі українців також приєднались до масових святкувань 500-річчя заснування Запорозького козацтва, що проходили 3-5 серпня 1990 р.

Питання національного відродження стали одними із ключових під час виборчої кампанії 1990 р. Зокрема, у маніфесті Демократичного блоку України, що об'єднував Народний рух України за перебудову, Українську Гельсінську спілку, Товариство «Меморіал», Товариство української мови імені Т. Шевченка, Українську екологічну асоціацію «Зелений світ», поруч із заявами про «реальний політичний і економічний суверенітет України», «політичний плюралізм, багатопартійну систему», «скасування ст. 6 Конституції УРСР, яка забезпечує привілейоване становище КПРС» «прийняття нової Конституції України, створеної у відповідності до міжнародних угод про права і свободи людини» тощо, говорилося про «національне відродження українського народу» та «вільний розвиток культур і мов національних меншин України» [33, с. 155-157].

Участь у виборах давала можливість громадським об'єднанням, що виступали альтернативою правлячій партії, брати участь у державному управлінні й таким чином безпосередньо впроваджувати суспільні ініціативи. В результаті виборів 4 березня 1990 р., в яких узяло участь майже 85 % виборців, до Верховної Ради УРСР 12-го скликання (Верховна Рада України 1-го скликання) увійшли народні депутати від демократичних сил, сформувавши опозиційний демократичний блок «Народна рада» на чолі з І. Юхновським. Під час відкриття першої сесії Верховної Ради 15 травня 1990 р. голова Центральної виборчої комісії по виборах народних депутатів УРСР

В. Бойко заявив: «Нинішній депутатський корпус має вирішувати складні і відповідальні завдання» [18]. Наскільки «складними і відповідальними» виявилися завдання, стало відомо вже за два місяці – саме цим складом Верховна Рада ухвалила доленосні рішення в історії нашої держави.

Суспільні і політичні процеси в країні спонукали владу сприяти легалізації інститутів громадянського суспільства. Зокрема, важливу роль у цьому відіграло рішення про виключення статті 6 з Конституції УРСР, ухвалене 24 жовтня 1990 р. [29]. Як вважає український журналіст В. Портников, для України це рішення «мало навіть більш вагомні наслідки, ніж для усього Радянського Союзу», оскільки, на його думку, КПРС перестала бути вище за владу в Україні й влада знову перейшла до обраного населенням парламенту [28]. Завершальним акордом у даному процесі стала постанова Верховної Ради УРСР від 29 вересня 1990 р. «Про порядок реєстрації громадських об'єднань» [31].

Саме активна участь громадян у суспільно-політичному житті країни наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років, наполеглива боротьба українців за демократичні принципи, за відродження національних ідей та збереження національної пам'яті українського народу, створили передумови для відновлення незалежності нашої держави. Ухвалення Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 р. Декларації про державний суверенітет України не було б можливим без участі в політичних процесах громадськості. А тому, цілком закономірним вбачається наявність у тексті Декларації положень, що були серед основних у діяльності громадських об'єднань, а саме про те, що Україна «як суверенна національна держава розвивається в існуючих кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення» та «є самостійною у вирішенні питань науки, освіти, культурного і духовного розвитку української нації, гарантує всім національностям, що проживають на території республіки, право їх вільного національно-культурного розвитку», «забезпечує національно-культурне відродження українського народу, його історичної свідомості і традицій, національно-етнографічних особливостей, функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя», «виявляє

підкування про задоволення національно-культурних, духовних і мовних потреб українців, що проживають за межами республіки» [9]. Таким чином, вищий законодавчий орган державної влади заявив від імені всього народу про право на самовизначення та відновлення і збереження національної пам'яті українського народу.

А 24 липня 1990 р., за рішенням Президії Київської міської ради народних депутатів від 20 липня, на щоглі біля будинку міськради за участі більше 100 тис. киян і гостей столиці було піднято синьо-жовтий прапор (прапор був висвячений священниками Української автокефальної православної церкви та Української греко-католицької церкви на майдані біля Софійського собору). Цим же рішенням міськради було передбачено порядок використання атрибутів Української держави – Прапора, Герба і Гімну [33, с. 173]. А рівно через рік і місяць, після ухвалення Акта проголошення незалежності України, національний прапор замайорів над будівлею Верховної Ради України. Відтоді розпочалась розбудова Української держави, у тому числі й формування та реалізація публічної політики національної пам'яті.

Висновки. Таким чином, наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років українське суспільство рішуче заявило про своє прагнення до відновлення суверенної держави, відродження історії, культури, мови, традицій свого народу. Процес становлення публічної політики національної пам'яті в Україні був нерозривно пов'язаний із зародженням громадянського суспільства. Національні ідеї, взяті за основу в діяльності громадських об'єднань, стали засадничими у консолідації українського суспільства, у розвитку національної свідомості, національних традицій, культури, мови. Поява громадських об'єднань та їх діяльність з відродження та збереження національної пам'яті українського народу відіграла значну роль у становленні публічної політики національної пам'яті, зокрема, продемонструвала активну позицію громадськості в даній сфері, стимулювала відповідні владні рішення, заклала основу для подальшого формування концептуальних засад публічної політики національної пам'яті в Україні.

Стаття надійшла до редакції: 18.09.22

As a result of the research work, a conclusion was made about the important role of the civil society of Ukraine in the process of formation of the public policy of national memory in the late 1980s and early 1990s.

Key words: *public administration, state power, authorities, politics of national memory, historical memory, civil society, public associations, political parties.*

Received: 18.09.22

References

1. Andriichuk, M.T. (2018). Komunikatsiinyi vplyv diialnosti ukrainskykh natsionalno-demokratychnykh orhanizatsii periodu rozpadu SRSR na formuvannya natsionalnoi pamiaty ukraintyv [The communication influence of the activities of Ukrainian national-democratic organizations during the period of the collapse of the USSR on the formation of the national memory of Ukrainians]. *Obrii drukarstva – The frontiers of printing*, 1, 7-22 [in Ukrainian].
2. Bazhan, O.H. (2009). «Memorial» imeni Vasylia Stusa [«Memorial» named after Vasyl Stus]. V.A. Smolii et al. (Eds.). *Entsyklopediia istorii Ukrainy – Encyclopedia of the history of Ukraine*. (Vol.6). Kyiv: V-vo «Naukova dumka» [in Ukrainian].
3. Bazhan, O.H. (2019). Ukrainskyi kulturolohichniy klub [Ukrainian Cultural Club]. V.A. Smolii et al. (Eds.). *Entsyklopediia istorii Ukrainy: Ukraina–Ukrainci – Encyclopedia of the History of Ukraine: Ukraine–Ukrainians* (Vol.2). Kyiv: V-vo «Naukova dumka». Retrieved from: http://www.history.org.ua/?termin=ukrajinskyj_kulturologichnyj_klub_ukk [in Ukrainian].
4. Hreskiv, O. (2017). Rol zakhidnoukrainskoi rehionalnoi presy 1990-kh rokiv u protsesi vidnovlennia natsionalnoi istorychnoi pamiaty [The role of the Western Ukrainian regional press in the 1990s in the process of restoring national historical memory]. *Obraz – Image*, 4, 91-97 [in Ukrainian].
5. Rudych, F.M. et al (Eds.). (2006). *Hromadianske suspilstvo v suchasni Ukraini: spetsyfika stanovlennia, tendentsii rozvytku* [Civil society in modern Ukraine: specifics of formation, development trends]. Kyiv: Parlamentske vyd-vo, p. 412 [in Ukrainian].
6. Rozova, T.V. et al (Eds.). (2010). *Hromadianske suspilstvo: istoriia ta suchasnist* [Civil society: history and modernity]. Odesa: Yurydychna literatura, p. 342 [in Ukrainian].

7. Danylenko, V.M. & Smolnikova, M.K. (2011). Shliakh do nezalezhnosti: hromadski rukhy i suspilni nastroi v URSR druhoi polovyny 1980-kh rr. [The path to independence: public movements and public attitudes in the Ukrainian SSR in the second half of the 1980s.]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical journal*, 4, 4-12 [in Ukrainian].

8. Danyliuk, Yu.Z. & Bazhan, O.H. (2000). *Opozytsiia v Ukraini (druha polovyna 50-kh – 80-ti rr. XX st.) [The opposition in Ukraine (the second half of the 1950s – the 1980s of the 20th century)]*. Kyiv: Ridnyi kraj, p. 616 [in Ukrainian].

9. Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy vid 16.07.1990 r. № 55-XII [Declaration on State Sovereignty of Ukraine dated July 16, 1990 № 55-XII]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> [in Ukrainian].

10. Demian, H. (1993). Dvadtisiat piat povstanskykh pisen [Twenty-five rebel songs]. Ya. Dashkevych et al. (Eds.) *Ukraina v mynulomu = Ucraina in antiquis – Ukraine in the past = Ucraina in antiquis*, 3, 10-42 [in Ukrainian].

11. Dopovidna zapyska zaviduvacha ideolohichnoho viddilu TsK Kompartii Ukrainy I. Musiienka v TsK KPU «Pro kurultai (zizd) krymskotatarskoho narodu». 02.07.1991 r. [Report note of the head of the ideological department of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine, I. Musienko, to the Central Committee of the Communist Party of Ukraine «About the kurultai (congress) of the Crimean Tatar people». July 2, 1991]. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan ta ukrainiky – Central State Archive of Public Associations and Ukrainians. *cdago.gov.ua*. Retrieved from: https://cdago.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=535&Itemid=204 [in Ukrainian].

12. Zvernennia «Do vsikh osередkiv Rukhu, vsikh demokratychnykh orhanizatsii Ukrainy». [1990 r.] [Address «To all branches of the Movement, all democratic organizations of Ukraine.» [1990]]. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan ta ukrainiky – Central State Archive of Public Associations and Ukrainians. *cdago.gov.ua*. Retrieved from: <https://cdago.gov.ua/images/stories/Qrm/23.jpg> [in Ukrainian].

13. Zvernennia Rady Ukrainskoi respublikanskoi partii «Ukraintsi Krymu!!!». 18.11.1990 r. [Address of the Council of the Ukrainian Republican Party «To the Ukrainians of Crimea!!!». November 18, 1990]. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan ta ukrainiky – Central State Archive of Public Associations and Ukrainians. *cdago.gov.ua*. Retrieved from: <https://cdago.gov.ua/images/stories/Qrm/22.jpg> [in Ukrainian]

14. Zvernennia Sekretariatu Ukrainskoi respublikanskoi partii «Stvorimo fond dopomoho krymskym tataram». 30.08.1990 r. [Address of the Secretariat of the Ukrainian Republican Party «Lets create a fund to help the Crimean Tatars.» August 30, 1990]. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan ta ukrainiky – Central State Archive of Public Associations and Ukrainians. *cdago.gov.ua*. Retrieved from: <https://cdago.gov.ua/images/stories/Qrm/21.jpg> [in Ukrainian]

15. Kasianov, H.V. (2016). Istorychna pamiat ta istorychna polityka: do pytannia pro terminolohiiu i henealohiiu poniat [Historical memory and historical politics: to the question of terminology and genealogy of concepts]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical journal*, 2, 118-137 [in Ukrainian].

16. Kelman, M.S. & Melnyk, N.V. (2018). *Samoorganizatsiia narodu iak faktor formuvannia hromadianskoho suspilstva v Ukraini [Self-organization of the people as a factor in the formation of civil society in Ukraine]*. Lviv: Vyd-vo «Rastr-7», p. 212 [in Ukrainian].

17. Kyrydon, A. (2015). Polityka pamiaty v Ukraini (1991-2015 rr.) [Memory policy in Ukraine (1991-2015)]. *Ukraina-Yevropa-Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Serii: Istorii, mizhnarodni vidnosyny – Ukraine-Europe-World. International collection of scientific works. Series: History, international relations*, 15, 244-250 [in Ukrainian].

18. Klymenko Oleksandr. Parlament. Pochatok. 30 rokiv tomu [Klymenko Oleksandr. Parliament. Beginning. 30 years ago]. *Holos Ukrainy – Voice of Ukraine. golos.com.ua*. Retrieved from: <http://www.golos.com.ua/article/330902> [in Ukrainian].

19. Kolektyvne zvernennia krymskykh tatar do Vsesoiuznoi konferentsii KPRS ta do vsikh chleniv partii. [Kopii]. Ne piznishe 18.03.1988 r. [Collective appeal of the Crimean Tatars to the All-Union Conference of the CPSU and to all party members. [Copy]. No later than March 18, 1988]. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan ta ukrainiky – Central State Archive of Public Associations and Ukrainians. *cdago.gov.ua*. Retrieved from: https://cdago.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=535&Itemid=204 [in Ukrainian].

20. Kravchuk, V.M. (2011). *Hromadski orhanizatsii i derzhava: vzaiemovidnosyny v umovakh formuvannia hromadianskoho suspilstva v Ukraini (teoretyko-pravovi aspekty) [Public organizations and the state: mutual relations in the conditions of the formation of civil society in Ukraine (theoretical and legal aspects)]*. Ternopil: Terno-hraf, p. 260 [in Ukrainian].

21. Bazhan O.H. et al. (Eds.) (2016). *Krym v umovakh suspilno-politychnykh transformatsii (1940-2015): Zbirnyk dokumentiv ta materialiv* [Crimea in the conditions of socio-political transformations (1940-2015): Collection of documents and materials]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, p. 1092 [in Ukrainian].

22. Levchuk, K.I. (2009). *Hromadski orhanizatsii Ukrainy: stvorennia ta diialnist (1985-1996)* [Public organizations of Ukraine: creation and activity (1985-1996)]. Vinnytsia: Edelveis i K, p. 319 [in Ukrainian]

23. Lozovyi, V.S. (2013). Istorychna pamiat pro kozatstvo v konteksti natsionalno-derzhavnoho vidrozhennia v Ukraini (1917) [Historical memory of the Cossacks in the context of national-state revival in Ukraine (1917)]. *Natsionalna ta istorychna pamiat – National and historical memory*, 8, 271-278 [in Ukrainian].

24. Muravskiy, O. I. (n.d.) *Tovarystvo Leva* [The Lion Society]. www.history.org.ua. Retrieved from: http://www.history.org.ua/?termin=Tovarystvo_Leva [in Ukrainian]

25. Omelchenko, O.V. & Muravskiy, O.I. (2013). Vidnovlennia natsionalnoi pamiaty pro ZUNR opozytsiinymy sylamy v URSS naprykintsi 80-kh rr. XX st. [Restoration of the national memory of ZUNR by opposition forces in the Ukrainian SSR at the end of the 80s of the 20th century]. *Natsionalna ta istorychna pamiat – National and historical memory*, 6, 157-193 [in Ukrainian].

26. Pankiv, M. (2013). Pamiatky natsionalno-vyzvolnoi boroty ukrainskoho narodu v 40-50-kh rr. XX st. na Prykarpatti [Monuments of the national liberation struggle of the Ukrainian people in the 40s and 50s of the 20th century in Prykarpattia]. *Halychyna – Galicia*, 24, 356-362. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nikp_2013_24_51 [in Ukrainian].

27. Povidomlennia ministra vnutrishnikh sprav URSS I. Hladunova v TsK Kompartii Ukrainy. 22.01.1990 r. [Message of the Minister of Internal Affairs of the Ukrainian SSR I. Gladunov to the Central Committee of the Communist Party of Ukraine. January 22, 1990]. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan ta ukrainiky – Central State Archive of Public Associations and Ukrainians*, F. 1. Op. 32. Spr. 2767. Ark. 2-4. [in Ukrainian].

28. Portnykov, V. (2020) Kinets shostoї staty. U zhovtni 1990 roku vidbulasia podiia, iaka nablyzyla nezalezhnist Ukrainy [End of the sixth article. In October 1990, an event took place that brought the independence of Ukraine closer]. *Radio Svoboda – Radio Liberty*. www.radiosvoboda.org. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/30910233.html> [in Ukrainian].

29. Pro zminy i dopovnennia Konstytutsii (Osnovnoho Zakonu) Ukrainiskoi RSR: Zakon URSSR vid 24.10.1990 r. № 404-XII [On changes and additions to the Constitution (Basic Law) of the Ukrainian SSR: Law of the Ukrainian SSR dated October 24, 1990 № 404-XII]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-12#Text> [in Ukrainian].

30. Pro movy Ukrainiskoi RSR: Zakon URSSR vid 28.10.1989 r. № 8312-11 [On languages of the Ukrainian SSR: Law of the Ukrainian SSR dated October 28, 1989 № 9312-11]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11#Text> [in Ukrainian].

31. Pro poriadok reiestratsii hromadskykh obiednan: Postanova Prezydii Verkhovnoi Rady URSSR vid 29.09.1990 r. № 281-XII [On the procedure for registering public associations: Resolution of the Presidium of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR dated September 29, 1990 № 281-XII]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-12#Text> [in Ukrainian].

32. Pro reabilitatsiiu zhertv politychnykh represii na Ukraini: Zakon URSSR vid 17.04.1991 r. № 963-XII (v redaktsii 13.03.2018) [On the rehabilitation of victims of political repressions in Ukraine: Law of the Ukrainian SSR dated April 17, 1991 № 963-XII (as amended on March 13, 2018)]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-12#Text> [in Ukrainian].

33. Lozyskyi, V. S. et al (Eds.) (2009). *Provisnyky svobody, derzhavnosti i demokratii: Dokumenty i materialy. Do 20-i richnytsi stvorennia Narodnoho Rukhu Ukrainy [Harbingers of freedom, statehood and democracy: Documents and materials. To the 20th anniversary of the creation of the Peoples Movement of Ukraine]*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, p. 454 [in Ukrainian].

34. Rafalskyi, I.O. (2016). *Natsionalno-derzhavne samovyznachennia Ukrainy: vnutrishni chynnyky ta zovnishni vplyvy [National-state self-determination of Ukraine: internal factors and external influences]*. Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, p. 480 [in Ukrainian].

35. Rusnachenko, A. (1998). *Natsionalno-vyzvolnyi rukh v Ukraini: Seredyna 1950-kh – pochatok 1990-kh rokiv [National Liberation Movement in Ukraine: Mid-1950s – Early 1990s]*. Kyiv: V-vy im. O. Telihy, p. 720 [in Ukrainian].

36. Simkiv, O. (2009). ZUNR v istorychnii pamiaty ta politychnomu protystoianni v Ukraini (kinets 80 – pochatok 90-kh rr. XX st.) [ZUNR in historical memory and political confrontation in Ukraine (late 1980s – early 1990s)]. *Ukraina: kulturna spadshyna, natsionalna svidomist, derzhavnist – Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statist*, 18, 80-86 [in Ukrainian].

37. Sobornist Ukrainy. «Zhyvyi lantsiuh» 1990 roku [Cathedral of Ukraine. «Live Chain» 1990]. Radio Svoboda – Radio Liberty. www.radiosvoboda.org. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/archive-photos-zhyvyi-lantsiug-iviv-kyiv/30386492.html> [in Ukrainian].

38. Statystychni dani pro delehativ Druhoho z'izdu Narodnoho Rukhu Ukrainy. 25-28.10.1990 r. [Statistical data on delegates to the Second Congress of the People's Movement of Ukraine. October 25-28, 1990]. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan ta ukrainiky – Central State Archive of Public Associations and Ukrainians*. F. 270. Op. 1. Spr. 4. Ark. 3-6. [in Ukrainian]

39. Statut Narodnoho rukhu Ukrainy za perebudovu [Charter of the Peoples Movement of Ukraine for Perestroika]. (n.d.) *Literaturna Ukraina – Literary Ukraine*, 7 [in Ukrainian].

40. Soldatenko, V.F. et al. (Eds.). (2009). *Suspilno-politychni transformatsii v Ukraini: vid zadumiv do realii* [Socio-political transformations in Ukraine: from ideas to realities]. Kyiv: Parlamentske vyd-vo, p. 536 [in Ukrainian].

41. Khto my? [Who are we?]. (1989). *Ukrainske iumatstvo – The Ukrainian youth*, 1, 1. Retrieved from: <http://libo.lib.zt.ua/jspui/bitstream/123456789/304/1/title.jpg> [in Ukrainian].

42. Chornovol, I. (n.d.). Istorychna sektsiia «Tovarystva Leva» (1987-1990) [Historical section of the «Lion Society» (1987-1990)]. *Istoryky – Historians*. Retrieved from: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/institutsiji-istorichnoji-nauki-v-ukrajini/422-ihor-chornovol-istorychna-sektsiia-tovarystva-leva-1987-1990> [in Ukrainian].

43. Scherbenko, E.V. (2019). *Pryhaduvanyi resurs. Moment vidpovidalnosti v ukrainskomu politychnomu dyskursi perekhidnoi doby (1985-2014 rr.)* [The mentioned resource. The moment of responsibility in the Ukrainian political discourse of the transition period (1985-2014)]. Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, p. 248 [in Ukrainian].

44. Tymofieiev, S.P. (2021). Perspektyvy pidvyshchennia rinvnia doviry do orhaniv publichnoi vlady v Ukraini [Prospects for increasing the level of trust in public authorities in Ukraine]. *Naukovi perspektivi*. No. 6 (12), pp. 149-162. Retrieved from: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-6\(12\)-149-162](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-6(12)-149-162) [in Ukrainian].

Відомості про авторів / Information about the Authors

Власенко Світлана Іванівна: Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби, Київський національний університет імені Тараса Шевченка: вул. Академіка Ромоданова, 12/2, м. Київ, 03057, Україна.

Svitlana Vlasenko: Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, vul. Akademika Romodanova, 12/2, Kyiv, 03057, Ukraine.

ORCID. ORG/0000-0002-1073-9680

E-mail: s_vlas_v@ukr.net

соціальної, політичної, культурної і освітньої сферах, що спрямовані на питання подолання соціальної, расової, гендерної, сексуальної тощо дискримінації; по-третє, маніпулюючи громадською думкою, запроваджуючи в масову свідомість соціально-політичні ідеї й демократичні, ліберальні цінності.

В подальших дослідженнях пропонується звернути увагу на європейський досвід запровадження доктрини політкоректності в процесі комунікації влади й громадськості.

Ключові слова: евфемізм, евфемізація, комунікація, комунікація між владою й громадськістю, громадська думка, політична коректність, публічне управління.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В Україні в процесі децентралізації влади і євроінтеграції будуються політико-правові умови для побудови ефективної комунікації між інститутами публічного управління різних рівнів, по суті між владою та суспільством, на основі суспільного діалогу, обміну думками, погодження цілей та шляхів їхнього досягнення. Особливу увагу заслуговує те, що реформа децентралізації й розбудова громадянського суспільства в Україні виявила високий комунікаційний потенціал між владою й громадськістю, у тому числі й через можливості консолідувати інтереси суспільства у взаємовідносинах з державою. Саме тому налагодження ефективної комунікації між публічними управліннями та громадськістю матиме позитивний вплив як на процес публічного управління, так і на життя окремого громадянина й всього суспільства.

Отже, демократизація суспільно-політичного життя в Україні відбувається через комунікаційну взаємодію, вплив комунікаційного чинника на розбудову громадянського суспільства, політичної культури та цінностей тощо. Саме тому ми визначаємо комунікацію («від лат. *communis* – робити спільним: ділитися, наділяти, обмінюватися, радитися, повідомляти, спілкуватися, приєднувати, зв'язувати, з'єднувати, брати участь» [11, с. 6]), як стійку сукупність комунікаційних ролей і функцій владних інститутів, які через взаємодію між собою й громадськістю реалізують

владні інтереси, тобто здійснюють владу, яка є рушійним мотивом української практики соціальних комунікацій. Формування двосторонніх комунікацій між суб'єктами публічного управління та громадянським суспільством має на меті досягнення оптимального та перспективного результату, зокрема, за допомогою евфемізації об'єктивної дійсності з метою не образити почуття адресата, формуючі політкоректну поведінку людей.

Таким чином, евфемізація комунікації між владою і громадськістю в публічному управлінні - це надання словам та висловлюванням нового знакового значення, що впливає на сенс висловлювань, а тому призводить до того, що політкоректність визначається нами, як «ефективний мовно-поведінковий інструмент, що відбувається для відволікання від негативних аспектів дійсності тощо» [1, с.8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі теоретичного обґрунтування проблеми евфемізації процесу комунікації між владою і громадськістю в публічному управлінні ми звертаємось до наукових праць вітчизняних дослідників таких, як В. Андріяш [1-2], В. Дабіжа [3], Н. Драгомирецька [4], Н. Карпчук [7], Е. Коляда і А. Кондрук [8], Л. Курагіна [9], М. Прищак [11], О. Тараненко [12] та зарубіжних таких, як Дж. Г. Блумлер і М. Гуревич [13], Ю. Габермас [15], Дж. Фішкін і Р. Лускін [14], які торкаються явища евфемізації й проблем комунікації. Праці вказаних авторів є теоретико-методологічною основою статті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – проаналізувати роль евфемізації в процесі комунікації між владою і громадськістю в публічному управлінні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах демократизації та євроінтеграції українського суспільства евфемізація набуває поширення в процесі управління, що пов'язане із стратегією підвищення значимості та підтримання авторитету влади, а також щоб уникнути репрезентації неприємних сторін дійсності шляхом пом'якшення й приховування сенсу негативних подій. Саме тому евфемізація процесу комунікації розглядається нами, як закономірність та тенденція розвитку взаємовідносин між суб'єктами спілкування, а також як засіб та механізм інформаційного

впливу й взаємодії між публічною владою і громадськістю в умовах демократизації сучасних суспільних змін.

Налагоджування ефективних взаємовідносин між публічною владою і громадськістю безпосередньо пов'язана з наявністю між ними каналів комунікації, вмінь і навичок ефективно застосовувати прийоми спілкування і необхідних для цього ресурсів, а також евфемізмів, як засобу, що формує зміст і політкоректну комунікативну поведінку. Вживання політкоректних термінів в публічному управлінні потрібне для того, щоб не образити адресата, саме тому евфемізм як заміна грубих і нетактовних слів застосовується з цією метою.

Отже, евфемізм все частіше вживається в публічному управлінні для заміни прямих найменувань, по-перше, з метою приховати або покращити негативний факт, що відрізняється та відходить від мети політкоректної лексики; по-друге, використання евфемізмів в публічному управлінні через виявлення поваги до адресата, пов'язане з прагматичними причинами – отримати необхідну підтримку власних дій; по-третє, евфемізація публічного управління дозволяє владі уникнути різноманітних суперечностей, налагодити двостороннє спілкування з громадськістю, тобто сформуванню потрібну громадську думку. Сила громадської думки полягає в тому, що вона змушує владу рахуватися з думкою громадян. Як показує європейський досвід, саме громадська думка є найважливішим чинником демократизації суспільних відносин, за допомогою постійного взаємозв'язку між владними суб'єктами та інститутами громадянського суспільства.

Комунікація між владою і громадськістю в публічному управлінні зумовлена такими об'єктивними властивостями, які їй притаманні: по-перше, оперативністю; по-друге, здатністю впливати на велику кількість адресатів; по-третє, доступністю використання сучасних інформаційних технологій, що дозволяють впливати на громадську думку, настрої людей тощо. Формування громадської думки відбувається шляхом поєднання, з одного боку, свідомих цілеспрямованих владних комунікаційних впливів на суспільство, а з іншого – комунікації всередині самого суспільства, між його окремими структурами, групами і навіть індивідами.

Ми можемо стверджувати, що комунікацію між владою і громадськістю можна розглядати як механізм публічного управління в процесі демократизації та євроінтеграції України, що допомагає залучати населення до вироблення, прийняття й реалізацію публічно-владних рішень. Така комунікація, на наш погляд, є єдиною гарантією збереження справжньої демократії. Саме тому комунікації між владою й громадськістю в публічному управлінні – це можливість владних інститутів впливати на свідомість громадян, за допомогою надання й отримання інформації, що впливає на суспільно-політичне життя. В цьому випадку комунікація розглядається, як передача та «обмін інформацією з метою впливу на суспільство» [7, с. 12] (під інформацію ми розуміємо думки, емоції, почуття, які передаються в процесі спілкування), тобто специфічна форма взаємодії і спілкування між владою й громадськістю в процесі публічного управління. Однак демократизація та євроінтеграція країни вказують, що інформація в процесі комунікації має свої соціальні функції, внутрішню структуру і загальну спрямованість. Наприклад, особливістю урядової комунікації з громадянами у Великобританії є те, що «всі повідомлення, адресовані громадянам, стосуються не того, що уряд вважає за важливе, а того, що є важливим для громадян» [6, с.16].

Необхідно відмітити, що комунікація вагомо впливає на публічну владу, підвищує роль комунікативної взаємодії суб'єктів і об'єктів публічного управління. Особливо це актуально для соціально-гуманітарної політики, оскільки вона зачіпає інтереси населення всієї країни. Комунікація між владою й громадськістю в процесі публічного управління може реалізовуватися на різних рівнях і варіювати від цілеспрямованої інформаційної дії на громадянина, групи громадян або інститути громадянського суспільства, що включає значну кількість каналів, якими поширюється безліч повідомлень на суспільне середовище.

Комунікація між владою й громадськістю є складним, багаторівневим «симбіозом людино-технічних систем, мережевих систем, зав'язків і процесів пересування будь-чого та будь-кого у часі й просторі, у тому числі передача, розповсюдження, прийом і збереження символів штучно-природного походження всіх форм буття» [3, с. 146].

Комунікація, вважають Дж. Блумлер і М. Гуревич, є системою, що складається з політичних інституцій в їх комунікаційних аспектах; медійних інституцій в їх політичних аспектах; налаштованості суспільства до політичної комунікації; комунікаційно-релевантних аспектів політичної культури [13, с. 235].

Так, політологи комунікацію між владою й громадськістю визначають, як структуру, яка «відповідає на запитання: хто повідомляє – про що – яким каналом – кому – з якою метою – з яким ефектом» [10, с. 162].

Однак, на нашу думку, комунікацію між владою й громадськістю можна уявити як безперервний процес обміну інформацією, взаємовпливу влади й громадськості в системі публічного управління, як вертикально так і горизонтально, на основі культурних норм та цінностей, що діють в українському соціумі (зокрема через коректну ввічливу поведінку за допомогою використання евфемізмів) (Рис. 1).

Рис. 1. Модель комунікації між владою й громадськістю.

Джерело: розроблено автором

Саме тому, комунікації між владою й громадськістю властива толерантність, ввічливість, прагнення до евфемізації та політичної коректності, щоб залучити громадськість до формування й реалізації публічно-владних рішень, а також до оцінювання якості їх реалізації.

Тому що, як зазначають дослідники В. Андріяш і О. Євтушенко, основним лейтмотивом сутнісного змісту поняття публічного управління є «управлінська діяльність влади, що спрямована на узгодження інтересів між носіями легітимної влади і суспільством (різноманітних груп інтересів)» [2].

В той же час, якщо комунікація як будь-який процес інформаційного зв'язку суб'єкта з об'єктом має не тільки структуру, але й виконує певні функції, якими на думку німецького вченого Ю. Габермаса є: «трансляція та передача важливих для людей культурних сенсів; сприяння поглибленню взаєморозуміння між учасниками комунікації, якими у загальному розумінні є все суспільство; незалежна соціальна інтеграція суспільства; підвищення освіченості соціуму» [15, с. 232].

Отже, на наш погляд, комунікація між владою й громадськістю полягає в тому, щоб за рахунок передачі й обміну інформацією, владні суб'єкти мали можливість встановлювати з громадськістю необхідні контакти і зв'язки, грати різні власні ролі. За допомогою сучасних технічних засобів комунікації, населенню передаються великі обсяги інформації, здійснюється вплив на його життя, нав'язуючи зразки, зокрема політкоректної мовної поведінки за допомогою евфемізмів, тобто формуються морально-етичні, культурні, мовні норми поведінки членів того або іншого суспільства.

Вважаємо, що в публічно-владній комунікації саме влада є особливо важливою для аналізу засобів комунікації, тому що влада – це на практиці здатність суб'єктів публічного управління досягти своїх цілей. Крім того, інформаційна відкритість органів публічної влади є передумовою сталого демократичного розвитку суспільства, а прозорість і відкритість її дій є головною запорукою здійснення ефективної публічної політики.

Досвід країн ЄС свідчить, що в демократичних країнах влада через чіткі виконання процедури інформування громадян про свою діяльність, а також залучення громадськості, як до формування державної політики так і до оцінювання якості прийнятих публічно-владних рішень, сприяє розвитку громадянської самосвідомості населення і більшої відкритості, прозорості, демократичності влади, що дає можливість владі проводити масштабні реформи.

Що стосується евфемізації процесу комунікації між владою й громадськістю, то евфемізацію можна визначити, як механізм реалізації політкоректності через «непрямі засоби опису подій або номінації предметів» [1, с. 9], тому владою евфемізація використовується для подання інформації в вигляді, на власну користь (наприклад, зробити менш очевидними неприємні факти, явища, події), тобто сформуванню потрібну громадську думку.

На наш погляд, громадська думка – це явне, або приховане оціночне відношення соціальної спільноти до роботи публічних органів. Вважаємо, що важливу роль у формуванні конструктивного діалогу влади й громадськості неможливо без удосконалення між ними комунікації, розвитку каналів прямого й зворотного зв'язку. Потрібно зазначити, що на рівні влада – суспільство, комунікація має переважно опосередкований характер і здійснюється або через ЗМІ, або через організації (владні, політичні, суспільні, громадські), через зустрічі представників влади з громадськістю, шляхом теле- та радіозвернень, організації онлайн-конференцій, гарячих телефонних ліній тощо.

В публічному управлінні, як наголошує Н. Драгомирецька, комунікації «стосується чотирьох напрямів: сприйняття громадськістю; задоволення потреб; соціального захисту; забезпечення прав і свобод громадян» [4, с. 12], й залежать, як від типу демократичного режиму, так і можливості громадянського суспільства впливати на державну адміністрацію [14, р. 285].

В процесі комунікації передача інформації може здійснюватися за допомогою евфемізмів – нейтральних за змістом та емоційним забарвленням слів або висловлювань. Все це «призводить до того, що політкоректність стає стратегією «камуфлювання об'єктивної реальності, підміни тих або інших понять і термінів, завуалювання негативних явищ або наслідків непривабливих політичних й економічних заходів, приховуванні правдивої інформації» [5, с.94], прагнення уникнути комунікативних конфліктів, пов'язаних з дискримінацією певних груп людей, а тому є засобом маскуванню істинної сутності того, що відбувається.

Отже, на наш погляд, у самому понятті евфемізму (слова чи висловлювання, що вживаються замість тих, які є некоректними,

недозволеними, або небажаними, щоб не викликати негативні емоції у співрозмовника, або завуалювати, замаскувати суть явища), ховається його маніпулятивний потенціал. Під впливом евфемізмів змінюється ставлення адресата до події, виникає асоціація з чимось корисним, хоча насправді мова може йти про щось негативне.

Тобто евфемізми набувають поширення в процесі комунікації між інститутами публічного управління та громадянським суспільством, зокрема у вирішенні суспільно значущих для громадськості проблем. Саме тому промови політичних і державних діячів присвячені політичній, соціально-економічній, культурній ситуації в суспільстві, наповнені евфемістичними висловлюваннями, щоб не зосереджувати увагу громадськості на неприємних фактах і забезпечити комфортного спілкування.

Так з 2014 р. ЗМІ офіційно транслиують евфемістичні висловлювання представників влади, зокрема «війна» на сході України до 2016 р. іменувалося АТО (антитерористична операція), «конфлікт на Сході України», «військовий конфлікт», «збройний конфлікт», «збройне протистояння», «військові дії», «війна на Донбасі» тощо. Однак, тільки з 2016 р. концепт «війна», почав вживати офіційне, але вкрай обережно. В цей період гибель військових і громадян, замінювалось евфемізмом «втрата», під яким розумілись і втрати бойових одиниць, і людські втрати, що давало можливість владі не шокувати громадськість результатами точних підрахунків людських смертей [12].

Тобто, на даний час в публічному управлінні в комунікації між владою й громадськістю, евфемізми виконують наступні функції (Рис.2), що допомагають владі уникати комунікативного конфлікту.

У підсумку слід зазначити, що використання евфемізмів дозволяє запропонувати нове трактування проблеми або явища, що вирішуються. Запропонувати новий ракурс їх розгляду або морально-етичну оцінку. Отже, на наш погляд, формується політична коректність мови, культурно-поведінкова норма, яка закріплюється в суспільстві й поведінці людини.

На нашу думку, в публічному управлінні саме учасники комунікації визначають, де має використовуватися кожен конкретний евфемізм, щоб пом'якшити найменування страшних, ганебних

чи одіозних подій або явищ. Однак, в такому випадку, евфемізм скоріше поняття не стільки мовне, скільки культурне та політичне. Саме тому, таке явище як евфемія є найважливішим інструментом (механізмом) запровадження політкоректності, а все, що стоїть за поняттям «політкоректність», відноситься до сфери евфемії.

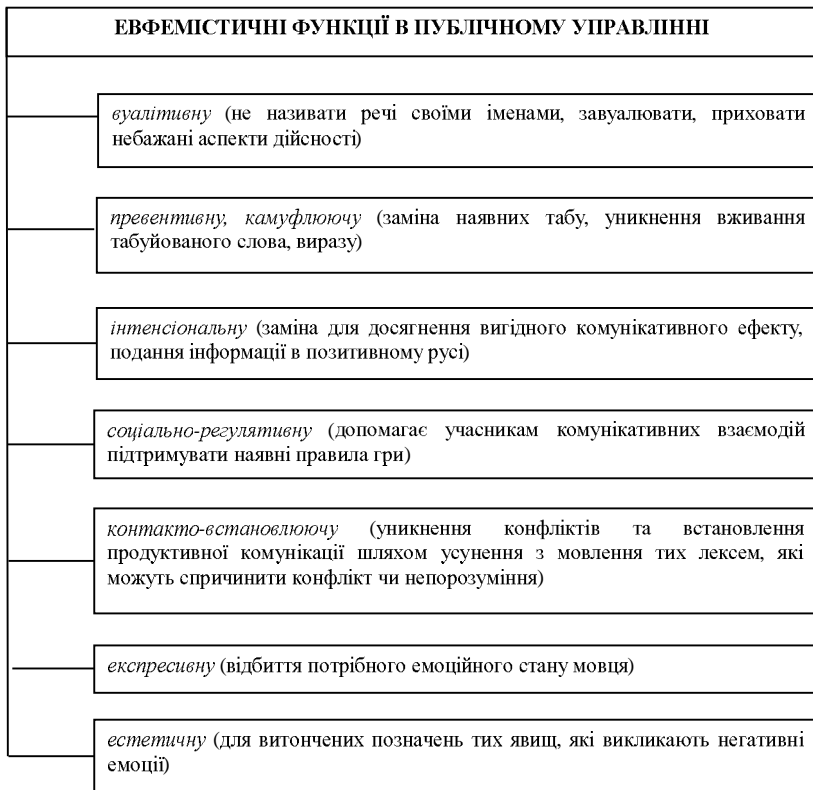

Рис. 2. Функції евфемізмів в публічному управлінні.

Джерело: складено на основі [9;8].

Європейський вибір України вимагає уваги до процесів політкоректності, яка успішно впроваджується Європейським Союзом. Її імплементація на теренах України дозволяє покращити комунікацію між представниками влади та громадянами, що є важливим показником демократичності нашої держави, визначає

важливу роль громадських організацій у вирішенні соціальних, економічних проблем. Необхідно підкреслити, що відмовлення представників влади від виразів і поведінки, що є дискримінаційною чи образливою для певної групи людей, сприяє подоланню недовіри між громадянами та владою. А залучення інститутів громадянського суспільства до процесів державотворення дає громадянам змогу впливати на прийняття важливих для суспільства політичних рішень. Саме залучення громадськості до процесів державотворення є індикатором, що характеризує розвиток громадянського суспільства.

Отже, евфемізація комунікації між владою і громадськістю – це подолання комунікативних бар'єрів, що виникають в процесі поширення і прийняття інформації. Тому в процесі комунікації інформація, яка циркулює від суб'єктів публічної влади до громадськості і навпаки через ЗМІ (преса, книги, плакати тощо), електронні засоби (інтернет, радіо, телебачення тощо), громадські організації (політичні партії та рухи), створює інформаційно-комунікаційний простір у взаємовідносинах між владою й громадськістю та забезпечує безперервний процес комунікації.

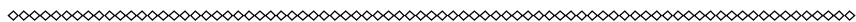
Висновки. Підсумовуючи, підкреслимо, що всі владні інститути є суб'єктами комунікації з громадськістю, тобто відносно самостійними структурами передачі та отримання інформації. Отже, евфемізація процесу комунікації між владою і громадськістю в публічному управлінні – це свого роду вид застосування влади, при якому владні інституції впливають на поведінку громадськості: по-перше, відмовляючись від виразів і поведінки, що є образливими для певних груп населення; по-друге, підтримуючи демократичні зміни в соціальній, політичній, культурній і освітній сферах, що спрямовані на питання подолання соціальної, расової, гендерної, сексуальної тощо дискримінації; по-третє, маніпулюючи громадською думкою, запроваджуючи в масову свідомість соціально-політичні ідеї й демократичні, ліберальні цінності.

Подальшого вивчення в сучасних умовах потребує дослідження європейського досвіду запровадження доктрини політкоректності в процесі комунікації влади й громадськості в публічному управлінні.

Стаття надійшла до редакції: 03.10.22

EUPHEMIZATION OF THE PROCESS OF COMMUNICATION BETWEEN THE AUTHORITY AND THE PUBLIC

Natalia Yevtushenko, PhD student, Educational and Scientific Institute of Public Management and Administration, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine.

The article considers the euphemization of the communication process between the government and the society as a stable set of communication roles and functions of government institutions, which through interaction realize the interests of power, and use this power, as the driving force behind the Ukrainian practice of social communications.

It has been studied that in the conditions of democratization and European integration of Ukrainian society, euphemisms become widespread in the management process, which at the same time is connected with the strategy of increasing the importance and maintaining the authority of power, or avoiding the representation of unpleasant aspects of reality by softening and hiding the meaning of negative events.

It was found that the establishment of effective relations between the public authorities and the society is directly related to the presence of communication channel, skills and abilities to effectively use communication techniques and the necessary resources. Euphemisms are one of these resources as they are used as means of political correctness.

It is noted that all power institutions are the subjects of communication with the society, which means that they are relatively independent structures of transmission and obtaining the information. Therefore, the euphemization of the process of communication between the authorities and the society in public administration is a kind of power use, in which the authorities influence the behavior of the society. First, rejecting expressions and behavior that are offensive to certain groups of the population; secondly, supporting democratic changes in the social, political, cultural and educational spheres aimed at overcoming social, racial, gender, sexual discrimination etc; thirdly, by manipulating public

opinion and introducing socio-political ideas and democratic, liberal values into the mass consciousness.

In further studies, it is suggested to pay attention to the European experience of introducing the doctrine of political correctness in the process of communication between the authorities and the public.

Key words: euphemism, euphemization, communication, communication between the government and the public, public opinion, political correctness, public administration.

Received: 03.10.22

References

1. Andriyash V., & Yevtushenko N. (2022). Evfemizmi u publichnomu diskursi – mehanizm politkorektnoyi movnoyi povedinki. [Euphemisms in public discourse are a mechanism of politically correct language behavior]. *Naukovi praci Mizhregionalnoyi Akademiyi upravlinnya personalom*. 2 (62). S. 7-15. [in Ukrainian]
2. Andriyash V. & Yevtushenko O. (2018). Ponyattya publichnogo upravlinnya u vitchiznyanomu naukovomu diskursi. [The concept of «public administration» in the national scientific discourse]. *Public administration and regional development*. 1. Retrieved from: [_https://pard.mk.ua/index.php/journal/article/view/50/50](https://pard.mk.ua/index.php/journal/article/view/50/50) [in Ukrainian]
3. Dabizha V. V. (2012). Suchasnij naukovij diskurs shodo viznachennya ponyattya «politichni komunikaciyi» [Modern scientific discourse on the definition of the concept of «political communications»] *Osvita regionu: Politologiya. Psihologiya. Komunikaciyi*. 3. S. 146-154. [in Ukrainian]
4. Dragomirecka, N. (2007). Komunikativna diyalnist v derzhavnomu upravlinni: teoretiko-metodologichnij aspekt. [Communicative activity in public administration: theoretical and methodological aspect] Avtoref. dis. ... d.n. z derzh. upravlyannya. NADU pri Prezidentovi Ukrayini. Kyiv. 37 s. [in Ukrainian]
5. Yevtushenko N. O. (2014). Evfemizaciya suchasnogo anglo-movnogo politichnogo diskursu SSHA [Euphemization of the modern English-language political discourse of the USA]. *CDU im. P.Mogili kompleksu «Kiyev-Mogilyanska akademiya»*. Seriya : *Politologiya*, 2014. T. 228, v. 216. S. 92 - 95. [in Ukrainian].

6. Zaprovdzhennya komunikacij u suspilstvi (2009) [Introduction of communications in society] Kiyiv.: TOV «Vistka», 2009. 56 s. [in Ukrainian]

7. Karpchuk, N. (2018). Mizhnarodna informaciya ta suspilni komunikaciji [Karpchuk, N. International information and public communications] Luck: *Shidnoyevropejskij nacionalnij universitet imeni Lesi Ukrayinki*. 514 s. [in Ukrainian]

8. Kolyada E., & Kondruk A. (2015). Evfemizmi yak zasib manipulyaciyi u politichnomu diskursi. [Euphemisms as a means of manipulation in political discourse] *Aktualni pitannya inozemnoyi filologiyi*. 2. S. 97–103. [in Ukrainian]

9. Kuragina L. (2011). Evfemizmi yak forma realizaciyi movnih tabu (na prikladi nimeckoyi movi) [Euphemisms as a form of implementation of language taboos (on the example of the German language)]. *Naukovij visnik Hersonskogo derzhavnogo universitetu. Seriya «Lingvistika»*. 15. S. 209–213. [in Ukrainian]

10. Politologichnij enciklopedichnij slovník (2004) [Political science encyclopedic dictionary] / ed. Ed. V. P. Horbatenko; za red. Yu. S. Shemchushenka, V. D. Babkina, V. P. Horbatenka. 2-e vid., dop. i pererob. Kiyiv: Geneza, 736 s. [in Ukrainian]

11. Prishak M. D. (2010). Komunikaciya, spilkuvannya, komunikativnist: kategorialnij analiz [Communication, communication, communicativeness: categorical analysis] *Visnik Vinnickogo politechnichnogo institutu*. № 2. 2010. S. 5-8. [in Ukrainian].

12. Taranenko O. (2017). Dolannia evfemizatsii v “movi viiny” ukrainskoho mediinoho ta politychnoho dyskursu [Overcoming euphemism in the “language of war” of Ukrainian media and political discourse]. *SJS-archive*. V. 883, № 1. S. 148-153. Retrieved from: <https://science.lpnu.ua/uk/sjs/vsi-vypusky/vypusk-1-nomer-883-2017/dolannya-evfemizaciyi-v-movi-viyny-ukrayinskogo-mediynogo-ta> [in Ukrainian].

13. Blumler J. G. and Gurevich M. (1995). *The Crisis of Public Communications*. London: Routledge. 416 p. [in English].

14. Fishkin, J., Luskin, R. (2005). Experimenting with a Democratic Ideal: Deliberative Polling and Public Opinion. *Acta Politica. Stanford*. 40 (3). P. 284-298. [in English].

15. Habermas, J. (1991). The structural transformation of the public sphere. An inquiry into a category of bourgeois society. *Massachusetts: MIT Press*. 301 p. [in English].

Відомості про автора / Information about the Author

Євтушенко Наталія Олександрівна: Навчально-науковий інститут публічного управління та адміністрування, Чорноморський національний університет імені Петра Могили вул. 68 десантників 10, Миколаїв, 54003, Україна.

Natalia Yevtushenko: Educational and Scientific Institute of Public Management and Administration, Black Sea National University of Petro Mohyla: 68 Desantnykiv str. 10, Mykolaiv, 54003, Ukraine.

ORCID.ORG./ 0000-0002-0958-3420

E-mail: nataliiaevt93@gmail.com

УДК 323.2:316.77]:81'373.49
DOI 10.34132/pard2023.19.04

ПОЗИЦІОНУВАННЯ ТА БРЕНДИНГ УНІВЕРСИТЕТУ ЯК СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ІНТЕГРАЦІЇ У МІЖНАРОДНИЙ ОСВІТНИЙ ПРОСТІР

Карамішев Д. В., д-р наук з держ., упр., професор, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна.

Гордієнко Л. П., канд. мед., наук, доцент, Полтавський державний медичний університет, м. Полтава, Україна.

У статті висвітлені питання рейтингового оцінювання університетів, що є індикатором їх академічної репутації в умовах інтеграції у міжнародний та європейський простір вищої освіти. Обґрунтовані концептуальні засади та конкретизовані методичні підходи щодо рейтингового оцінювання результатів діяльності закладів вищої освіти та їх вдосконалення, а також форми і засоби брендингу та позиціонування університетів.

Зазначається, що належне позиціонування провідних українських університетів у глобальних рейтингах та їх просування в міжнародні системи оцінювання їх результативності відкривають додаткові можливості для випускників за конкурентними освітніми програмами щодо реалізації набутих компетентностей, а для науково-педагогічних працівників щодо демонстрації професійних знань на міжнародному ринку праці.

Наголошено на використанні специфічного показника – галузевого Індексу оцінювання діяльності закладів вищої освіти, який може бути універсальним індикатором оцінювання якості провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти в межах певної галузі знань.

Запровадження специфічних (галузевих і предметних) індикаторів оцінювання діяльності закладів вищої освіти надасть можливість оптимізувати систему оцінювання та підвищити

якість позиціонування університету, наблизивши його до відповідної референтної цільової аудиторії.

Визначені ключові інтеграційні складові проактивного брендінгу університетів, які мають бути забезпечені у цільових категоріях стейкхолдерів, виходячи з ключових напрямів оптимізації, серед яких пропонується визначати у якості пріоритетних, три інтеграційні складові брендінгу і позиціонування університету: веб-ресурси; місце стейкхолдерів; процеси інтернаціоналізації.

Ключові слова: *європейський простір вищої освіти; міжнародні рейтинги; брендінг університету; стратегічні орієнтири розвитку вищої освіти; рейтингова система оцінювання; показники оцінювання діяльності закладів вищої освіти; модель STEPS; галузевий індекс оцінювання; предметний індекс оцінювання.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Трансформаційні процеси та інноваційні перетворення індустрії знань в умовах інтеграції України в європейське та світове співтовариство передбачають визначення чітких орієнтирів розвитку для побудови цілісної моделі стратегічного управління системою вищої освіти та місця провідних університетів в цьому процесі, як основи формування та розвитку науково-освітнього потенціалу держави.

В основу Урядової стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки [29] покладені не лише її прагнення країни стати повноправним членом європейської спільноти, а й зобов'язання, які вона взяла на себе, оскільки є учасником єдиного Європейського простору вищої освіти та дотримується положень щодо забезпечення його якості [8; 41], та розбудови до 2030 року згідно з Римським міністерським комюніке від 19 листопада 2020 року та Паризьким комюніке від 25 травня 2018 року [27].

Інтеграція у міжнародний освітній простір є визначальним чинником реалізації стратегії позиціонування та брендінгу сучасного університету, дієвим інструментом якої є участь у провідних, у т.ч. міжнародних рейтингах університетів [1; 30; 47; 50].

Значення міжнародних рейтингів для визначення орієнтирів розвитку університетів є безперечним. Відповідні тенденції

слугують формуванню єдиного інтеграційного простору вищої освіти, що являє глобальну платформу для встановлення високих вимог щодо якості надання освітніх послуг, забезпечує прямування університету шляхом пошуку гнучких форм і засобів адаптації до вимог світової економіки знань, інноваційного розвитку та конкурентоспроможності у міжнародному вимірі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню трансформаційних процесів та висвітленню стратегічних підходів щодо формування цілісної моделі національної системи вищої освіти, підвищення її ефективності, належного забезпечення якості та оцінювання діяльності закладів вищої освіти, присвячено цілу низку праць вітчизняних науковців, які були обрані нами для формування сучасного уявлення щодо концептуальних основ, проблемних питань та підходів до функціонування й розвитку системи вищої університетської освіти та її інтеграції у міжнародний освітній простір та висвітлення їх у представленій публікації. Серед них заслуговують на увагу публікації В. Бакірова, В. Бахрушина, І. Богачевської, Я. Болубаша, О. Воробьової, Л. Гриневич, М. Дебич, Т. Добка, М. Згуровського, А. Зінченка, С. Квіта, Ю. Кордуби, В. Кременя, В. Лугового, Т. Лукіної, О. Оржель, О. Панич, Л. Паращенко, Ю. Рашкевича, М. Саприкіної, С. Свіжевської, О. Слюсаренко, Ж. Таланової, Т. Фінікова, Ю. Чернецького, В. Шинкарука та ін. Питанням глобального рейтингового оцінювання та методології зовнішнього оцінювання освітньої діяльності присвячено праці таких зарубіжних учених, як Aguillo, I. [2; 3], Bottani, N. [6], Butler, D. [7], Dugerdil, A. [11], Fauzi, M., Tan, C. [13], Sadlak J. [16], Lin, W. [23], Sarrico, C. [38], Scheerens J., Glas C., Thomas S. [39], Selten, F. [40], Stoupas, G., Sidiroopoulos, A. [42] та ін.

Сучасні підходи до рейтингового оцінювання університетів, які опрацьовані нами та частково висвітлені у представленій публікації розглядалися у працях О. Герасимова, Л. Гриневич [14], О. Кузьміна [22], В. Лугового [46], Н. Пархоменко [26], М. Поплавського [28], І. Татарінова [43], О. Цюк [44], Ю. Чернецького [9], К. Чернобай [10], А. Юдіної [51], М. Яструбського тощо.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті – є обґрунтування концептуальних засад та конкретизація

методичних підходів щодо вдосконалення систем рейтингового оцінювання результатів діяльності університетів, а також форм і засобів їх проактивного брендингу та позиціонування в умовах інтеграції у міжнародний та європейський простір вищої освіти.

Викладення основного матеріалу дослідження. В умовах формування глобальної системи вищої освіти та уніфікації критеріїв оцінювання діяльності закладів освіти, рейтингова позиція університету є індикатором його академічної репутації та сприйняття експертним середовищем, позиціонування в науково-освітньому просторі, а також одним із визначальних чинників у прийнятті рішень абітурієнтами щодо вступу до вишу і роботодавцями щодо подальшого працевлаштування випускників.

Рейтинги університетів – це сучасні інформаційно-аналітичні системи з позиції методології їх побудови, на основі яких з урахуванням комплексності оцінювання можливо всебічно оцінити як сучасний стан так і тенденції розвитку різних закладів освіти у тому числі за предметними галузями.

Проте, з маркетингової точки зору, рейтинги є дієвими інструментами медіавпливу, які спонукають певні організації і цільові категорії громадян приймати рішення щодо користування освітніми послугами в умовах конкуренції на ринку знань.

На основі академічних рейтингів у світовій практиці приймаються рішення:

- абітурієнтами та їх родинами – щодо вступу до закладів освіти;
- міжнародними інституціями – щодо інтеграційних проєктів співробітництва;
- партнерськими закладами та організаціями – щодо перспектив розвитку академічного партнерства;
- організаціями роботодавців – щодо працевлаштування випускників;
- інституціями, що аналізують і оцінюють діяльність – щодо спроможності закладів освіти;
- бізнесом – щодо залучення інвестицій.

Одним із головних завдань стратегії брендингу та позиціонування сучасного університету в міжнародному освітньому просторі є

розкриття можливостей підвищення його рейтингових позицій як в міжнародних, так і в національних рейтингах університетів.

Сьогодні, українські університети вже мають своє представництво в найбільш авторитетних світових рейтингах, хоча поки що досить незначне. За останніми даними, щодо результатів двох найвпливовіших світових рейтингів, які охоплюють близько 1800 позицій: у 2023 році, до світового рейтингу The Times Higher Education World University Rankings, 2023 включено 10 українських університетів [50]. У щорічному світовому рейтингу QS World University Rankings, 2023 включено 11 українських університетів [31].

Зазначені дані красномовно свідчать про те, що у світових рейтингах представлені переважно класичні і технічні українські університети, які мають широкий спектр напрямів діяльності. І це є ознакою часу, оскільки у глобалізованому світі конкурентноздатними є передусім ті університети, які демонструють відкритість щодо інтеграції, міждисциплінарність і багатовекторність, можливості до диверсифікації напрямів підготовки та досліджень навіть в межах споріднених галузей знань, оскільки сучасний ринок праці трансформується у бік поєднання класичних професій із новітніми технологіями, поєднання традиційних вузьких професійних знань і навичок із більш універсальними та гнучкими Soft Skills, які іноді є визначальними для потенційного роботодавця.

В основу формування світових рейтингів університетів [12; 30; 33; 48], покладені такі базові інтернаціональні принципи, як:

а) забезпечення прозорості, об'єктивності і незалежності ранжування;

Для цього використовуються відкриті дані прямих вимірів, викладені на веб-ресурсах як університетів, так і незалежних національних та міжнародних організацій і установ.

б) оцінка всебічності та різноманіття діяльності;

З цією метою під час оцінювання має бути використаний широкий діапазон оцінювання (наприклад – значна кількість спеціальностей та освітніх програм різних рівнів, різних напрямів наукових досліджень), що має перевагу у порівнянні з вузькоспеціалізованими закладами.

с) надання пріоритетності інтеграційним процесам.

Виходячи з пріоритетності євроінтеграційних процесів вищої освіти України, вагові коефіцієнти міжнародних показників діяльності університетів у Рейтингу TOP 200 [4; 37] встановлені вищими за вагові коефіцієнти національних показників.

Щодо українських реалій, то на сьогодні інтеграційний підхід до рейтингування закладів вищої освіти демонструють інформаційні системи «Вступ.Освіта.ua» [21] і «Євроосвіта» [25; 37], які фахово проводять аналітику і здійснюють позиціонування, забезпечуючи цільові аудиторії референтною інформацією аналітичного характеру.

Щорічний рейтинг закладів вищої освіти за результатами вступної кампанії складається інформаційною системою «Вступ. Освіта.ua» [21]. Він спрямований на інформування широкої громадськості.

Статистичні дані рейтингу за результатами вступної кампанії 2022 року поділені за кількома групами і містять статистичну інформацію про середній бал національного мультипредметного тесту вступників, кількість зарахованих осіб на бюджет і контракт, конкурс на одне бюджетне місце, кількість осіб, зарахованих до приватних вишів, а також інші дані. Відповідні групи представлені наступними характеристиками і показниками.

Найбільший бал національного мультипредметного тесту на контракт: показники середнього балу національного мультипредметного тесту абітурієнтів, яких у 2022 році зараховано до закладів вищої освіти на навчання за кошти фізичних та юридичних осіб (контракт).

Найбільший бал національного мультипредметного тесту на бюджет: середній бал сертифікатів національного мультипредметного тесту вступників, які були зараховані на навчання за кошти держбюджету на перший курс для здобуття ступеня бакалавра.

Вступники, зараховані на контракт: кількість вступників, що зараховані на навчання за кошти фізичних та юридичних осіб на перший курс для здобуття ступеня бакалавра.

Вступники, зараховані на бюджет: кількість вступників на навчання за кошти державного бюджету на перший курс для здобуття ступеня бакалавра.

Вступники, зараховані до приватних вищів: кількість вступників, які зараховані на перший курс навчання до приватних вищів.

У рейтингу використані дані, отримані інформаційною системою «Вступ.Освіта.ua» [21] з Єдиної державної бази з питань освіти за результатами вступної кампанії 2022 року.

Найбільш повним, об'єктивним та інтегрованим у міжнародний академічний простір з точки зору експертного середовища є Рейтинг «Топ-200 Україна» [4; 37], оскільки за своєю сутністю він є глобальним рейтингом, а його методологія співставна з міжнародними рейтинговими оцінками.

Щорічний національний рейтинг «Топ-200 Україна» [4; 37] має суттєвий вплив на рішення абітурієнтів та інших цільових категорій стейкхолдерів, галузевих органів управління щодо надання переваги тому або іншому університету у таких питаннях, як навчання, працевлаштування випускників, партнерство, держзамовлення та інвестиції.

Рейтинг «Топ-200 Україна» є акредитованим міжнародною експертною групою з ранжування IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence [4; 15] академічним рейтингом і базується на використанні даних прямих вимірів та експертних думок і бере за основу такі критерії, як оцінка якості науково-педагогічного потенціалу, оцінка якості навчання, оцінка міжнародного визнання, оцінка інтегрального показника діяльності закладів вищої освіти. Він проводиться Центром міжнародних проєктів «Євроосвіта» [25; 37] в партнерстві з міжнародною групою експертів.

Базовим принципом ранжування університетів у рейтингу є забезпечення повної відкритості, прозорості і незалежності ранжування. Для укладання рейтингу використовуються відкриті дані прямих вимірів, розміщені на відкритих веб-ресурсах незалежних національних та міжнародних організацій і установ. Методологія рейтингу удосконалюється, і все більше орієнтується на глобальні міжнародні системи оцінювання [30; 33; 48].

У 2022 році, оцінювання діяльності українських університетів здійснювалося на основі використання набору, що включав 10 показників [4; 37] (6 міжнародних і 4 національних) та їх вагових коефіцієнтів (Табл. 1).

Таблиця 1

**Показники оцінювання діяльності університетів у «Топ-200
Україна», 2022**

№	Показник	Вага	Діяльність
1.	QS World University Rankings	0.145	Академічна діяльність у глобальному вимірі
2.	Scopus	0.145	Інтернаціональна науково-видавнича діяльність
3.	Webometrics	0.145	Оцінка через порівняння їх Інтернет-ресурсів
4.	THE University Impact Rankings	0.145	Оцінка впливу на цілі сталого розвитку ООН
5.	Nature Index	0.10	Цитованість наукових праць університету у наукових виданнях з природничих наук
6.	QS Graduate Employability Rankings	0.10	Міжнародна оцінка за можливостями працевлаштування випускників
7.	Підсумки Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт	0.025	Якість навчально-наукової роботи
8.	Премії Президента України та Верховної Ради України для молодих вчених	0.065	Наукова робота здобувачів освіти
9.	Патенти, що отримані вченими університету	0.065	Винахідницька діяльність
10.	Значення за кількістю заяв абітурієнтів та середнім конкурсним балом	0.065	Привабливість для абітурієнтів

Джерело: [4; 21; 25; 28].

Перші чотири позиції (1-4) є відображенням впливу глобальних рейтингів, інтегрованих в міжнародну систему рейтингового оцінювання закладів вищої освіти. Позиції (5-6) також є міжнародно інтегрованими, але такими, що оцінюють більш вузькі та специфічні напрями діяльності. Стосовно позицій (7-10), то це показники, що відображають національні складові та особливості їх оцінювання і у відповідності з принципами побудови міжнародних рейтингів, вони можуть мати меншу вагу ніж глобальні показники.

До вищезазначених позицій, з точки зору оцінювання можуть окремо враховуватися також такі показники, як:

- участь університету у міжнародних освітніх програмах і проєктах (зокрема Horizon 2020, Erasmus+);
- цитованість наукових праць вчених університету у глобальній базі цитувань Google Scholar Citations;
- результати міжнародного рейтингу UniRank [45], за яким робиться оцінка відносно позиціонування закладу в інтернет-просторі на основі незалежних веб-метричних показників.

Щодо конкретизації складових рейтингу, то його основні складові оцінювання характеризують наступне.

1. QS World University Rankings [30; 31; 33; 34].

У рейтингу QS World University Rankings 2023 [31], що є одним із глобальних світових рейтингів, університети оцінюються за шістьма категоріями показників.

Набір показників для QS World University Ranking [30] та їх ваги.

1) Академічна репутація (40 %). Академічна репутація, що становить 40 відсотків загального балу, пов'язана з якістю викладання та досліджень в університеті за результатами незалежних експертних опитувань академічних думок із простору вищої освіти.

2) Репутація роботодавця (10 %). Оцінювання рівня компетенції випускників, навичок та знань, що є необхідними для ринку праці з боку роботодавців.

3) Співвідношення викладачів/студентів (20 %). Оцінювання співвідношення викладач / студент (при цьому вважається, що збільшення співвідношення викладач / студент зменшує навантаження на навчання та створює більш сприятливі умови для студента).

4) Цитування (20 %). Вимірюється якість університетських досліджень за допомогою показника цитування, беручи загальну кількість академічних цитувань у статтях, створених університетом за п'ятирічний період.

(5-6) Співвідношення міжнародної кількості студентів і викладачів (10 %) – оцінюється формування багатонаціонального міжкультурного середовища на основі залучення та взаємодії якісних іноземних викладачів і студентів.

2. Рейтинг університетів за показниками наукометричної бази Scopus, 2022 р. [35; 36; 49].

База даних Scopus постійно індексує понад 20 тисяч наукових видань. Результати рейтингу ґрунтуються на показниках цитування наукових статей, які публікуються навчальним закладом або його працівниками у наукових виданнях. У рейтинговій таблиці заклади освіти України ранжуються за індексом Гірша - кількісним показником, що базується на кількості наукових публікацій і кількості цитувань цих публікацій.

3. Webometrics: рейтинг кращих університетів світу [32; 47].

Рейтинг Webometrics досліджує понад 25 тисяч вишів світу, що мають власні веб-ресурси. Він заснований на повноті представлення університету в інтернет просторі.

Головна ідея рейтингу полягає в оцінюванні наукової, навчальної та соціальної місії університетів опосередковано через показники представленості у веб-просторі.

Рейтинг Webometrics дозволяє непрямым чином оцінити діяльність університетів через порівняння їх інтернет-сайтів, використовуючи такі показники, як:

– зовнішні посилання: число унікальних зовнішніх посилань на сайт, знайдених з допомогою Yahoo Search;

– кількість проіндексованих сторінок: число сторінок сайту в пошукових системах Google, Yahoo, Live Search и Exalead;

– кількість цінних файлів: кількість викладених на сайті документів в форматах Adobe Acrobat (.pdf), Microsoft Word (.doc) і Microsoft Powerpoint (.ppt) тощо;

– цитування: кількість публікацій і цитат, знайдених за допомогою Google Scholar.

Враховуються також дані, що розміщені на сайті університету та перекладені на англійську мову.

Такий підхід дає комплексне уявлення про університет, про його мережеву активність, про присутність в мережі інтернет викладачів, співробітників, студентів.

Важливим глобальним критерієм оцінювання університетів є те, що веб-ефективність закладу освіти в рейтингах не повинна бути нижче їх академічної позиції.

4. Times Higher Education Impact Rankings [48; 50].

The Times Higher Education Impact Rankings (рейтинг впливу) є єдиною глобальною таблицею ефективності, яка оцінює університети щодо цілей сталого розвитку ООН.

Impact Rankings 2022 – це четверте видання, яка охоплює 1406 університетів із 106 країн / регіонів. Використовуються ретельно відкалібровані показники, що забезпечують комплексне та збалансоване порівняння в чотирьох широких сферах: дослідження, керівництво, охоплення та викладання.

Дослідження: передбачається, що університет може сприяти досягненню цілей сталого розвитку завдяки проведенню досліджень у відповідних сферах: соціо-гуманітарна складова, економія та раціональне користування ресурсами, екологія та захист природного середовища.

Керівництво: університети оцінюються також, як розпорядники ресурсів: інтелектуальних, інформаційних, матеріальних, фінансових у досягненні цілей сталого розвитку.

Охоплення: оцінюється робота, яку університети виконують зі своїми місцевими, регіональними, національними та міжнародними спільнотами у досягненні цілей сталого розвитку.

Викладання: кваліфіковане викладання та практичні заняття для досягнення цілей сталого розвитку; передбачається також спроможність випускників використовувати ключові аспекти сталого розвитку: як соціальність, економність та екологічність у своїй майбутній кар'єрі.

До забезпечення цілей сталого розвитку також можна віднести інтеграцію у соціальні проекти, гуманітарні місії, волонтерство, сприяння обізнаності населення у питаннях безпеки, фінансової

грамотності. При цьому віддається належне публічності інформації з наявними прикладами, що демонструють найкращу практику у відповідних установах.

5. Nature Index [24].

Щороку Nature Index публікує дані щодо відносно невеликої кількості дослідницьких робіт, що охоплюють лише природничі науки.

Nature Index є одним з показників ефективності інституційних досліджень. Показники Count and Share («порахуй і поділись») використовуються для впорядкування списків Nature Index. Вони базуються на результатах публікацій університету лише у 82 природничих журналах natural sciences з навищою репутацією з точки зору провідних науковців у відповідних галузях.

6. QS Graduate Employability Rankings [30; 31; 34].

Рейтинг, що надає інформацію стосовно результатів та можливостей працевлаштування випускників. При цьому перевага у відображенні результатів рейтингу надається глобальним провайдером на ринку праці й тим роботодавцям, які активно інтегровані у міжнародний ринок праці та представлені у цифровому просторі. Це пов'язано, також із наслідками пандемії COVID-19 та важливістю випускників не лише отримати дипломи, а мати універсальні гнучкі комунікативні навички, що зокрема передбачає володіння сучасними технологіями та інструментами комунікацій.

7. Бал НМТ (національного мультипредметного тесту) на контракт.

Інформаційною системою «Вступ.Освіта.іа» [21] складений рейтинг закладів вищої освіти на основі середнього бала національного мультипредметного тесту абітурієнтів, яких у 2022 році зараховано до вишів на навчання за кошти фізичних та юридичних осіб (контракт). Рейтинг формується на основі даних про вступну кампанію, одержаних із Єдиної державної бази з питань освіти (ЄДЕБО) за договором з ДП «Інфоресурс». Середній бал сертифікатів національного мультипредметного тесту розрахований серед усіх осіб, які зараховані на навчання за кошти фізичних та юридичних осіб на перший курс для здобуття ступеня бакалавра на основі повної загальної середньої освіти.

Для отримання додаткової інформації щодо визначальних складових наведених індексів та можливості підвищення рейтингу університету за допомогою інтеграції у міжнародні рейтингові системи оцінювання, установі слід зареєструватися на відповідних сайтах і надати референтну інформацію про заклад вищої освіти та його напрями діяльності за визначеними формами.

Комунікації з міжнародними агенціями з питань рейтингового оцінювання університету потребує надання їм повної референтної інформації (тобто тієї коректної інформації, яка може бути використана міжнародними провайдерами рейтингів для порівняння під час їх складання) щодо позиціонування можливостей університету в глобальному науково-освітньому просторі.

Слід констатувати, що результати наведених систем оцінювання та їх змістовні характеристики, які визначені за відповідними критеріями є досить узагальненими, мають доволі розгалужений характер і не розкривають особливостей та не відображають змістовної компоненти якості підготовки здобувачів вищої освіти за конкретними освітніми програмами в межах конкретно визначених спеціальностей. Це, на наш погляд, є сьогоденні проблемним питанням, оскільки і абітурієнт, і випускник будь-якого закладу освіти, незалежно від форми власності та підпорядкування, націлений на отримання результату у вигляді підготовки за конкретною освітньою програмою задля того щоби реалізувати себе на ринку праці у певному професійному напрямку.

Іншою мовою, щоби здобути професію в межах визначеної спеціальності. Інакше процес вибору спеціальності у будь-якому, навіть найпрестижнішому виші, можна вважати недостатньо обґрунтованим і таким, що базується переважно на зовнішніх ознаках позиціонування вишу, оскільки він не спрямований на отримання чітко визначених компетентностей, що відобразатимуть результати навчання за певною освітньою програмою підготовки на відповідному рівні вищої освіти.

На сьогодні існуючі системи рейтингового оцінювання не повною мірою можуть бути керівництвом для прийняття рішення стосовно висновків про ефективність підготовки в конкретній предметній сфері. Тому цілком логічним слід вважати введення

в обіг інтегрованого галузевого (від галузі знань) індикатору оцінювання діяльності закладу вищої освіти – для формування реальної, об'єктивної картини стосовно професійної підготовки фахівців у певній сфері реалізації на ринку праці.

Це надасть можливість більш ретельної селекції закладів вищої освіти за специфічними ознаками та формування певних лідерських пулів із переліку університетів за галузевими ознаками та предметними напрямками діяльності.

ARWU [1] щорічно складає глобальний загальний профіль якості вищої освіти і предметно-інституційний (галузевий) профіль якості вищої освіти за даними ARWU галузевої версії.

З урахуванням зазначеного, запропоновано для використання відповідний показник – галузевий Індекс оцінювання діяльності закладів вищої освіти. При цьому мається на увазі, що такий індекс може бути універсальним індикатором оцінювання якості провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти в межах певної галузі знань як в широкому розумінні – інтегрований галузевий індекс оцінювання закладу вищої освіти (узагальнення результатів за ліцензованими спеціальностями в межах галузі, за якими провадиться освітня діяльність), так і за конкретною спеціальністю на певному рівні освіти – предметний Індекс оцінювання закладу вищої освіти (за конкретною спеціальністю, освітньою програмою). При цьому інтегрований Індекс визначатиметься як похідне від суми індексів за окремими спеціальностями та освітніми програмами [18].

Тож, мотивація для покращення предметного рейтингу за сукупністю акредитованих освітніх програм в межах конкретно визначеної спеціальності обумовлена прямим впливом для збільшення сукупного галузевого рейтингу університету, який вимірюється на основі сукупності рейтингів за спеціальностями та поділу на кількість спеціальностей. Тобто інтегрований галузевий Індекс університету вираховується як сума індексів за спеціальностями / на кількість ліцензованих спеціальностей, за якими проваджується освітня діяльність. Це забезпечить більш високі критерії якості як для провайдерів конкретних освітніх програм, так і для адміністрацій закладу освіти щодо формування

портфелю ліцензованих спеціальностей та акредитованих освітніх програм в університеті.

Формування інтегрованого галузевого та предметного індексів має на меті отримання не лише загального уявлення, а й об'єктивної картини для практичного користування щодо можливостей підготовки у закладі освіти здобувачів вищої освіти певного рівня за визначеними спеціальностями та освітніми програмами у межах визначеної галузі знань.

Як методичний підхід до формування Індексу, а саме визначення окремих категорій, в межах яких мають бути згруповані кількісні показники оцінювання, у 2019 році була запропонована авторська модель STEPS – Students-Teachers-Education-Practice-Science, в основі якої лежить п'ять категорій оцінювання, кожна з яких містить узагальнені показники з наданням певної ваги (у %) комплексу показників кожної категорії. Загалом оцінюванню підлягає комплекс показників в межах визначених категорій, кожен з яких може формуватися із більш дрібних складових, що мають критерії вимірювання [17; 18; 20].

Отже, головними критеріями оцінювання можна позначити такі, що беззаперечно надають уявлення стосовно результативності підготовки здобувачів за певною спеціальністю та відповідними освітніми програмами в межах галузі знань. Серед них на особливу увагу заслуговують ті, що характеризують: наявний контингент здобувачів вищої освіти за спеціальністю; якісний склад науково-педагогічних працівників, що формують групи забезпечення спеціальності; специфіку та особливості освітніх програм підготовки та їх науково-методичне забезпечення; реалізовані проекти в рамках партнерських і грантових угод у т.ч. міжнародного співробітництва; зв'язок з роботодавцями, можливості стажування і працевлаштування випускників; наявність системи внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти, пристосованої до конкретної спеціальності (освітньої програми), інформаційне забезпечення і висвітлення всіх зазначених складових на офіційному сайті закладу вищої освіти тощо.

Слід наголосити на тому, що методичний підхід щодо удосконалення системи рейтингового оцінювання та формування

відповідного пулу показників має базуватися на узгодженні та співставленні зазначених показників з показниками, що застосовуються міжнародними рейтинговими системами оцінювання, а також бути максимально адаптованим до методичних підходів, що лежать в основі світових рейтингів університетів: The Times Higher Education World University Rankings, QS World University Rankings, ARWU [1; 30; 31; 34; 48; 50].

Запропонована система оцінювання за інтегрованим галузевим Індексом надасть підстави для більш жорсткої селекції та оцінки результативності діяльності університету за галузевими і предметними ознаками, що забезпечить можливість дійсно провідним закладам вищої освіти позиціонувати себе в системі підготовки фахівців за конкурентними освітніми програмами на відміну від великої кількості псевдо надавачів освітніх послуг між якими сьогодні розширована підготовка фахівців з вищою освітою [19].

Сучасний етап розвитку українських університетів враховує, що значна частка їх представництва, ще вчора фактично відносилась до галузевих закладів освіти, переважно у організаційно-правовій формі інститутів та академій, предметом діяльності яких була одна або декілька споріднених складових, вже набули ознак сучасних європейських університетів, з усіма притаманними ним характеристиками і якостями, які демонструють у тому числі міждисциплінарні підходи до вирішення проблем у різних сферах суспільного життя і розвитку особистості.

Щодо брендінгу провідних українських університетів та їх інтеграції у міжнародний академічний простір вищої освіти, то новий етап їх розвитку має відбуватися з максимальною інтегрованістю у міжнародні університетські спільноти, з позиціонуванням, відповідно до прийнятих міжнародних критеріїв їх оцінювання. Такий брендінг має бути інтегрованим і проактивним та передбачати вплив на чітко визначені складові, що забезпечать його ефективність по відношенню до конкретних цільових груп стейкхолдерів.

Враховуючи, що узагальнено стратегія провідного українського університету, це сучасна та якісна європейська університетська освіта, то можливості щодо належного позиціонування в глобальних

рейтингах університетів і здійснення відповідного проактивного брендингу мають бути забезпечені, виходячи з таких ключових напрямів оптимізації й визначальних інтеграційних складових – макропоказників.

Пропонується визначати у якості пріоритетних, три інтеграційні складові проактивного брендингу та позиціонування університету: веб-ресурси; місце стейкхолдерів; процеси інтернаціоналізації.

I. Веб ресурси Університету, це надзвичайно важливий медійний ресурс, який активно позиціонує університет та його конкурентні переваги саме серед абітурієнтів і професійної спільноти. Відповідний ресурс є наочним і зрозумілим, а відтак він буде сприйматися й абітурієнтами і їх батьками у якості орієнтиру для вибору майбутнього університету в умовах, коли належність абітурієнта до місця розташування закладу освіти втрачає свою визначальну позицію.

Оптимізація веб-ресурсів університетів передбачає наступне:

- активізація зовнішніх посилань на сайт Університету;
- завантаження якомога більшої кількості документів у різних форматах;
- наявність якомога більшої кількості інтерактивних посилань в нормативних документах університету, навчально-науковому контенті;
- збільшення кількості активних сторінок (піддоменів) на основному сайті.

Зазвичай рейтингові агенції працюють із веб-ресурсами та їх відкритими даними. Тому, сучасний, динамічний сайт, із наявністю піддоменів, тобто окремих сторінок має певні переваги. Варто зазначити, що кожен піддомен індексується пошуковими системами окремо, незалежно від основного домену. Тому, чим більше цих сторінок, чим вони більш активні тим більше шансів на підвищення позиції університету у рейтингах.

II. Стейкхолдери

1) здобувачі освіти:

- залучення їх до дослідницької діяльності в межах провідних наукових шкіл університету;
- участь здобувачів освіти в освітньо-наукових комунікативних заходах;

– проактивність та громадські ініціативи здобувачів у т.ч. проєктах міжнародної технічної допомоги.

2) науково-педагогічні працівники:

Університет, це перш за все його науково-педагогічний потенціал, то цілком зрозуміло, що для позиціонування університету в глобальному освітньому просторі є необхідним забезпечити умови для викладачів працювати саме на його розвиток. Це передбачає зокрема, збільшення уваги тим видам робіт викладача, які сприятимуть позиціонуванню університету в глобальному вимірі, щоби викладачі знаходили більше часу саме для участі у інтеграційних проєктах, займались професійним розвитком, мали можливість належним чином проводити дослідження і публікувати їх результати.

– цитування: Scopus, Wos, Google Scholar Citations;

При цьому цитування у Scopus дійсно є визначальним показником. Проте, тенденції розвитку цифрового суспільства все більше свідчать про формування глобальної і незалежної міжнародної бази цитувань. Є єдиний цифровий простір і в ньому у найближчий перспективі не буде ніякої монополії.

– активізація позиціонування викладачів в академічному середовищі;

Активізація особистого брендінгу викладачів як складової брендінгу університету (у т.ч. за рахунок перегляду співвідношення навчальної роботи у бік позааудиторного навантаження та самостійної роботи здобувачів, що відповідає такому критерію як автономність і відповідальність і загальноосвітнім тенденціям розвитку вищої освіти, а також сприяє формуванню більшої уваги вміню й викладача і студента працювати з глобальним освітнім контентом та налагоджувати професійні комунікації.

– формування Soft Skills

Формувати як у студентів так і у викладацького складу сучасних універсальних соціально-комунікативних навичок (іноземні мови, цифрові компетенції), які сприятимуть саме адаптації викладачів до технологічних змін та інтеграційних процесів в академічному середовищі, а здобувачів до нових умов ринку праці та реалізації на ньому в умовах європейської інтеграції.

3) роботодавці:

– висвітлення спільних практико-орієнтованих заходів із здобувачами та науково-педагогічними працівниками за допомогою медіа-комунікацій;

– інформування та висвітлення на веб-ресурсах роботодавців їх відгуків щодо сумлінної роботи випускників з наочними прикладами.

III. Інтернаціоналізація

Однією з головних цілей інтернаціоналізації є підвищення репутації університету, інтеграція у світову систему рейтингового оцінювання, розширення його visibility (впізнаваності) та конкурентоспроможності.

Інтернаціоналізація передбачає активізацію процесів формування

– мультикультурного середовища для здобувачів і викладачів;

– міжнародна академічна мобільність;

– міжнародна проєктна діяльність;

– англomовний науковий, освітній і веб-контент.

Таким чином, міжнародний брендинг і позиціонування університету має бути окремим інтеграційним і проактивним напрямом його науково-освітньої та інноваційної діяльності, що надасть змогу провідним українським університетам демонструвати свої лідерські якості та унікальні особливості, а також використовувати нові інтеграційні підходи, форми та засоби, які поряд із викликами, що завжди супроводжують інтеграційні процеси, відкриють широкі ресурсно-інвестиційні можливості й міжнародні перспективи.

Висновки. 1. Належне позиціонування провідних українських університетів у глобальних рейтингах та їх просування в міжнародні системи оцінювання їх результативності відкриють додаткові можливості для випускників за конкурентними освітніми програмами щодо реалізації набутих компетентностей, а для науково-педагогічних працівників щодо демонстрації професійних знань на міжнародному ринку праці.

2. Запровадження специфічних (галузевих і предметних) індикаторів оцінювання діяльності закладів вищої освіти надасть можливість оптимізувати систему оцінювання та підвищити якість

Emphasis is placed on the use of a specific indicator, namely the sectoral Index of the evaluation of the activities of higher education institutions, which can be a universal indicator for evaluating the quality of educational activities in the field of higher education within a certain field of knowledge.

The introduction of specific branch and subject indicators for evaluating the activities of higher education institutions will provide an opportunity to optimize the evaluation system and improve the quality of the university's positioning, bringing it closer to the appropriate target audience.

The key integrative components of proactive branding of universities have been determined, which must be ensured in the target categories of stakeholders, based on the key areas of optimization, among which it is proposed to identify as priority three integration components of branding and positioning of the university, namely web resources, place of stakeholders, processes of internationalization.

Key words: *European higher education space, international ratings, university branding; strategic development benchmarks of higher education, system of rating evaluation, evaluation indices of higher educational institutions' activity, STEPS model, field-specific evaluation index.*

Received: 02.11.22

References

1. Academic Ranking of World Universities (ARWU). www.shanghairanking.com Retrieved from <http://www.shanghairanking.com/> [in English].
2. Aguillo, I.F. (Ed.). (2022). Methodology. www.webometrics.info. Retrieved from <https://www.webometrics.info/en/Methodology> [in English].
3. Aguillo, I.F., Bar-Ilan, J., Levene, M., & Ortega, J.L. (2010). Comparing university rankings. *Scientometrics*, 85(1), 243-256. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11192-010-0190-z> [in English].

4. Akademichniy reitynh zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy «Top-200 Ukraina 2022» [Academic rating of higher education institutions of Ukraine «Top-200 Ukraine 2022»]. *www.euroosvita.net*. Retrieved from <http://www.euroosvita.net/> [in Ukrainian].

5. Berlin Principles of Ranking of Higher Education Institutions. The Proceedings of 2nd Meeting of the International Rankings Expert Group (IREG): «*Methodology and Quality Standards of Rankings*». *euroosvita.net*. Retrieved from <http://euroosvita.net/prog/data/doc/BerlinPrinciples.pdf> [in English].

6. Bottani, N. (1998). The OECD Educational Indicators: purposes, limits and production processes. *Prospects*, 18(1), 61-75 [in English].

7. Butler, D. (2010). University rankings smarten up. *Nature*, 464(7285), 16-17. DOI: <https://doi.org/10.1038/464016a> [in English].

8. Cherepovska, T.V., I. Parubchak, I.O., & Karamyshev D.V. (2021). Higher Education Management System Based on Principles of Strategic Development. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 21(14), 31-40. DOI: <https://doi.org/10.33423/jhetp.v21i14.4806> [in English].

9. Chernetskyi, Yu. (n.d.). Vyshcha tekhnichna osvita – u hlobalno-reitynhovomu vymiri [Higher technical education - in the global rating dimension]. *newssky.com.ua*. Retrieved from <https://newssky.com.ua/vishha-tehnichna-osvita-u-globalno-reytingovomu-vimiri/> [in Ukrainian].

10. Chernobai, K. Yu. (n.d.). Reitynhy vyshchyykh navchalnykh zakladiv yak skladova monityronhu yakosti profesiinoi osvity [Ratings of higher educational institutions as a component of monitoring the quality of professional education]. *www.narodnaosvita.kiev.ua*. Retrieved from http://www.narodnaosvita.kiev.ua/page_id=680 [in Ukrainian].

11. Dugerdil, A., Sponagel, L., Awa Babington-Ashaye & Flahault, A. (2022). International University Ranking Systems and Their Relevance for the Medical and Health Sciences – A Scoping Review. *International Journal of Higher Education*, 11(5), 102-121 [in English].

12. Education at a glance: OECD Indicators. *www.oecd.org*. Retrieved from <http://www.oecd.org> [in English].

13. Fauzi, M.A., Tan, C.N.L., Daud, M., & Awalludin, M.M.N. (2020). University rankings: A review of methodological flaws. *University Rankings*, 30(1), 1-18 [in English].

14. Hrynevych, L.M. (2011). Osvitni indykatory dlia mizhnarodnoho otsiniuvannya (na prykladi dopovidi «Pohliad na osvitu 2011: indykatory OESR») [Educational indicators for international evaluation (on the example of the report «View of education 2011: OECI indicators»)]. *Teoriia i metodyka*

upravlinnia osvitoiu – Theory and methods of education management, 7, 1-16. Retrieved from http://arhive.nuv.gov.ua/e-journals/ttmuo/2011_7/3.pdf [in Ukrainian].

15. IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. *ireg-observatory.org*. Retrieved from <http://ireg-observatory.org/en/> [in English].

16. Jan Sadlak, J., & Nian, C.L. (2007). *The World-Class University and Ranking: Aiming Beyond Status. UNESCO-CEPES: Shanghai Jiao Tong University «Cluj University Press»* [in English].

17. Karamyshev, D.V. (2019). *Stratehichni oriientyry rozvytku monitorynhu osvitnoi diialnosti zakladiv vyshchoi osvity yak skladovoi systemy upravlinnia yakistiu* [Strategic guidelines for the development of monitoring of educational activities of higher education institutions as a component of the quality management system]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Pressing Problems of Public Administration*, 2(56), 8-19 [in Ukrainian].

18. Karamyshev, D.V. (2019). *Transformatsiia systemy reitynhovoho otsiniuvannia rezultativ osvitnoi diialnosti yak instrumentu upravlinnia yakistiu v umovakh intehtratsii v yevropeyskyi prostir vyshchoi osvity* [Transformation of the rating evaluation system of the results of educational activities as a quality management tool in the conditions of integration into the European space of higher education]. *Derzhavne budivnytstvo – State Construction*, 2, 1-31. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2019_2_3 [in Ukrainian].

19. Karamyshev, D.V., Hordiienko, L.P., Kundii, Zh.P., Polyviana, O.A., & Koka, V.M. (2023). *Universalizatsiia pidkhodiv shchodo otsiniuvannia yakosti provadzhenia osvitnoi diialnosti na osnovi haluzevoho indeksu otsiniuvannia diialnosti zakladiv vyshchoi osvity* [Universalization of approaches to the assessment of the quality of educational activities based on the sectoral index for the assessment of the activities of higher education institutions]. *Medychna osvita za novymy standartamy: vyklyky ta intehtratsiia v mizhnarodnyi osvitnii prostir – Medical education according to new standards: challenges and integration into the international educational space: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference with international participation* (pp. 90-94). Poltava: PSMU [in Ukrainian].

20. Karamyshev, D.V., Hryshyna, N.M., & Hrybko, O.V., et al. (2020). *Teoretyko-metodychni zasady zabezpechennia yakosti osvity* [Theoretical and methodological principles of ensuring the quality of education]. D.V. Karamyshev (Ed.). Kharkiv: Vyd-vo KharRI NADU «Mahistr» [in Ukrainian].

21. *Konsolidovanyi reitynh vyshiv Ukrainy 2022 roku* [Consolidated rating of higher education institutions of Ukraine in 2022]. osvita.ua. Retrieved from <http://osvita.ua/vnz/rating/> [in Ukrainian].

22. Kuzmin, O.Ye., Melnyk, O.H., & Yastrubskiy, M.Ya. (2017). Uzahalnennia polozhen analizuvannia diialnosti VNZ [Generalization of provisions for analyzing the activities of higher education institutions]. Efektyvnist orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu innovatsiinoho rozvytku vyshchoi osvity – Effectiveness of the organizational and economic mechanism of innovative development of higher education: Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference (pp. 216-225). Kyiv: KNUTD [in Ukrainian].

23. Lin, W.C., & Chen, C. (2021). Novel World University Rankings Combining Academic, Environmental and Resource Indicators. Sustainability, 13(24), 1-15. DOI: <https://doi.org/10.3390/su132413873> [in English].

24. Nature index. www.natureindex.com. Retrieved from <https://www.natureindex.com> [in English].

25. Ofitsiyni veb-sait Tsentru mizhnarodnykh proektiv «Ievroosvita» [Official website of the Center for International Projects «Euro Education»]. euroosvita.net. Retrieved from <http://euroosvita.net> [in Ukrainian].

26. Parkhomenko, N.O. (2020). Vplyv mizhnarodnykh reitynhiv na konkurentospromozhnist zakladiv vyshchoi osvity. Efektyvna ekonomika [The influence of international ratings on the competitiveness of higher education institutions]. Efektyvna ekonomika – Efficient economy, 3, 1-10. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2020/78.pdf DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.3.76>[in Ukrainian].

27. Paryzke komiunike vid 25 travnia 2018 r. [Paris Communiqué of May 25, 2018]. mon.gov.ua. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news2018/06/06/12/paris-communiquenua2018.pdf> [in Ukrainian].

28. Poplavskiy, M. (2022). Natsionalni reitynhy ZVO yak instrument otsiniuvannia yakosti vyshchoi osvity v Ukraini [National ratings of higher education institutions as a tool for evaluating the quality of higher education in Ukraine]. Ukrainskyi informatsiyni prostir – Ukrainian Information Space, 1(9), 16-29. DOI: [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(9\).2022.257057](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(9).2022.257057) [in Ukrainian].

29. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022-2032 roky: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy, 286-p vid 23.02.2022 [On Approval of the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022-2032: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy, 286-r vid 23.02.2022]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

30. QS World University Rankings methodology: Using rankings to start your university search. www.topuniversities.com. Retrieved from <https://www.topuniversities.com>.

topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2023 [in English].

31. QS World University Rankings. www.topuniversities.com. Retrieved from <http://www.topuniversities.com> [in English].

32. Ranking Web of Universities. www.webometrics.info. Retrieved from <http://www.webometrics.info/en> [in English].

33. Rankings Methodology. www.qs.com. Retrieved from <https://www.qs.com/rankings/> [in English].

34. Rankings reports and results tables. www.qs.com. Retrieved from <http://www.qs.com> [in English].

35. Reitynh Scopus [Scopus rating]. www.eurosvita.net. Retrieved from <http://www.eurosvita.net/index.php/?category=58> [in Ukrainian].

36. Reitynh universytetiv za pokaznykamy Scopus 2021 roku [Ranking of universities according to Scopus 2021]. osvita.ua. Retrieved from <http://osvita.ua/vnz/rating/82316/> [in Ukrainian].

37. Reitynh [Ratings]. www.eurosvita.net. Retrieved from <http://www.eurosvita.net> [in Ukrainian].

38. Sarrico, C.S., & Godonoga, A. (2021). Higher education system rankings and benchmarking. *Research Handbook on University Rankings: Theory, Methodology, Influence and Impact*, (pp. 197-209). Elgar: Cheltenham. DOI: <https://doi.org/10.4337/9781788974981.00025> [in English].

39. Scheerens, J., Glas, C., & Thomas S. (2007). *Educational Evaluation, Assessment, and Monitoring: A Systemic Approach*. London and New York: Taylor & Francis. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203971055> [in English].

40. Selten, F., Neylon, C., Huang, C.-K., & Groth, P. (2020). A longitudinal analysis of university rankings. *Quantitative Science Studies*, 1(3), 1109-1135. DOI: https://doi.org/10.1162/qss_a_00052 [in English].

41. *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)* (2015). Brussels, Belgium [in English].

42. Stoupas, G., Sidiropoulos, A., Katsaros, D., & Manolopoulos, Y. (2021). When universities rise (Rank) high into the skyline. *COLLNET Journal of Scientometrics and Information Management*, 15(2), 241-258. DOI: <https://doi.org/10.1080/09737766.2021.1955419> [in English].

43. Tatarinov, I.Ye., & Herasymov, O.V. (2013). Svitova praktyka formuvannya reitynhiv universytetiv: vyznachennia naibilsh obiektyvnykh kryteriiv ta indykatoriv otsyniuvannya [The world practice of forming university ratings: determination of the most objective evaluation criteria and indicators]. *Ukrainskyi sotsium – Ukrainian society*, 1(44), 100-116 [in Ukrainian].

44. Tsiuk, O.A. (2016). Osoblyvosti svitovykh ta ukraïnskykh reitynhiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [Peculiarities of world and Ukrainian rankings of higher educational institutions]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, 2, 57-64 [in Ukrainian].

45. University Rankings. www.4icu.org. Retrieved from <https://www.4icu.org/ua/> [in English].

46. Vorobiova, O., Debych, M., Luhovyi, V., Orzhel, O., Sliusarenko, O., & Talanova, Zh., et al. (2019). Otsiniuvannya yakosti vyshchoi osvity v umovakh yevrointehratsii [Evaluation of the quality of higher education in the conditions of European integration]. V. Luhovyi (Ed.). Kyiv: In-t vyshchoi osvity NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

47. Webometrics Ranking of World Universities. www.webometrics.info. Retrieved from <http://www.webometrics.info/> [in English].

48. World University Rankings methodology. www.timeshighereducation.com. Retrieved from <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/world-university-rankings-2019-methodology> [in English].

49. World University Rankings powered by Scopus data. www.scopus.com. Retrieved from <http://www.scopus.com/> [in English].

50. World University Rankings. Times Higher Education (THE). [timeshighereducation.com](http://www.timeshighereducation.com). Retrieved from <https://www.timeshighereducation.com> [in English].

51. Yudina, A.S. (2017). Mizhnarodni reitynhy ta konkurentospromozhnist universytetiv [International rankings and competitiveness of universities]. *Visnyk nauky – Herald of Science*, 1(24), 25-38 [in Ukrainian].

Відомості про авторів / Information about the Authors

Карамішев Дмитро Васильович: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, просп. Героїв Харкова, 75, м. Харків, 61000, Україна.

Dmytro Karamyshev: V. N. Karazin Kharkiv National University, Heroiv Kharkova Ave. 75, Kharkiv, 61000, Ukraine.

ORCID.ORG/0000-0003-1617-3240

E-mail: dvk1vip@gmail.com

Гордієнко Людмила Петрівна: Полтавський державний медичний університет, вул. Шевченка, 23, м. Полтава, 36011, Україна.

Liudmyla Hordiienko: Poltava State Medical University, Shevchenko str. 23, Poltava, 36011, Ukraine.

ORCID.ORG/0000-0003-2157-7573

E-mail: hordiienko.82@gmail.com

УДК 35.08:159.923

DOI 10.34132/pard2023.19.05

ПСИХОДІАГНОСТИКА ПРОГНОСТИЧНИХ ПАРАМЕТРІВ ПРОКРАСТИНАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Котляр Л. І., канд. психол. наук, доцент, Одеський національний морський університет м. Одеса, Україна.

Статтю присвячено визначенню змісту феномену прокрастинації як психологічного терміну в процесі професійної діяльності та кар'єрного зростання державних службовців, що виявляється через відкладання виконання свосчасних, доречних дій на більш пізній термін. У результаті емпіричного дослідження проведено психодіагностику прогностичних параметрів прокрастинації державних службовців. Показано що мислення державних службовців за своїм стилем характеризується практичністю та конкретністю і для представників дослідженої вибірки властиві установки на гнучкість, адаптивність, користь та вигоду, корекцію ситуацій для досягнення певного результату. Стосовно блоку розвитку суб'єктності проведено дослідження засвідчило що у державних службовців реалізація суб'єктності відбувається шляхом реалізації бажання проявити і затвердити свою індивідуальність у соціальному контексті, тримати відповідь за свої дії не тільки перед оточенням, а перед самим собою, що підкреслює їхню відповідальність, але в той же час у доведено що у державних службовців є розвинутим уміння знаходити виходи із складних ситуацій, звертатися до нових джерел для вирішення нових проблем, що відбиває когнітивний компонент готовності до змін, проте у деякій мірі у них знижені енергійність, життєвий тонус та віра в успіх. Зокрема у статті вивчено особливості прогностичних параметрів прокрастинації державних службовців. Зроблено висновок що мислення державних службовців за своїм стилем характеризується практичністю та конкретністю і для них властиві установки на гнучкість, адаптивність, користь та вигоду, корекцію ситуацій для досягнення

певного результату. Проаналізовано особливості наступних блоків: стилю мислення, розвитку суб'єктності, особистісної готовності до змін, толерантності до невизначеності, особливості показника прокрастинації.

Ключові слова: прокрастинація, стиль мислення, розвиток суб'єктності, особистісна готовність до змін, толерантність до невизначеності, державний службовець.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На шляху розвитку української державності сьогодні постають актуальні проблеми, розв'язання яких виступає гарантом розвитку всіх суспільних інститутів, у тому числі в галузі державного управління. Необхідність входження нашої країни в нову модель розвитку Європи передбачає підготовку нової генерації спеціалістів, професіоналів державної служби, здатних враховувати не тільки проблеми своєї країни, а й усвідомлювати світові зміни.

Поведінка державних службовців має відповідати очікуванням громадськості та забезпечувати довіру суспільства і громадян до державної служби. При цьому велике значення має професійний розвиток державних службовців, який розглядається як послідовність якісно специфічних фаз, де розподільчим критерієм є зміст і форма переходу індивідуальних імпульсів в професійні бажання, а також здатність державних службовців до безвідкладного виконання своєчасних, доречних професійних дій.

Високий рівень прокрастинації державних службовців спричинений стилем мислення та особистісною не готовністю до змін в процесі управлінської діяльності. За таких умов виникає необхідність розроблення сучасних схем та впровадження дієвих механізмів формування аналітичного стилю мислення, особистісної готовності до змін та розпізнавання особливостей прогностичних параметрів прокрастинації державних службовців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичними проблемами визначення сутності механізмів прокрастинації їх класифікації приділялося багато уваги у працях Т. Вайди, Я. Варваричевої, В. Воробьова, М. Дворника, В. Ковиліна, М. Кузнецова, Т. Мотрук та інших. Проте, у зв'язку з теоретичним

обґрунтуванням феномену прокрастинації в процесі професійної діяльності та кар'єрного зростання, визначення прогностичних параметрів прокрастинації державних службовців, окремі елементи розглянутих наукових категорій потребують подальшого вивчення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). В процесі дослідження були поставлені наступні завдання: розглянути визначення змісту категорії «політичної прокрастинації»; визначити особливості прогностичних параметрів прокрастинації державних службовців; провести психодіагностику прогностичних параметрів прокрастинації державних службовців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні дослідники велике значення приділяють проблемам кар'єрного зростання державних службовців, їх особистісної готовності до змін в професійній діяльності, успішного здійснення дій та прийняття управлінських рішень в теперішньому моменті, без прокрастинації. Кар'єра державного службовця це суб'єктивне усвідомлення позиції і поведінки в сфері державного управління, пов'язане з посадовим чи професійним підвищенням протягом трудового життя та є самовираженням державного службовця, зміна його навиків, знань, здібностей. Траєкторію свого руху державний службовець створює сам, враховуючи особливості внутрішнього і зовнішнього середовища, реальність, власні цілі, бажання та здібності. Отже, успіх у кар'єрі державного службовця можна розглядати з різних боків: як просування від однієї посади до іншої, більш високої, і як оволодіння новими знаннями, досвідом і навиками.

Треба відзначити, що високий рівень прокрастинації гальмує своєчасне виконання дій та вчинків в державному управлінні та негативно впливає на кар'єрне зростання державних службовців. Нам імпонує змістовна концепція політичної прокрастинації, яку обґрунтував Ю. Шайгородський. Згідно позиції автора, відкладання (уникнення) прийняття й реалізації важливих політичних рішень визначається неготовністю суб'єкта, котрий має прийняти таке рішення, взяти на себе відповідальність за його наслідки, що може зумовлюватися сумнівами щодо успішності реалізації, або ж усвідомленням нездатності подолати конфлікт, котрий виникне внаслідок прийняття рішення [26].

У емпіричному дослідженні було проведено вивчення особливостей прогностичних параметрів прокрастинації державних

службовців: стилю мислення, розвитку суб'єктності, особистісної готовності до змін, толерантності до невизначеності, особливості показника прокрастинації.

1. Аналіз особливостей блоку стилю мислення.

На рисунку 1. графічно наведено результати дескриптивного аналізу за тестом стилю мислення А. Харрісона та Р. Бремсона (автори адаптації А. Алексєєв, Л. Громова) у державних службовців.

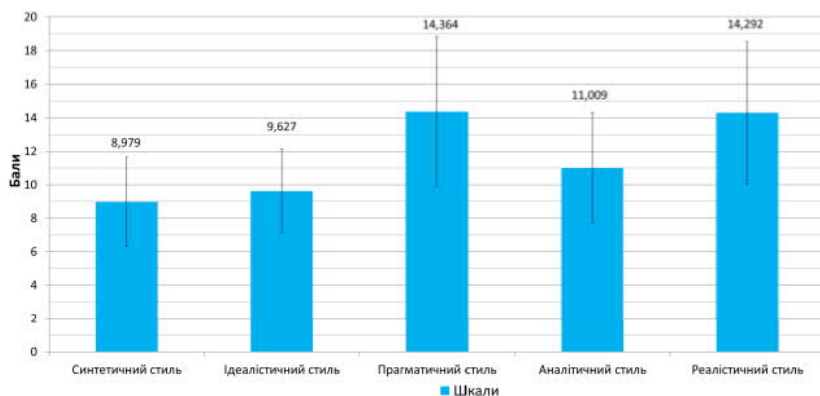

Рис. 1. Середньогруповий профіль державних службовців за тестом стилю мислення А. Харрісона та Р. Бремсона (автори адаптації А. Алексєєв, Л. Громова).

Як видно з даного рисунку підвищеними значеннями за опитувальником характеризується шкала прагматичного стилю ($M = 14,364$; $SD = 8,927$) та шкала реалістичного стилю ($M = 14,292$; $SD = 8,499$), а найменшими значеннями – шкала синтетичного стилю ($M = 8,979$; $SD = 5,341$) та шкала ідеалістичного стилю ($M = 9,627$; $SD = 4,980$). Тобто досліджені державні службовці спираються на безпосередній особистий досвід, на використання тих матеріалів і інформації, які легко доступні, прагнуть якомога швидше отримати конкретний результат (нехай і обмежений), практичний вигравш. Вони також більш орієнтовані на визнання фактів, на тільки те, що можна безпосередньо відчувати, на власні очі побачити чи почути, доторкнутися тощо. Отже, їхнє мислення характеризується

практичністю та конкретністю і для них властиві установки на гнучкість, адаптивність, користь та вигоду, корекцію ситуацій для досягнення певного результату. Певний дефіцит полягає в них в аспектах синтетичного стилю мислення, який виявляється в тому, щоб створювати щось нове, оригінальне, комбінувати несхожі, часто протилежні ідеї, погляди, здійснювати подумки експерименти [1].

В науковій літературі нам не вдалося знайти результати досліджень державних службовців за методикою стилю мислення А. Харрісона та Р. Бремсона (автори адаптації А. Алексєєв, Л. Громова). Проте цікавими є висновки О. Рудихіної, які отримані нею при вивченні співвідношення індивідуально-типологічних і індивідуально-стильових особливостей з ціннісними орієнтаціями студентів вузу. Авторкою встановлено, що синтетичний стиль та ідеалістичний стиль знаходяться у протизв'язі до прагматичного та реалістичного стилю. А аналітичний стиль пов'язаний із прагненням до саморозвитку та прагнення до раціональних дій. Середньогруповий рівень загального стилю становить $M = 58,229$; $SD = 26,237$. Проте відомо, якщо сумарні оцінки за стилями мислення потрапляють в діапазон від 49 до 59 балів, то ми просто не можемо сказати нічого певного через нестачу інформації [22].

Таким чином, мислення державних службовців за своїм стилем характеризується практичністю та конкретністю і для представників дослідженої вибірки властиві установки на гнучкість, адаптивність, користь та вигоду, корекцію ситуацій для досягнення певного результату. Певний дефіцит полягає у державних службовців в аспектах синтетичного стилю мислення, який виявляється в тому, щоб створювати щось нове, оригінальне, комбінувати несхожі, часто протилежні ідеї, погляди, здійснювати подумки експерименти.

2. Аналіз особливостей блоку розвитку суб'єктності.

На рисунку 2. графічно наведено результати описативного аналізу за тестом рівня розвитку суб'єктності М. Щукіної у державних службовців.

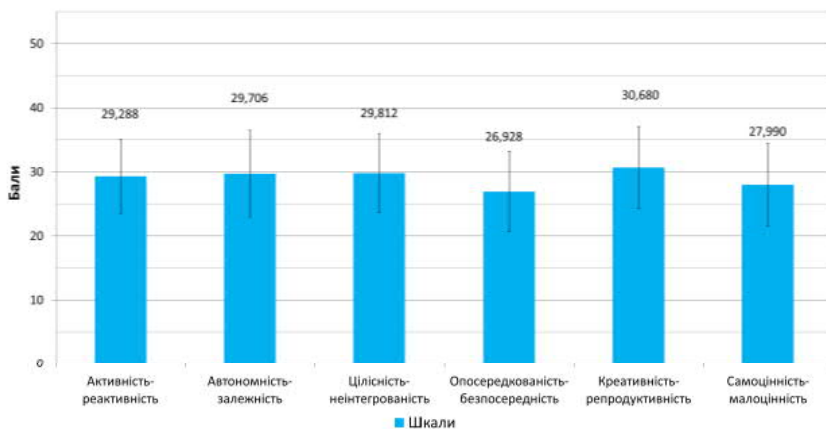

Рис. 2. Середньогруповий профіль державних службовців за тестом рівня розвитку суб'єктності М. Щукіної.

Як видно з даного рисунку підвищеними значеннями за опитувальником характеризується шкала КР «креативність-репродуктивність» ($M = 30,680$; $SD = 12,766$) та шкала АЗ «автономність-залежність» ($M = 29,706$; $SD = 13,560$), а найменшими значеннями – шкала ОП «опосередкованість-безпосередність» ($M = 26,928$; $SD = 12,557$) та шкала СМ «самоцінність-малоцінність» ($M = 27,990$; $SD = 12,845$). Відповідно до результатів методики, у державних службовців реалізація суб'єктності відбувається шляхом реалізації бажання проявити і затвердити свою індивідуальність у соціальному контексті, а також зробити своє життя і свої стосунки з людьми об'єктом творіння і перетворення [28]. Вони намагаються тримати відповідь за свої дії не тільки перед оточенням, а й перед самим собою, тобто високою є відповідальність державних службовців щодо будь-яких зовнішніх і внутрішніх обставин. Проте для реалізації суб'єктності вони рідше використовують психологічні засоби впливу на людину, рідше формують стиль поведінки і спосіб життя, при яких він відчуває затребуваність всіх своїх потенціалів і переживає це як повноцінне життя.

Оцінюючи загальний середньогруповий рівень за тестом рівня розвитку суб'єктності М. Щукіної ($M = 174,368$; $SD = 51,700$)

можна зазначити, що це значення перевищувало нормативне, отримане при створенні і адаптації тесту [28], що свідчило про достатньо високий рівень суб'єктності державних службовців. Слід зазначити, що отримані нами дані не підтверджуються висновками, отриманими в дослідженні М. Даріжапової [9], яка показала, що зовнішні направляючі впливу для державних службовців часто мають велике значення, ніж їх власна суб'єктність як внутрішнє джерело активності. Ми не згодні з висновком автора про те, що така ситуація зумовлена саме професійної специфікою державної служби, в якій надзвичайно сильні тенденції до врахування думок ближнього соціального оточення, а вважаємо, що певний рівень суб'єктності, який розкривається у автономії та креативності є характерним для державних службовців.

Отже, дослідивши особливості блоку розвитку суб'єктності, нами було встановлено, що у державних службовців реалізація суб'єктності відбувається шляхом реалізації бажання проявити і затвердити свою індивідуальність у соціальному контексті, тримати відповідь за свої дії не тільки перед оточенням, а перед самим собою, що підкреслює їхню відповідальність щодо будь-яких зовнішніх і внутрішніх обставин.

3. Аналіз особливостей блоку особистісної готовності до змін.

На рисунку 3. графічно наведено результати дескриптивного аналізу за методикою «Особистісна готовність до змін» Ролніка, Хезера, Голда, Халла, в адаптації Н. Бажанової та Г. Бардієр у державних службовців.

Як бачимо з даного рисунку підвищеними значеннями за опитувальником характеризується шкала Винахідливість ($M = 23,852$; $SD = 5,878$), а найменшими значеннями – шкала Оптимізм ($M = 22,271$; $SD = 6,797$) та шкала Пристрасть ($M = 22,386$; $SD = 5,878$). Дещо нижче винахідливості в ієрархії складових готовності до особистісних змін займали: Адаптивність ($M = 23,068$; $SD = 5,048$) Впевненість ($M = 23,038$; $SD = 5,751$) Сміливість ($M = 22,555$; $SD = 7,344$) Толерантності до двозначності ($M = 22,458$; $SD = 5,896$). Таким чином, у державних службовців є розвинутим уміння знаходити виходи із складних ситуацій, звертатися до нових джерел для вирішення нових проблем, що відбиває когнітивний

компонент готовності до змін, проте у деякій мірі у них знижені енергійність, життєвий тонус та віра в успіх.

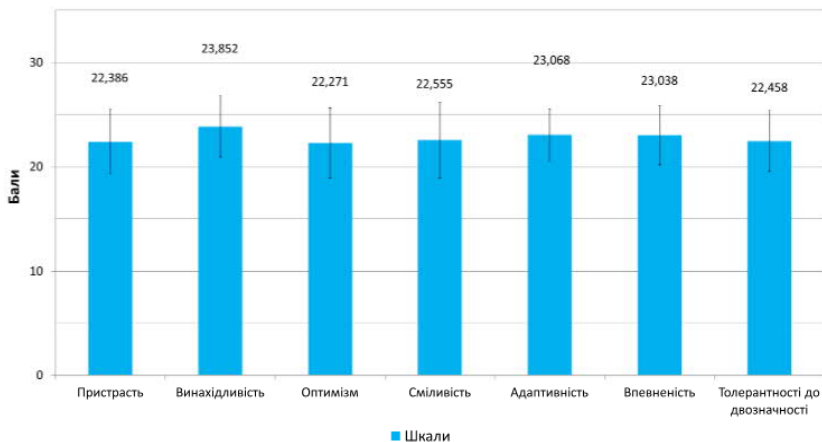

Рис. 3. Середньогруповий профіль державних службовців за методикою «Особистісна готовність до змін» Ролніка, Хезера, Голда, Халла, в адаптації Н. Бажанової та Г. Бардієр.

Такі автори, як В. Білополий та В. Лазаренко, досліджуючи психологічну готовність до особистісних змін та толерантності до невизначеності сучасного світу студентів будівельного ЗВО [4] визначають, що загальний бал за методикою в залежності від спеціалізації коливається в інтервалі 119,63-122,13 балів. Очевидно, що державні службовці які приймали участь у дослідженні є більш готовими до змін, ніж студенти, адже загальний рівень для них становить: $M = 159,627$; $SD = 23,762$. Відповідно, аналізуючи особливості блоку особистісної готовності до змін у державних службовців, можна зазначити, що вони готові до змін і характеризуються розвинутим умінням знаходити виходи із складних ситуацій, звертатися до нових джерел для вирішення нових проблем.

4. Аналіз особливостей блоку толерантності до невизначеності.

На рисунку 4. графічно наведено результати дескриптивного аналізу службовців за тестом толерантності до невизначеності С. Баднера у державних службовців.

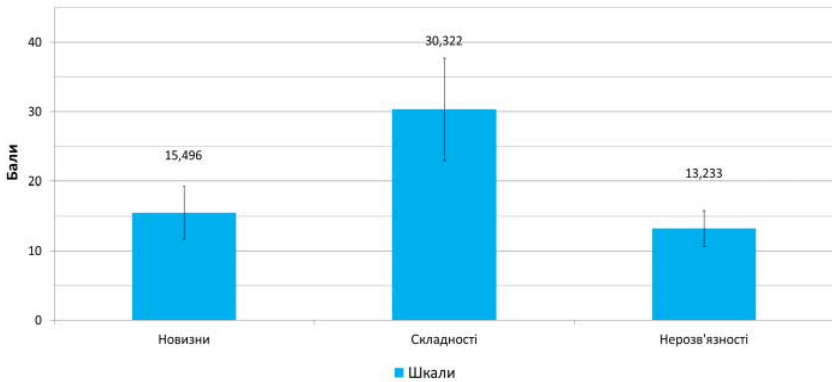

Рис. 4. Середньогруповий профіль державних службовців за тестом толерантності до невизначеності С. Баднера.

Як видно з даного рисунку підвищеними значеннями за опитувальником характеризується Шкала складності ($M = 30,322$; $SD = 14,772$), а найменшими значеннями – Шкала новизни ($M = 15,496$; $SD = 7,601$) та Шкала нерозв'язності ($M = 13,233$; $SD = 5,156$). відповідно, отримані дані свідчать про те, що державні службовці орієнтовані, в першу чергу, на складні завдання, на відміну від нових завдань та завдань, що неможливо потенціально вирішити по причині неповноти інформації, нечіткості формулювань тощо. Зазначені факти кореспондують з результатами дослідження, проведеного В. Барко та В. Остаповичем [3], які здійснили україномовну адаптацію опитувальника Баднера для використання в національній поліції. Автори показали, що профіль співробітників органів внутрішніх справ має схожий патерн: підвищені значення шкали складності, та знижені – шкали новизни та шкали нерозв'язності. Вчені інтерпретують отримані результати, вказуючи, що вони свідчать про високий рівень толерантності до невизначеності у поліцейських, що особливо виявляється при розв'язанні складних проблем – для працівників поліції властиві здатність протистояти не лише складним проблемам, а й діяти в умовах, коли завдання здається нерозв'язним. Це вказує на схожість досліджених вибірок державних службовців та поліцейських, адже обидві вони репрезентують зайнятість у державному секторі економіки.

Що стосується шкали загального рівня, то сумарний рівень толерантності до невизначеності у державних службовців ($M = 59,047$; $SD = 21,171$) є близьким до емпіричних статистичних даних ($M = 57,90$; $SD = 9,15$) встановлених В. Барко та В. Остаповичем, що свідчить про середній рівень толерантності до невизначеності у представників нашої вибірки. Таким чином, державні службовці характеризуються високим рівнем толерантності до невизначеності, що особливо виявляється при розв'язанні складних проблем.

5. Аналіз особливостей показника прокрастинації.

Провівши вивчення особливостей прогностичних параметрів прокрастинації державних службовців, нами було проаналізовано особливості показника прокрастинації. Вище вже вказувалось, що «Шкала прокрастинації» Б. Такмана в адаптації Т. Крюкової дозволяє визначати рівень вираженості прокрастинації в повсякденному житті, а також у прийнятті рішень [13]. При аналізі особливостей показника прокрастинації було показано, що описові статистики за цим показником ($M = 57,364$; $SD = 18,388$) свідчать про високу схильність до прокрастинації, адже на це вказує діапазон 55-64 балів.

Висновки. Теоретичний аналіз і узагальнення показали, що поняття прокрастинації розуміється як постійне відкладання важливих справ та прийняття рішень, що завжди повторюються всупереч усвідомлення державними службовцями негативних наслідків. У дослідженні було визначено особливості прогностичних параметрів прокрастинації державних службовців. Проаналізовано особливості наступних блоків: стилю мислення, розвитку суб'єктності, особистісної готовності до змін, толерантності до невизначеності, особливості показника прокрастинації.

Отже, вивчення особливостей прогностичних параметрів прокрастинації державних службовців продемонструвало наступні тенденції.

Показано, що мислення державних службовців за своїм стилем характеризується практичністю та конкретністю і для них властиві установки на гнучкість, адаптивність, користь та вигоду, корекцію ситуацій для досягнення певного результату, а реалізація суб'єктності відбувається шляхом реалізації бажання проявити і

to new sources to solve new problems, which reflects the cognitive component of readiness for change, but to some extent they have reduced energy, vitality and faith in success. In particular, the article examines the peculiarities of prognostic parameters of procrastination of civil servants. It was concluded that the thinking of civil servants in their style is characterized by practicality and concreteness and they are characterized by attitudes towards flexibility, adaptability, benefit and benefit, correction of situations to achieve a certain result. The features of the following blocks are analyzed: thinking style, development of subjectivity, personal readiness for changes, tolerance to uncertainty, features of the procrastination indicator.

Key words: procrastination, thinking style, development of subjectivity, personal readiness for changes, tolerance for uncertainty, civil servant.

Received: 10.10.2022

References

1. Bazyka, Ye.L. (2012) Fenomen psykhozivlozhennoho stanu prokrashtynatsii [Phenomenon of the psychophysiological state of procrastination]. *Mizhdystyplinarni doslidzhennia v nauksi ta osviti: Psykholohichni nauky – Interdisciplinary research in science and education: Psychological Sciences*, 1, 13–18 [in Ukrainian].
2. Barko, V.I. & Ostapovych V.P. (2019). Ukrainskomovna adaptatsiia opytualnyka Badnera dlia vykorystannia v Natsionalnii politysii [Ukrainian adaptation of the Badner questionnaire for use in the National Police]. *Psykholohichni chasopys – Psychological journal*, 5(8), 249-263. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psch_2019_5_8_18 [in Ukrainian].
3. Bilopolyi, V.V. & Lazarenko, V.I. (2020). Psykholohichna hotovnist do osobystisnykh zmin ta tolerantnosti do nevyznachenosti suchasnoho svitu studentiv budivelnogo ZVO (DVNZ PDABA) [Psychological readiness for personal changes and tolerance for the uncertainty of the modern world of students of the construction higher education institution (DVNZ PDABA)]. *Visnyk Prydniprovskoi derzhavnoi akademii budivnytstva ta arkhitektury – Bulletin of the Dnipropetrovsk State Academy of Construction and Architecture*, 2, 16-24 [in Ukrainian].

4. Vaida, T.S. (2016). Prokrastynatsiia yak komponent povedinky prativnykiv OVS ta yii profilaktyka pid chas profesiinoi pidhotovky kursantiv u VNZ MVS Ukrainy [Procrastination as a component of the behavior of employees of the Ministry of Internal Affairs and its prevention during the professional training of cadets at the Higher Education Institution of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. *Yurydychnyi biuletyn – Legal Bulletin*, 2, 197-211. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ub_2016_2_22 [in Ukrainian].

5. Dvornyk, M.S. (2014). Sotsialno-psykholohichni praktyky vidterminuvannya v konstruiuvanni osobystistiu vlasnoho maibutnoho [Social and psychological practices of procrastination in the construction of the individual's own future]. *Candidate's thesis*. Kyiv: Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii NAPN Ukrainy, p. 200 [in Ukrainian].

6. Kats, O. & Vass, T. (Eds. & Trans.). (2008). *Yevreiski mudretsi. Z chasiv mishny i donyni [Jewish sages. From the time of the Mishna to the present day]*. Yerusalym: Shvut Amy, p. 641 [in Ukrainian].

7. Kuznietsov, M.A. & Kozub, Ya.V. (2016). Prokrastynatsiia yak chynnyk emotsiinoho stavlennia studentiv do navchalnoi diialnosti [Procrastination as a factor in the emotional attitude of students to educational activities]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii: Psykholohiia – Bulletin of the Dnipropetrovsk University. Series: Psychology*, 22, 61-70 Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdups_2016_2 [in Ukrainian].

8. Motruk, T.O. & Stetsenko, D.V. (2014). Prokrastynatsiia yak inhibitor rozvytku uspishnoi osobystosti [Procrastination as an inhibitor of the development of a successful personality]. *Aktualni pytannia suchasnoi psykholohii: materialy I Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv, aspirantiv i molodykh vchenykh – Current issues of modern psychology: materials of the 1st All-Ukrainian scientific and practical conference of students, postgraduates and young scientists*. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka, p. 388 [in Ukrainian].

9. Pylypenko, V.Ye. (1993). *Sotsialne rehuliuвання трудової поведінки (sotsiologichnyi analiz) [Social regulation of labor behavior (sociological analysis)]*. Kyiv: Naukova dumka, p. 126 [in Ukrainian].

10. Pirkei Avot (Povchannia Batkiv) [Pirkei Avot (Teachings of the Fathers)]. The Kabbalah Digital Library. lib.kabbalah.info Retrieved from: <http://lib.kabbalah.info/> [in Ukrainian].

11. Skryzhynska, M.V. (2013). *Fukidid. Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 tomakh [Thucydides. Encyclopedia of the History of Ukraine: in 10 volumes]*. V.A. Smolii et al (Eds.). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

12. Shaihorodskiy, Yu. (2013). Syndrom politychnoi prokrastynatsii: prychny i naslidky [Political procrastination syndrome: causes and consequences]. *Politychnyi menedzhment – Political management*, 59, 16-29 [in Ukrainian].

13. Aitken, M.E. (1982). *A personality profile of the college student procrastinator*. (Doctoral dissertation, University of Pittsburgh). Ann Arbor: University Microfilms International [in English].

14. Bernstein, P.L. (1998). *Against the gods: The remarkable story of risk*. New York: Wiley, p. 400. Retrieved from: <https://www.amazon.com/Against-Gods-Remarkable-Story-Risk/dp/047> [in English].

15. Colegrove, M. B., Shaw, J.L. & Shepherd, C.S.P. (2004). *Be a Last-Minute Leader, Not a Procrastinator*. New York: iUniverse, Inc, p. 90 [in English].

16. Ellis, A. & Knaus, W.J. (1979). *Overcoming procrastination*. New York: Signet Books, p. 180 [in English].

17. D'Equainville D. (2016). *Encyclopédie joyeuse de la procrastination*. Paris: Le Contrepoint, p. 109 [in French].

18. Ferrari, J.R., Johnson, J.L. & McCown, W.G. (1995). *Procrastination and task avoidance: Theory, research, and treatment*. NY: Springer, p. 268 [in English].

19. Harriott, J. & Ferrari, J.R. (1996). Prevalence of procrastination among samples of adults. *Psychological Reports*, 78, 611-616 [in English].

20. Knaus, B.A. Historical View of Procrastination. www.psychologytoday.com. Retrieved from: <https://www.psychologytoday.com/blog/science-and-sensibility/201104/historical-view-procrastination> [in English].

21. Lay, C.H. (1986). At last, my research article on procrastination. *Journal of Research in Personality*, 20, 474-495 [in English].

22. Milgram, N.A. (1992). Procrastination: A malady of modern time. *Boletin de Psicologia*, 35, 83 [in English].

23. Harper, D. Online Etymology Dictionary. www.etymonline.com. Retrieved from: <http://www.etymonline.com/index.php?term=procrastination> [in English].

24. Rothblum, E.D., Solomon, L.J. & Murakami, J. (1986). Affective, cognitive, and behavioral differences between high and low procrastinators. *Journal of Counseling Psychology*, 33, 387-394 [in English].

25. Solomon, L.J. & Rothblum E.D. (1984). Academic procrastination: Frequency and cognitive-behavioral correlates. *Journal of Counseling Psychology*, 31, 503-509. [in English].

26. Schouwenburg, H.C. (2004). *Academic procrastination: Theoretical notions, measurement, and research*. In *Counseling the procrastinator in*

academic setting. Lay, C.H., Pychyl, T.A. & Ferrari J.R (Eds.). Washington, DC: American Psychological Association [in English].

27. Steel, P. (2007). The nature of procrastination: a meta-analytic and theoretical review of quintessential self-regulatory failure. *Psychological bulletin*, 133(1), 65-94. Retrieved from: <https://scribd.com/doc/63679278/STEEL-P-The-Nature-of-Procrastination-A-Meta-Analytic-andTheoretical-Review-of-Quintessential-Self-Regulatory-Failure> [in English].

Відомості про авторів / Information about the Authors

Котляр Людмила Іванівна: Одеський національний морський університет, вул. Мечнікова, 34 м. Одеса, 65029, Україна.

Lyudmila Kotlyar: Odessa national maritime university, 34, Meshnikova St., Odessa, 65029, Ukraine.

ORCID. ORG./0000-0002-4785-0956

E-mail: kotliar.62@ukr.net

забезпечення та бар'єри для європейської інтеграції України на регіональному рівні. Доведено що фінансово-економічні аспекти функціонування економіки регіонів потребують додаткового врегулювання, зокрема у контексті формування нормативно-правової бази децентралізації економічного розвитку в Україні. Запропоновано пріоритетні напрями формування регіональної політики в умовах євроінтеграції.

Ключові слова: *публічні механізми, державна регіональна політика, регіональний розвиток, регіон, євроінтеграція*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Головним чинником економічного зростання в контексті євроінтеграції України є регіональний розвиток, який залежить від спроможності держави підтримувати баланс місцевих та загальнодержавних інтересів та дозволяє підвищити конкурентоспроможність як регіону, так і всієї країни в цілому. Однією з найбільш актуальних теоретичних і прикладних проблем для України є створення умов для стабільного динамічного розвитку регіонів з метою забезпечення соціальної та економічної єдності держави, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, активізації економічної діяльності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних та інших стандартів для кожного громадянина незалежно від місця проживання. Зазначена мета ідентична цілям спільної регіональної політики Європейського союзу (ЄС), тому визначення особливостей формування нормативно-правового забезпечення публічних механізмів регіонального розвитку України є актуальним, зважаючи на отримання Україною статусу кандидата в членство ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи дослідження сучасної системи публічного управління на регіональному рівні в умовах євроінтеграції та практичні рекомендації щодо регіонального розвитку присвячені наукові праці таких вчених, як Р. Баженов [1], С. Банніков [1], О. Березовська-Чміль [2] О. Дорогих [8], С. Завиваєв [1], В. Зігунов [6], В. Марчук [2], Н. Марчук [2], М. Міщук [2], І. Миронова [1], Ю. Мохова [4],

Ю. Кобець [2], К. Кравченко [3], О. Крайнюков [3], К. Немець [3], Л. Немець [3], Н. Орлова [5], А. Пахомова [1], М. Скиба [7], С. Суслов [1], Є. Телебенєва [3] та ін. Однак, аналіз результатів сучасних досліджень щодо нормативно-правового забезпечення розвитку регіонів в умовах євроінтеграції свідчить про недостатню розробленість та неконсолідованість теоретико-методичних розробок у цьому напрямі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Мета статті – дослідити нормативно-правове забезпечення публічних механізмів на регіональному рівні, як основи розвитку євроінтеграційних процесів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державна регіональна політика є складовою частиною національної стратегії соціально-економічного розвитку України, тісно пов'язаною із здійсненням адміністративної реформи та впорядкуванням адміністративно-територіального устрою, і реалізується шляхом здійснення органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування системи заходів для забезпечення ефективного комплексного управління економічним та соціальним розвитком України та її регіонів.

Практика державотворення більшості розвинутих демократичних країн свідчить, що найбільший їх економічний розквіт відбувався в умовах децентралізації влади.

З часу появи демократії як форми суспільного управління виникає загальна згода щодо бачення того, яким чином має будуватися структура державних органів і це основоположний принцип – розподілу гілок влади. У Конституції України він також закріплений і визначається як один із основних принципів організації державної влади.

Важливість та значення цього принципу полягають у збалансуванні державно-владних повноважень між органами державної влади, створенні механізмів для запобігання зосередження всієї влади у одного з них (законодавчо-представницького, виконавчо-розпорядчого чи судового) і забезпечення тим самим дієвої системи стримувань і противаг.

Слід зазначити, що ідея розподілу влади виникла з розуміння тієї загрози суспільству, яка криється у самій природі влади,

її неподільному та всеохоплюючому характері. Водночас ідея розподілу влади не заперечує, а, навпаки, передбачає її єдність.

Серед головних завдань державної регіональної політики виділено:

- чітке розмежування законами України повноважень щодо управління регіонами між центральними та місцевими органами державної влади, органами самоврядування відповідно до принципів децентралізації та з додержанням загальнодержавних інтересів;
- створення фінансових та організаційно-правових умов для реалізації повноважень органів місцевого самоврядування;
- запровадження дієвого механізму участі місцевих органів державної влади та місцевого самоврядування у процесі прийняття рішень на державному рівні з регіональних проблем;
- розробка формалізованого механізму державної підтримки програм розвитку регіонів.

Регіональна політика держави ґрунтується на принципах: конституційності та законності; поєднання процесів централізації та децентралізації влади з урахуванням загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів; забезпечення тісного співробітництва органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування в реалізації заходів щодо регіонального розвитку.

Пріоритетні напрями публічної політики регіонального розвитку відповідають спільним середньостроковим стратегіям (програмам), орієнтирам досягнення Україною Цілей Сталого Розвитку та пріоритетам соціально-економічного розвитку країни [7].

Законодавство з питань державної регіональної політики складається з Конституції України, законів України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про транскордонне співробітництво», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про державні цільові програми», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про Генеральну схему планування території України» та інших законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, а також міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Перший указ про затвердження Концепції державної регіональної політики затверджено 25 травня 2001 року. У 2005-2006 роках робота з нормативного забезпечення регіональної політики суттєво активізувалася. Зокрема, у 2005 році прийнято Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів», який визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики стимулювання розвитку регіонів і подолання депресивності територій. Цим Законом передбачено запровадження нової моделі стимулювання розвитку регіонів і депресивних територій.

21 липня 2006 року Постановою Кабінету Міністрів України затверджено Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2015 року [9]. В Стратегії визначено ключові проблеми регіонального розвитку (збільшення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів, низька конкурентоспроможність та інвестиційно-інноваційна активність; відсутність ефективного механізму обмеження та послаблення впливу диспропорції у сфері розвитку, ефективного стимулювання діяльності місцевих органів виконавчої влади, невикористання всього наявного потенціалу регіонів; недостатня платоспроможність внутрішнього ринку, тощо), сформовано пріоритети державної регіональної політики з точки зору загальнонаціональних потреб на період до 2015 року. Стратегічними завданнями державної політики регіонального розвитку України до 2015 року визначено: підвищення конкурентоспроможності регіонів і зміцнення їх ресурсного потенціалу; забезпечення розвитку людських ресурсів; розвиток міжрегіонального співробітництва; створення інституціональних умов для регіонального розвитку.

Упродовж 2008-2009 років підготовлено проекти концепцій для впровадження трьох реформ: Концепція реформи місцевого самоврядування і територіальної організація влади; Концепція державної регіональної політики; Концепція підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування. Після зміни уряду 2010 року ухвалені концепції було скасовано.

Процес інтеграції України до Європейського Союзу розпочався із набуттям нашою країною незалежності, що обумовило

необхідність створення у внутрішньому правопорядку держави відповідних правових приписів для його здійснення. Європейський вибір України, зокрема, полягає у всебічному входженні правової системи держави до європейського правового простору, її адаптації до європейських правових стандартів, і саме за цими напрямками повинна відбуватись правова реформа в нашій державі.

Основними напрямами інтеграційного процесу є: адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу, забезпечення прав людини, яка полягає у зближенні із сучасною європейською системою права, що забезпечить розвиток політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян України, економічний розвиток держави у рамках Європейського Союзу і сприятиме поступовому зростанню добробуту громадян, приведенню його до рівня, що склався у державах – членах Європейського Союзу [8].

В Україні створена відповідна правова база та інституційна система реалізації публічних механізмів. Гарантом дотримання стратегічного курсу на євроінтеграцію є Президент України, який забезпечує політичний діалог із партнерами в ЄС та підписує необхідні євроінтеграційні закони, які ухвалює парламент. Від парламенту залежить своєчасне ухвалення євроінтеграційних законопроектів, що відповідають Угоді про асоціацію між Україною та ЄС. При цьому вносити їх на розгляд можуть Президент, самі народні депутати і Кабінет Міністрів України. Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади розробляють підзаконні акти (наприклад, постанови і розпорядження), необхідні для виконання євроінтеграційних законів, національні євроінтеграційні програми і відповідають за їхню якісну і вчасну реалізацію. Головним відповідальним за євроінтеграцію в уряді є Віцепрем'єр-міністр з європейської та євроатлантичної інтеграції. Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції розглядає законопроекти на їхню відповідність євроінтеграції [10].

Формуючи стратегію реформ, експерти та влада орієнтуються передусім на стандарти і кращі практики Ради Європи та окремих європейських країн. Угода про асоціацію між Україною та ЄС

створює насамперед умови для впровадження новітніх підходів у регіональній політиці, в тому числі забезпечення транскордонного співробітництва як одного з інструментів цієї політики.

Основоположними документами, які використовуються при розробці нормативно-правових актів в Україні щодо регіонального розвитку, є «Європейська хартія місцевого самоврядування» і «Декларація по регіоналізму в Європі». Європейська хартія місцевого самоврядування була підписана в Страсбурзі країнами – учасницями Ради Європи 15 жовтня 1985 року; Україною вона була підписана 6 листопада 1996 року і ратифікована Верховною Радою України 15 липня 1997 року. Декларація по регіоналізму в Європі була підписана 4 грудня 1996 року в Базелі на Асамблеї Регіонів Європи.

Адаптація законодавства України до законодавства ЄС здійснюється відповідно до положень Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р.

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом передбачає широкий спектр можливостей для модернізації регіональної політики, здійснення транскордонного співробітництва та розвитку сільських територій. Реалізація положень Угоди про асоціацію виконує два важливих завдання.

- впроваджується нове розуміння регіональної політики як політики розвитку, стимулювання економічної, інвестиційної діяльності, заохочення інновацій та створення нових робочих місць;
- створює механізми і можливості співпраці між українськими громадами та їхніми партнерами в Європі, що відкриває широкі можливості фінансування реалізації важливих місцевих проектів, вивчення і використання досвіду на рівні місцевої влади.

Порядок денний асоціації, схвалений Радою асоціації між Україною та ЄС у березні 2015 року, є спільним практичним інструментом підготовки та сприяння повній імплементації Угоди про асоціацію. Цей документ є основним механізмом моніторингу та оцінювання прогресу України у виконанні Угоди про асоціацію. Порядок денний асоціації встановлює наступні пріоритети співпраці України з ЄС у сфері регіонального розвитку:

- імплементація Меморандуму про взаєморозуміння для започаткування діалогу про регіональну політику та розвиток регіонального співробітництва;

- визначення рамок регіонального розвитку шляхом прийняття Закону про засади державної регіональної політики чи внесення змін до законодавства з питань регіонального розвитку;

- ефективний механізм координації на місцях, у тому числі структурована процедура консультацій із зацікавленими сторонами регіонального розвитку (на національному та регіональному рівнях, включаючи громадянське суспільство);

- повна прозорість і контроль бюджетних коштів, що виділяються на регіональний розвиток, у тому числі Державного фонду регіонального розвитку та субвенцій [11].

Закон від 5 лютого 2015 року № 156-VIII «Про засади державної регіональної політики» передбачає запровадження середньо- і довгострокового планування – функції державного управління з обрання пріоритетів, визначення з урахуванням наявних ресурсів цілей та напрямів розвитку, розроблення та виконання взаємопов'язаних завдань і заходів соціально-економічного розвитку на середньо – (від трьох до п'яти років) і довгостроковий (понад п'ять років) періоди [12]. Також Закон передбачає:

- запровадження низки принципів реалізації державної регіональної політики, у тому числі принципу координації – взаємозв'язку та узгодженості довгострокових стратегій, планів та програм розвитку на державному, регіональному та місцевому рівні;

- систему взаємопов'язаних документів, які визначатимуть державну регіональну політику;

- повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної регіональної політики, а також органу, що забезпечує реалізацію державної регіональної політики;

- координацію дій органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з формування та реалізації державної регіональної політики.

Стратегія розвитку системи управління державними фінансами, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2013 р. № 774-р., містить низку завдань, що сприятимуть модернізації

бюджетного процесу на місцях, ефективності, прозорості та підзвітності витрачання бюджетних коштів: удосконалення методологічної бази щодо визначення результативних показників бюджетних програм; оптимізація типових переліків бюджетних програм місцевих бюджетів; удосконалення нормативно-правової та методологічної бази, у тому числі щодо визначення результативності бюджетних програм місцевих бюджетів; удосконалення середньострокового прогнозування на рівні головних розпорядників коштів державного бюджету в частині забезпечення обґрунтованості прогнозних показників та відображення конкретних пріоритетів і завдань головних розпорядників бюджетних коштів у планах їх діяльності на середньостроковий період [13].

Державна стратегія регіонального розвитку України, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385, містить перелік основних принципів реалізації державної регіональної політики, (співробітництво, паритетність, субсидіарність тощо), цілі державної регіональної політики до 2020 року (підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів; територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток; ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку), пріоритетні напрями розвитку регіонів та механізми реалізації Стратегії (регіональні стратегії розвитку та плани заходів щодо їх реалізації; угоди щодо регіонального розвитку; державні програми подолання депресивності окремих територій; державні програми розвитку транскордонного співробітництва; державні цільові програми в окремих сферах соціально-економічного розвитку; державні цільові програми розвитку окремих територій) [14].

У 2018 році Україна приєдналась до Рекомендації Організації економічного співробітництва та розвитку щодо ефективного публічного інвестування на всіх рівнях влади. Це засвідчило готовність країни впроваджувати заходи з реформування системи управління публічними інвестиціями. Зокрема, забезпечити її стабільність, прозорість, ефективність, зменшення корупційних ризиків на всіх етапах реалізації інвестиційних проєктів.

Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2027 року (далі -ДСРР-2027), яка була затверджена у 2020 році, стала

головним планувальним документом державної регіональної політики України на 7 років з синхронізацією українського планувального циклу із європейським. Стратегія є цілісним планувальним документом, який має чіткі територіальні виміри, зорієнтовує державну регіональну політику на досягнення 3-х стратегічних цілей, які є визначальними для держави та її регіонів. Стратегія визначила окремі типи функціональних територій, щодо яких мають застосовуватись нові інноваційні інструменти для розвитку [15].

12 травня 2021 р. прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації у 2021-2023 роках Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки», відповідно до якого затверджено план заходів на 2021-2023 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Серед головних завдань виділено створення законодавчої основи функціонування та розвитку агломерацій, забезпечення збалансованого просторового розвитку територій, що входять до їх складу, що передбачає:

- врегулювання на законодавчому рівні організаційно-правових засад формування агломерацій сільськими, селищними та міськими територіальними громадами, принципів і механізмів взаємодії територіальних громад у межах агломерацій, гарантій і відповідальності учасників агломерації, а також форм державної підтримки агломерацій;

- здійснення методичного забезпечення визначення меж агломерацій та їх переліку і складу на основі світових та європейських критеріїв формування;

- розроблення документації просторового розвитку (містобудівної документації) територіальних громад з урахуванням ризику виникнення надзвичайних ситуацій та додержання вимог інженерно-технічних заходів цивільного захисту [16].

В липні 2022 року Верховна Рада України у другому читанні ухвалила законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» (№5323). Він передбачає комплексне удосконалення державної регіональної політики та вра-

ховує виклики, які постали перед громадами та регіонами у зв'язку з військовою агресією російської федерації. Законопроект передбачає зміни у ключових аспектах державної регіональної політики – стратегічному плануванні, фінансуванні, інституційній підтримці та моніторингу регіонального розвитку. Мінрегіон спільно з профільним комітетом Верховної Ради суттєво доопрацювали документ, який тепер містить положення про відновлення територій, які постраждали від агресії, а також про забезпечення розвитку всіх регіонів та громад. Законопроект враховує європейський підхід, зокрема і щодо визначення функціональних типів територій при плануванні їхнього розвитку. З цією метою запроваджується План відновлення та розвитку регіонів – комплексний документ для відбудови та розвитку регіонів та громад. Його реалізація дозволить пришвидшити відновлення об'єктів критичної та соціальної інфраструктури, житлового та громадського призначення, а також забезпечить повернення в регіон громадян, які змушені були покинути свої домівки, а також створить сприятливі умови для діяльності всіх суб'єктів господарювання. Серед ключових змін:

- запровадження трирівневої, ефективної та прозорої системи стратегічного планування: державна стратегія – регіональні стратегії – стратегії громад;

- визначені чотири функціональні типи територій для відновлення та стимулювання розвитку регіонів (території відновлення; полюси економічного зростання; території з особливими умовами для розвитку; території сталого розвитку);

- за агенціями регіонального розвитку закріплено статусу повноправних учасників формування та реалізації державної регіональної політики, розширений перелік їх співзасновників, а також надано право Агенціям здійснювати платні послуги;

- створення єдиної геоінформаційної системи, на основі якої в онлайн-режимі здійснюватимуть моніторинг та оцінку відновлення та розвитку кожної громади й регіону;

- державний фонд регіонального розвитку визначений основним фінансовим інструментом реалізації державної регіональної політики, а фонд відновлення та розвитку – основним джерелом відбудови України [17].

Законом України від 09.07.2022 № 2389-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» запроваджено єдину систему документів державної регіональної політики на національному, регіональному та місцевому рівнях, до якої належать зокрема, стратегії розвитку територіальних громад. Таким чином, кожна громада має власний стратегічний документ свого розвитку на довгострокову перспективу, який відповідатиме стратегічним цілям та пріоритетам Державної стратегії регіонального розвитку та стратегії розвитку відповідного регіону. Розроблення стратегій здійснюватиметься із використанням територіально-орієнтованого та безпекового підходів, а також з урахуванням змін та впливу, завданого збройною агресією проти України.

В грудні 2022 року Кабінет Міністрів України ухвалив Стратегію комунікації з питань європейської інтеграції України до 2026 року, а також операційний план реалізації Стратегії на період 2022-2024 рр. [18]. Документ розроблений спільно Міністерством культури та інформаційної політики та Офісом Віцепрем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції на виконання Плану заходів з реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. Стратегію розроблено за експертної допомоги проекту Європейського Союзу Association 4U та Офісу реформ Кабінету Міністрів України на основі комунікаційного аудиту державних органів, залучених до виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Головною метою Стратегії є збереження існуючого рівня підтримки курсу на вступ України до ЄС громадянами України і громадянами країн-членів ЄС, а також його поступове нарощування. Це передбачає скоординовану та системну комунікацію держави з громадянами як на міжнародному, загальнонаціональному рівнях, так і на рівні місцевого самоврядування щодо:

– суті державної політики у сфері європейської інтеграції на основі виконання Угоди про асоціацію та інших договорів між Україною та ЄС, секторальної інтеграції України в політичний, економічний, культурний простори ЄС;

– ключових етапів; розподілу відповідальності за виконання складових державної політики; результатів і впливу на життя кожного громадянина; моніторингу та протидії дезінформації на дискредитацію курсу України на членство в ЄС.

Для реалізації стратегії передбачається залучення державних органів та установ, органів місцевого самоврядування, співпраця та партнерські проєкти з бізнесом, медіа, аналітичними центрами та громадськими організаціями, науковими та освітніми установами.

В грудні 2022 року Мінрегіон розробив Методичні рекомендації щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад затверджені наказом Мінрегіону від 21.12.2022 № 265, яким встановлюються загальні вимоги щодо структури, оформлення, організації процесу розроблення, затвердження, особливостей проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад та планів заходів з їх реалізації. Ці вимоги відповідають європейським засадам у сфері стратегічного планування регіонального розвитку [19].

Отже, євроінтеграційні процеси України змінюють вектор розвитку та стратегію розвитку економіки, система формування державної регіональної політики також зазнала суттєвих перетворень. Євроінтеграційна стратегія формування регіональної політики орієнтована на підвищення конкурентоспроможності регіонів та зміцнення їх ресурсного, інвестиційного, фінансового потенціалів, а також ефективного розвитку міжрегіонального співробітництва. Сприяє розробці програми створення регіональних економічних комплексів на інноваційних засадах з метою диверсифікації регіонального співробітництва та зменшення рівня диспропорції соціального та економічного розвитку окремих регіонів. Отже, модель єврорегіонального співробітництва є дієвою для забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів, побудови нового ефективного інституційного середовища та міжрегіональної економічної інтеграції [6].

Сучасна регіональна політика пропонує новий підхід, особливостями якого є:

- стратегія регіонального розвитку (на рівні держави і кожного регіону), яка враховує широкий спектр прямих і непрямих факторів, що впливають на результати діяльності місцевого бізнесу;
- необхідність розкрити потенціал унікальних для регіону активів;
- постійна робота над виявленням можливостей для розвитку регіону, а не фокусування на його слабких сторонах чи потребі в підтримці;
- скоординована система багаторівневого врядування регіональним розвитком за участі центральної, регіональної і місцевої влади та всіх заінтересованих сторін. Посилення управлінської спроможності місцевого і регіонального рівнів.

Незважаючи на значний прогрес України в реформуванні регіональної політики за підтримки ЄС та інших партнерів у 2014-2022 рр., аналіз процесів регіонального розвитку України констатує наявність негативних тенденцій, зокрема: поглиблення міжрегіональних суперечностей, зростання диспропорцій та загострення економічних і соціальних проблем регіонів. Головною причиною цих тенденцій є те, що в Україні не створено цілісної дієвої системи реалізації державної регіональної політики, не сформовано ефективного механізму взаємовідносин центру з регіонами та регіонів між собою.

Основною проблемою європейської інтеграції України і надалі залишається надмірна регульованість різних аспектів економічної діяльності у поєднанні із суперечливістю положень низки законів та інших нормативних актів щодо регіонального розвитку. Популярні концепції децентралізації влади та соціально-економічного розвитку регіонів перебувають у стадії розробки і стосуються, насамперед, внутрішньої політики [20].

Стан та проблеми реалізації регіональної політики України, розвитку регіонів та місцевого самоврядування дозволяє зробити узагальнюючий висновок про необхідність сформувати стійку модель системи управління на регіональному рівні на основі чіткого визначення і законодавчого закріплення розподілу повноважень і обов'язків між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Основною метою державної регіональної політики України на сучасному етапі розвитку має бути створення умов, що дадуть змогу регіонам повністю реалізувати наявний потенціал, зробити максимальний внесок у національну економіку, здобути конкурентні переваги на зовнішньому ринку. За таких умов актуальним завданням є розробити концепцію забезпечення конкурентоспроможності регіону на етапі європейської інтеграції України, яка повинна включати такі напрями, як:

- якість людського капіталу, розвиток економіки знань, їх роль у підвищенні рівня конкурентоспроможності регіону;
- стратегія сприяння національним та іноземним інвестиціям як найважливіший чинник підвищення конкурентоспроможності регіону;
- подолання інституційної недосконалості у розвитку конкурентного середовища регіону;
- розвиток торгівлі товарами та послугами як чинник підвищення рівня конкурентоспроможності регіону в умовах глобалізації;
- напрями сприяння розвитку міжрегіональних господарських зв'язків і транскордонного співробітництва;
- основні регіональні особливості та чинники конкурентоспроможності регіону в умовах глобалізації економіки;
- унормування організаційно-правових засад регулювання розвитку регіонів, принципів та інструментів досягнення національних цілей, функцій регулювання розвитку регіонів.

Висновки. Реалізація стратегічних завдань регіональної політики України визначає основу конкурентоспроможності національного внутрішнього ринку, забезпечує провідні позиції України та її регіонів на міжнародних ринках, сприяє європейській інтеграції України. Пріоритетним завданням державної регіональної політики є створення інституційних і нормативно-правових передумов реформування системи місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою.

Аналіз нормативно-правового забезпечення публічних механізмів на регіональному рівні в умовах розвитку євроінтеграційних процесів показав, що основною проблемою євро-

provision of public mechanisms at the regional level, as the basis for the development of European integration processes in Ukraine. The methodological basis of the research is general scientific and special methods of learning economic phenomena and state management mechanisms in modern world and national economies (historical method; systematization and generalization; methods of analysis and synthesis). The essence of government regional policy, its main tasks, principles (constitutionality and legality; combining the processes of centralization and decentralization of power by drawing on national, regional and local interests; ensuring close cooperation of executive power bodies with local self-government bodies in the implementation of regional development measures) are determined. The system of regulatory and legal support of public mechanisms at the regional level in the conditions of European integration is summarized. The key regulatory and legal acts of the public policy of regional development, which correspond to common medium-term strategies (programs), benchmarks for Ukraine's achievement of the Sustainable Development Goals, priorities of the country's socio-economic development, and the European integration strategy, have been identified. Problems of regulatory and legal support and barriers to the European integration of Ukraine at the regional level are highlighted. The priority areas of regional policy formation in the conditions of European integration are proposed.

Key words: *public mechanisms, state regional policy, regional development, region, European integration*

Received:14.09.22

References

1. Pakhomova, A., Suslov, S., Bazhenov, R., Zavivaev, S., Bannikov, S., & Mironova, I. (2020). Main trends of regional development in the context of the paradigm of the «New economy». 35rd IBIMA Conference (Seville, 1-2 April). Seville, Spain. ibima.org. Retrieved from <https://ibima.org/accepted-paper/main-trends-of-regional-development-in-the-context-of-the-paradigm-of-the-new-economy/> [in English].

2. Marchuk, V., Kobets, Y., Marchuk, N., Mishchuk, M., & Berezovska-Chmil, O. (2021). Political and economic tools to support decentralization reform and regional development policy in Ukraine. 37rd IBIMA Conference (Cordoba, 30-31 May, 2021). Cordoba, Spain. *ibima.org* Retrieved from <https://ibima.org/accepted-paper/political-and-economic-tools-to-support-decentralization-reform-and-regional-development-policy-in-ukraine> [in English].

3. Niemets, K., Kravchenko, K., Krainiukov, O., Niemets, L., & Telebienieva, I. (2019). Regional development: features, disproportions, perspectives (a case of Kharkiv Region). 34rd IBIMA Conference (Madrid, 13-14 November, 2019). Madrid, Spain. *ibima.org*. Retrieved from <https://ibima.org/accepted-paper/regional-development-features-disproportions-perspectives-a-case-of-kharkiv-region/> [in English].

4. Mokhova, I., & Tanchyk, O. (2019). *Decentralization of power as a component of public administration reformation in Ukraine. Innovations in science: the challenges of our time*. Chicago, Illinois: Accent Graphics Communications & Publishing.

5. Orlova, N., Mokhova, Y., Bril, M., & Beliavtseva, V. (2022). A scientific-methodical approach to the evaluation of electronic government in the regions of Ukraine. *Public Policy and Administration*, 21(4), 407-422 [in English].

6. Zihunov, V.M. (2018). Innovatsiini zasady formuvannya rehionalnoi polityky Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [Innovative principles of formation of regional policy of Ukraine in conditions of European integration]. *Efektivna ekonomika –Efficient economy*, 2. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/64.pdf [in Ukrainian].

7. Skyba, M.V. (2020). Kontseptualni zasady publichnoho upravlinnia sotsialnoekonomichnym rozvytkom rehionu [Conceptual principles of public management of social and economic development of the region]. *Rehionalna ekonomika - Regional economy*, 3, 35-45 [in Ukrainian].

8. Dorohikh, O.M. (2020). Pravovi zasady yevropeiskoi intehratsii Ukrainy [Legal foundations of the European integration of Ukraine]. (n.d.). *ndipzir.org.ua*. Retrieved from https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/Tezy_Bolgaria_03.20/Tezy_Bolgaria_03.20_10.pdf [in Ukrainian].

9. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na period do 2015 roku [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on State regional development strategy for the period until 2015]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

10. Yaki orhany derzhavnoi vlady opikiuiusia pytanniamy yevrointehratsii i shcho mozhe zrobyty kozhen iz nas, shchob protses ishov shvydshe? [Which

state authorities take care of European integration issues and what can each of us do to speed up the process?]. (n.d.) *lduvs.edu.ua*. Retrieved from <https://lduvs.edu.ua/2021/11/yaki-organy-derzhavnoyi-vlady-opikuyutsya-pyannamy-yevrointegraciyi-i-shho-mozhe-zrobyty-kozhen-iz-nas-shhob-proczes-ishovshvydshe> [in Ukrainian].

11. Rehionalna polityka ta Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS [Regional policy and the Association Agreement between Ukraine and the EU]. (n.d.) *parlament.org.ua*. Retrieved from <https://parlament.org.ua/2015/03/27/regionalna-polityka-ta-ugoda-pro-asotsiatsiyu-mizh-ukrayinoyu-ta-yes/> [in Ukrainian].

12. Zakon Ukrainy «Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky» [The Law of Ukraine «On the principles of state regional policy»]. (n.d.) *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> [in Ukrainian].

13. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro Stratehiiu rozvytku systemy upravlinnia derzhavnymy finansamy» [The Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the Strategy for the Development of the State Finance Management System»]. (n.d.) *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/774-2013-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

14. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku» [The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the approval of the State Regional Development Strategy for the period until 2020»]. (n.d.) *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

15. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky» [The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the approval of the State Strategy for Regional Development for 2021-2027»]. (n.d.) *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

16. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Deiaki pyannia realizatsii u 2021-2023 rokakh Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky» [The Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Some issues of implementation in 2021-2023 of the State Regional Development Strategy for 2021-2027»]. (n.d.) *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

17. Oleksii Chernyshov: Verkhovna Rada pryiniala zakon, yakyi vyznachaie osnovni zasady vidnovlennia ta rozvytku rehioniv i hromad [Oleksiy Chernyshov:

The Verkhovna Rada adopted a law that defines the basic principles of recovery and development of regions and communities]. (n.d.). *decentralization.gov.ua*. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/news/15200> [in Ukrainian].

18. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Stratehii komunikatsii z pytan yevropeiskoi intehratsii Ukrainy na period do 2026 roku» [The Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the approval of the Communication Strategy on European Integration of Ukraine for the period until 2026»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1155-2022-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

19. Stratehichne planuvannia rozvytku terytorialnykh hromad - shliakh Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu [Strategic planning for the development of territorial communities - Ukraine's path to the European Union]. (n.d.). *www.kmu.gov.ua*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/stratehichne-planuvannia-rozvytku-terytorialnykh-hromad-shliakh-ukrainy-do-ievropeiskoho-soiuzu> [in Ukrainian].

20. Liudmyla Antonova, Dmytro Havrychenko, Roman Primush, Vitalii Kropyvnytskyi & Violeta Tohobytska (2022). Modern Aspects of SMART-Management of the Region in the Context of the Development of Public Administration. *IJCSNS.International Journal of Computer Science and Network Security*, 22 (5), 469-474. [in English].

Відомості про автора / Information about the Author

Лукашук Любов Сергіївна: Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти», вул. Володимира Антоновича 70, м. Дніпро, 49006, Україна.

Liubov Lukashuk: Communal Institution of Higher Education “Dnipro Academy of Continuing Education”, st. Antonovich, 70, Dnipro, 49006, Ukraine.

ORCID. ORG/0000-0003-1076-2984

E-mail: lukashukls@dano.dp.ua

Ключові слова: *ефективне врядування, державне управління, реформування, стратегічне планування, євроінтеграція*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ефективне врядування є одним з основних факторів конкурентоспроможності держави, розвитку її економіки та передумовою європейської інтеграції. Ключовим елементом ефективного врядування є спроможність уряду планувати свою діяльність таким чином, щоб досягати поставлені цілі в умовах обмежених ресурсів, діючи передбачувано та послідовно. Мета уряду полягає у запровадженні прозорої, інклюзивної та орієнтованої на досягнення результатів системи формування і координації державної політики та стратегічного планування діяльності уряду. Така система має включати стратегічне планування та моніторинг, координацію фінансових ресурсів і визначати інструменти аналізу та реалізації політики. У зв'язку із цим важливого значення набуває впровадження стратегічного планування в діяльність уряду та органів державної влади. Для України на сьогодні є надзвичайно актуальним питання запровадження цілісної системи державного стратегічного планування, яка сприятиме швидкому розвитку держави в умовах євроінтеграції. За допомогою такого підходу буде забезпечено системність в реалізації реформи державного управління, відповідність стратегічного та бюджетного планування та налагоджено механізми реалізації ефективного врядування в Україні в умовах євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей моделей управління в державному секторі та ключових чинників, що вплинули на появу нової форми управління у державному секторі, присвячені наукові праці М. Богатирьової [1], К. Нестеренко [1]. Аналіз рівня належного врядування в країнах Європи відповідно до показників ефективності управління, можливості використання досвіду європейських країн для формування нової моделі публічного управління в Україні з дієвими механізмами взаємозв'язку влади і суспільства розглянуто в дослідженнях Zai Paul Vasile [2-3], Я. Журавель [4], Ю. Мохової [5-6], Н. Орлової [5-6]. В умовах активного розвитку євроінтеграційних процесів

підчас війни питання реалізації ефективного врядування в Україні залишаються недостатньо розкритими.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення ключових досягнень у реалізації механізмів ефективного врядування України в умовах євроінтеграції для подальшої ефективної діяльності органів публічної влади на різних рівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державне стратегічне планування – функція державного управління з обрання пріоритетів, визначення з урахуванням наявних ресурсів цілей та напрямів розвитку, розроблення та виконання взаємозв'язаних завдань і заходів соціально-економічного розвитку [7]. Координація процесу формування політик та ефективність процедур контролю якості також є вагомими складовими результативності урядових рішень.

Стратегічне планування може бути визначено як скоординований та узгоджений процес визначення довгострокового бачення розвитку організації, його перетворення в реалістичні цілі та завдання з метою реалізації державної політики. Система стратегічного планування для ефективного врядування наведена на рис.1.

До ключових стратегічних та програмних документів, що мають прогностичний та програмний характер можна віднести такі: Угода про асоціацію між Україною з однієї сторони та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, яка визначає якісно новий формат відносин між Україною та Європейським союзом (ЄС) на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції і слугує стратегічним орієнтиром системних соціально-економічних реформ в Україні; Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє та зовнішнє становище, яке є стратегічним документом на короткостроковий період; стратегічні чи програмні документи Президента України; Програма діяльності Кабінету Міністрів України; державний бюджет на відповідний плановий рік [9].

Принципи державного управління, розроблені програмою SIGMA в 2014 році, охоплюють шість ключових напрямів, за

якими відбувається моніторинг та аналіз реформування процесів державного управління в Україні: стратегічні засади реформування державного управління; формування і координація державної політики; державна служба і управління людськими ресурсами; підзвітність; надання послуг; управління державними фінансами, включаючи державні закупівлі та зовнішній аудит [10]. Реформа державного управління в Україні відбувається відповідно до прийнятої у червні 2016 року Стратегії реформування державного управління на 2021 рік, Стратегії реформування державного управління України на 2022-2025 роки, визначеної згідно рекомендацій SIGMA за результатами проведеного оцінювання системи державного управління в Україні [10-11].

Рис. 1. Система стратегічного планування для ефективного врядування

Джерело: [8]

Проаналізуємо деякі механізми реалізації Стратегії реформування державного управління (Стратегії) за основними напрямками принципів державного управління SIGMA за 2017-2022 рр.

Стратегія реформування державного управління заснована на визнанні того, що необхідні для прийняття рішень високої якості процедурні, методичні, інституційні та кадрові передумови на сьогодні не є достатніми і можуть бути удосконаленими. Про це свідчать порівняно низький рівень внеску уряду в законодавчу

діяльність Парламенту (близько 30 % законопроектів, які схвалює Парламент, є урядовими - у порівнянні з 70 % або більше у Європі). Понад 50 % заходів, передбачених планами дій Уряду, є простроченими, а якість прийнятого законодавства є, на думку бізнесу, недостатньою. Одним із кількісних показників впровадження Стратегії є кількість виконаних заходів та завдань відповідного Плану заходів. У 2018 році його реалізація становила 63 %, що є кращим результатом у порівнянні з 55 % у 2017 році, враховуючи відносно нову інституційну архітектуру, що підтримує процес реформування, та паралельне здійснення комплексної оцінки стану системи державного управління та оновлення Стратегії у 2018 році. У 2018 році передбачалось виконання 27 результативних показників, з яких повністю виконані 16, решта – частково [12].

У 2019 році в напрямку реалізації Стратегії виконувались 49 заходів, з них у повному обсязі виконані 34 і один захід виконано раніше запланованого строку (стан виконання становить 71 %). Із 21 індикатора на 2019 рік визначено цільові показники для 17 індикаторів, 11 (або 65 %) з яких досягнуто повністю, 1 – частково, 5 – не досягнуто [13].

У 2020 році в напрямку реалізації Стратегії виконувалися 28 заходів, з них виконані 25 (89 %). Стратегія містить 21 результативний індикатор та 69 заходів, з яких на сьогоднішній день виконані 51 (74 %). Прогрес у досягненні запланованих результатів визначається за 21 індикатором, з яких у 2020 році досягнуто повністю 15 (71 %), 6 – не досягнуто [14].

План заходів з реалізації Стратегії в 2021 році містить 69 заходів, з яких на кінець 2021 року виконано 60 (87 %). У 2021 році здійснювалось виконання 21 заходу, з них виконані 20 (95 %). Стратегія містила 21 результативний індикатор. Цільові показники на 2021 рік досягнуто у 12 індикаторах (57 %) [10]. Узагальнений аналіз виконання Плану заходів та стану досягнення індикаторів Стратегії наведено на рис.2.

За напрямом координації формування та реалізації політики реформа має на меті запровадити сучасні процедури, інструменти та технології аналізу політики і стратегічного планування, а також розвивати відповідний потенціал і корпоративну культуру. Загальна координація реалізації Стратегії здійснюється Координаційною

радою з питань реформування державного управління до складу якої входять представники органів виконавчої влади, Верховної Ради України, Офісу Президента та громадянського суспільства, міжнародні партнери, інші зацікавлені сторони, що забезпечує ефективну координацію та сприяє відкритості і прозорості у впровадженні Стратегії.

Рис. 2. Виконання плану заходів та ключових індикаторів Стратегії в 2017-2021 рр., %

Джерело: складено автором на основі [12-15]

Від початку роботи відбулось 25 засідань Координаційної ради, з них в 2018 році проведено 5 засідань, 2019 році – 3, 2020 році – 6, у 2021 році - 4 засідання. Стан виконання Стратегії за ключовими напрямками наведений в табл.2.1.

У рамках Угоди про фінансування реформи державного управління відбуваються регулярні зустрічі з обговорення стану реформи у форматі Стратегічного діалогу Україна – ЄС. З 2019 році відбулось 6 таких зустрічей, під час яких з європейською стороною були обговорені хід реалізації реформи, успіхи та виклики у її

впровадженні. Результатом діалогу є спільне розуміння стану справ та всебічна підтримка впровадження реформи. Важливим ресурсом для реалізації реформи є експертний потенціал, що надається проектом EU4PAR.

Таблиця 1

**Стан виконання заходів за цільовими напрямками
Стратегії державного управління в 2017-2021 рр.**

Напрямок	2017		2018		2019		2020		2021	
	План	Виконано	План	Виконано	План	Виконано	План	Виконано	План	Виконано
Стратегічне планування, формування і координація політики	10	3	7	4	1	0	3	3	3	0
Державна служба та управління людськими ресурсами	13	6	5	2	7	2	7	5	7	2
Підзвітність	4	2	1	0	2	1	4	3	4	3
Надання адміністративних послуг	16	9	8	5	7	5	7	7	7	7

Джерело: на основі [12-15]

Велика увага приділяється співробітництву з ключовими міжнародними проектами та українськими експертами. ЄС надає особливого значення реформуванню державного управління та підтримує Україну шляхом низки проектів технічної допомоги.

Відповідно до укладеної у 2016 році Угоди між Урядом України та Європейською Комісією про фінансування програми «Підтримка комплексного реформування державного управління в Україні» (ENI/2016/039-569) передбачено отримання фіксованих та обумовлених траншів від ЄС, щорічна фіксована частина якого складає 5 млн. євро. Так, у 2021 р. забезпечено надходження до бюджету 13,925 млн.

євро бюджетної підтримки, на додаток до 49,1 млн. євро такої підтримки, отриманої у попередні роки в рамках Угоди (рис.3.).

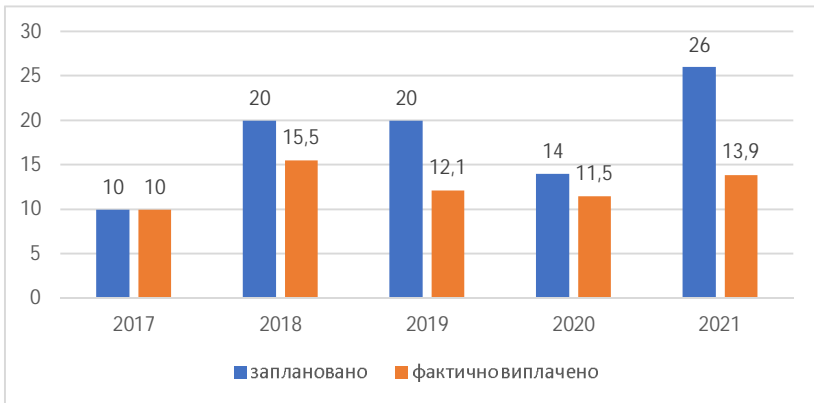

Рис. 3. Бюджетна підтримка ЄС в 2017-2021 рр., млн. євро
Джерело: [15]

Виділяють три індикатора, які вимірюють прогрес в напрямку більш ефективного планування процесу прийняття рішень, а саме дозволяють оцінити якість прийнятих стратегій, ступені їх виконання та наявність звітів про результати: частка виконаних заходів річного плану дій уряду, частка стратегій, щодо виконання яких здійснюється щорічне звітування, частка стратегій, прийнятих у поточному році, які відповідають встановленим вимогам (табл.2.).

Частка виконаних заходів річного плану дій уряду дозволяє оцінити, чи є реалістичним планування діяльності уряду та чи міністерства та інші центральні органи виконавчої влади (ЦОВВ) мають системи, процедури та спроможність для забезпечення своєчасного виконання передбачених завдань. На 2019 рік для цього індикатора встановлено цільове значення у 45 %. У зв'язку з призначенням у серпні 2019 року нового складу уряду та зміною підходів до системи стратегічного планування, оцінка досягнення цього індикатора на кінець 2019 року не проводилась, а станом на серпень 2019 року становила 24 % [13]. Цільове значення цього індикатора на 2020 рік визначено 50 %. Станом на 31 грудня 2020 р. виконано 251 крок, що складає 37 % [14].

**Показники ефективного планування процесу
прийняття рішень, %**

Показник	2017	2018	2019	2020	2021
Частка виконаних заходів річного плану дій Уряду	-	40	24	37	56
Частка стратегій, щодо виконання яких здійснюється щорічне звітування	-	-	-	40	60
Частка стратегій, прийнятих у поточному році, які відповідають встановленим вимогам	-	-	-	50	80

Джерело: на основі [12-15]

Частка виконаних заходів річного плану дій уряду дозволяє оцінити, чи є реалістичним планування діяльності уряду та чи міністерства та інші центральні органи виконавчої влади (ЦОВВ) мають системи, процедури та спроможність для забезпечення своєчасного виконання передбачених завдань. На 2019 рік для цього індикатора встановлено цільове значення у 45 %. У зв'язку з призначенням у серпні 2019 року нового складу уряду та зміною підходів до системи стратегічного планування, оцінка досягнення цього індикатора на кінець 2019 року не проводилась, а станом на серпень 2019 року становила 24 % [13]. Цільове значення цього індикатора на 2020 рік визначено 50 %. Станом на 31 грудня 2020 р. виконано 251 крок, що складає 37 % [14].

План пріоритетних дій Уряду на 2021 рік, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 р. № 276, містить 797 кроків, з яких виконано 448, що складає 56 %. Частка виконаних заходів у порівнянні з попереднім роком збільшилась, однак не є достатньою для досягнення цільового показника на 2021 рік [15]. Стан досягнення цього показника також свідчить про необхідність завершити реорганізацію міністерств (створення

директоратів політики) та продовжувати нарощувати потенціал у міністерствах з метою посилення їх інституційної спроможності щодо планування політики та аналізу політики.

Протягом 2020 року Кабінетом Міністрів було прийнято 6 стратегій, 10 концепцій та 7 концепцій державних цільових програм. Стосовно їх відповідності встановленим вимогам доцільно зазначити, що на цей час законодавством в цілому не визначено єдиних вимог до стратегій, які приймаються Кабінетом Міністрів України (крім Державної стратегії регіонального розвитку на відповідний період), а також відсутні чіткі вимоги до стратегій які вводяться в дію указами Президента України [14].

У 2020 році вимоги щодо розроблення та моніторингу виконання програмних документів Кабінету Міністрів України, зокрема стратегій були описані у проекті постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Регламенту Кабінету Міністрів України та скасування постанов Кабінету Міністрів України від 26 лютого 2020 р. та № 168 і від 13 травня 2020 р. № 363». Проте такі зміни у зв'язку із необхідністю додаткового опрацювання були виключені з остаточної редакції проекту постанови та доручено Секретаріату Кабінету Міністрів України продовжити роботу у цьому напрямі. Таким чином, оцінити відповідність стратегії встановленим вимогам неможливо внаслідок відсутності таких вимог. В цілому, застосування такого індикатору є доцільним після вирішення зазначеного питання з певним часом відтермінування – з огляду на необхідність перегляду діючих на той момент розробок актів, а також ознайомлення працівників органів та їх навчання.

Підзвітне та прозоре державне управління – це важлива передумова євроінтеграції України, без якої неможливо побудувати сильну, європейську та демократичну державу. Участь стейкхолдерів у формуванні політики не може відбуватися в системі, що не є прозорою, відкритою і підзвітною.

Індикатори цього напрямку визначають прогрес у побудові ефективної системи підзвітності та взаємодії ЦОВВ, повноваження, функції та відповідальність яких чітко розподілені, структури апаратів впорядковані та забезпечують ефективне виконання покладених на них функцій, а також на забезпечення вільного

доступу до інформації про орган державної влади та їх діяльність у зручній формі та зрозумілою мовою. Стан досягнення визначених індикаторів представлено на рис.3.

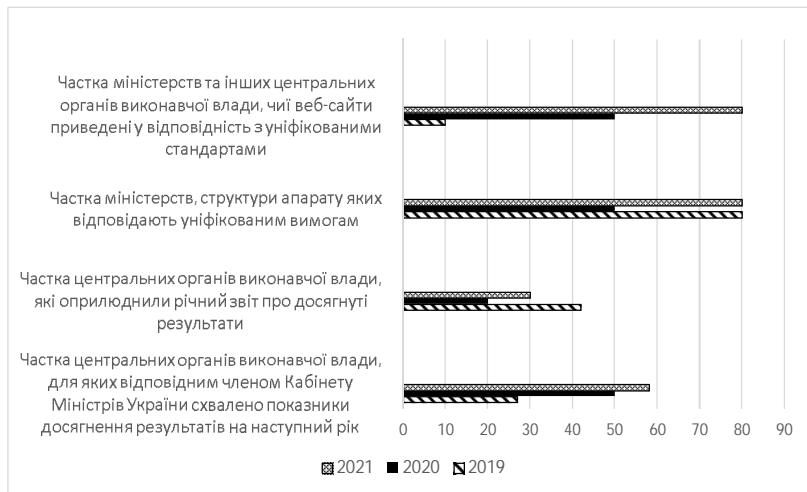

Рис. 4. Стан досягнення індикаторів за напрямком «Підзвітне та прозоре державне управління» в 2019-2021 рр.

Джерело: на основі [13-15]

Щоб зробити процес переходу до нового дизайну інтернет-ресурсів органів влади зручним для користувача, Державне агентство з питань електронного урядування розробило уніфіковані вимоги до офіційних веб-сайтів органів виконавчої влади – дизайн код. Він передбачає єдині вимоги безпосередньо до дизайну офіційних веб-сайтів, тобто його візуалізації як єдиної системи, яка має однаковий інтерфейс, кольорову гаму, розміщення тих, чи інших елементів сайту. Станом на 31 січня 2021 р. свої офіційні веб-сайти відповідно до вимог вищезазначеного порядку привели 23 ЦОВВ, що становить 30 %.

Наразі розробляються вимоги до дизайну та порядок погодження проектів дизайну офіційних веб-сайтів (веб-порталів) органів виконавчої влади та офіційних веб-ресурсів, що пов'язані

з діяльністю органів виконавчої влади, та Єдиного веб-порталу Кабінету Міністрів України, які застосовуватимуться до таких веб-сайтів у разі їх створення або модернізації. Таким чином показник досягнення індикатора у 2021 році не визначався.

У напрямі надання послуг у центрі уваги реформи є безпосереднє покращення якості обслуговування громадян та бізнесу. Якісні та доступні послуги мають потенціал не тільки покращити імідж держави серед громадян, підприємців та інвесторів, але й значно знизити рівень корупції шляхом усунення можливостей для неї та наблизити систему державного управління до європейських стандартів [7, 16]. В 2019 році запущено онлайн послуги у сфері будівництва та автоперевезення. Запрацював мобільний застосунок «Дія», через який доступне електронне посвідчення водія та електронне свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу. Також, запущено послугу «є-Малюток» - комплексну послугу для батьків новонароджених, що об'єднує до 10 послуг.

Виділяють 7 індикаторів, які вимірюють прогрес щодо запровадження єдиних правил адміністративної процедури, взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів, підвищення якості роботи центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП), спрощення процедур надання адміністративних послуг та збільшення кількості електронних послуг, стан виконання яких наведено в табл.3.

За даними Міністерства цифрової трансформації, станом на 01 січня 2020 року в Національному реєстрі зареєстровано 32 державних електронних інформаційних ресурсу, держателями (розпорядниками) яких є центральні та місцеві органи виконавчої влади, при цільовому значенні 25. З них 11 державних електронних інформаційних ресурсів, які включені до Переліку пріоритетних державних електронних інформаційних ресурсів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2016 р. № 606. В 2020 році зареєстровано 56 державних електронних інформаційних ресурсів, в 2021 – 115 державних електронних інформаційних ресурсів, з них 108 реєстрів [14-15].

**Стан виконання індикаторів за напрямком
«Надання послуг» в 2017-2021 рр.**

Індикатор	2017	2018	2019	2020	2021
Подання проєкту Закону України «Про адміністративну процедуру» до Верховної Ради України та його супроводження	-	-	-	+	+
Кількість державних реєстрів, зареєстрованих у Національному реєстрі державних електронних інформаційних ресурсів	-	-	32	56	115
Кількість зареєстрованих державних електронних інформаційних ресурсів, підключених до системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів	-	-	14	35	66
Частка центрів надання адміністративних послуг, які надають обов'язкові адміністративні послуги, %	-	-	89	89	90
Частка користувачів, задоволених якістю надання адміністративних послуг через центри надання адміністративних послуг, %	-	-	50	90	90
Кількість спрощених процедур надання адміністративних послуг	-	2	2	15	32
Кількість електронних послуг, які мають високий вплив на громадян і суб'єктів господарювання, запроваджених відповідно до III- IV рівня (за методологією Організації об'єднаних націй, одиниць).	35	91	102	120	176

Джерело: на основі [12-15]

За напрямом «Державна служба та управління людськими ресурсами» визначено 7 індикаторів, які вимірюють прогрес у впровадженні інформаційної системи управління людськими ресурсами, сучасних практик управління персоналом, вдосконаленні процедури відбору на посади державної служби, сталості та передбачуваності заробітної плати державних службовців (табл.4).

Таблиця 4

**Індикатори виконання за напрямом
«Державна служба та управління людськими ресурсами»**

Показник	2019	2020	2021	2020/ 2019	2021/ 2020
Частка центральних органів виконавчої влади, які приєдналися до першого модуля HRMIS, %	-	23	34	-	+1,5
Частка проведених конкурсів на зайняття посад державної служби в апаратах міністерств, в яких етап тестування здійснюється централізовано на базі центру оцінювання, утвореного Національним агентством України з питань державної служби (НАДС), %	20	50	23	+2,5	+0,5
Частка наявних вакансій на посади державної служби, оголошення про які публікуються на веб-сайті “career.gov.ua”, %	50	75	90	+1,5	+1,2
Частка державних службовців категорії “А”, які пропрацювали на державній службі не менше одного року та пройшли щонайменше один навчальний курс за програмою лідерства для державних службовців, %	28,3	50	71	+1,8	+1,4

продовження таблиці 4

Фіксована частина заробітної плати в структурі загального фонду заробітної плати органу (фонд посадового окладу та інших обов'язкових виплат), %	60	60	70	+1,0	+1,2
Частка керівників служб управління персоналом, які успішно пройшли навчання щодо методики оцінювання результатів службової діяльності, %	53,6	60	75	+1,1	+1,3
Середня кількість учасників конкурсів на посади державної служби	3	2	3	+0,7	+1,5

Джерело: на основі [14-15]

В 2019 році HRMIS запущено в дослідну експлуатацію у трьох пілотних органах – НАДС, Міністерство фінансів, Міністерство цифрової трансформації [13]. Станом на кінець 2020 року до HRMIS приєднано 18 органів, що становить 23 % [14]. Станом на кінець 2021 року до першого модуля HRMIS підключено 28 ЦОБВ, що складає 34 % [15].

В Україні діяла надійна система надання адміністративних послуг з використанням передових електронних інструментів для надання послуг, однак війна створює серйозні виклики. Мережа ЦНАП по всій країні була в основному функціональною та ефективною в поєднанні з роботою «Дія». Обидва інструменти базуються на добре розробленому каталозі послуг, що дозволяє підтримувати рівень надання послуг (існуючих, змінених або навіть створення нових). Система надання послуг також розвивалася з часом, починаючи від майже повної відсутності послуг протягом перших днів вторгнення до надання всіх важливих послуг (за винятком 28 із 2230) через три місяці після вторгнення, коли система була адаптована до нових ризиків.

Доступ до надійних державних послуг залишається фундаментально важливим під час конфлікту, і, незважаючи на виклики, пов'язані з війною, український уряд неупинно продовжує свої зусилля з надання, розширення й оцифрування державних послуг.

Руйнування, спричинені війною, слід використати як можливість відновити, модернізувати та розширити використання/доступ до комунікаційної та цифрової інфраструктури. Інші невідкладні заходи можуть бути зосереджені на спрощенні цифрового доступу до державних послуг.

Наразі в Україні електронні послуги запроваджено на різних порталах органів влади, з різними інтерфейсами, стандартами та засобами е-ідентифікації, що є вкрай незручним для громадян. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування надають понад 2 тис. послуг, але 91,5 % населення України не користуються публічними послугами онлайн. Гострою проблемою залишається рівень цифрової грамотності населення. Згідно з даними дослідження 2019 року, у 53 % українців рівень цифрових навичок був нижчим від базового. Дослідження цифрової грамотності населення України, проведене у 2021 році, продемонструвало скорочення частки осіб із цифровими навичками, нижчими від базового рівня, на 5,2 %, тобто цей показник становив 47,8 % населення [17-18].

В 2022 року Секретаріатом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (бенефіціар моніторингу), двома експертами у сфері інформаційних прав (координатори моніторингу) та регіональними координаторами взаємодії з громадськістю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (моніторів в областях) проведений моніторинг забезпечення інформаційних прав, який містив оцінку якості оприлюднення публічної інформації на офіційних веб-сайтах розпорядників, надання відповідей на інформаційні запити та звернення громадян в умовах дії обмежень, пов'язаних із запровадженням правового режиму воєнного стану,

Моніторинг охопив 132 розпорядника публічної інформації в 24 областях України. Регіональним координатором подано 264 звернення (усно: телефоном, письмово: електронною поштою), 264 інформаційні запити (усно: телефоном, письмово: електронною поштою), здійснено моніторинг 132 офіційних веб-сайтів, заповнено близько 660 оцінних анкет за результатами подання запитів і дослідження офіційних веб-сайтів розпорядників.

У результаті моніторингу встановлено, що зі 132 лише 40 органів влади оприлюднюють повну інформацію для забезпечення можливості оперативного записатися на особистий прийом. Частково оприлюднюють 80 і не оприлюднюють жодної із зазначених категорій інформації 12 органів влади (рис. 5.).

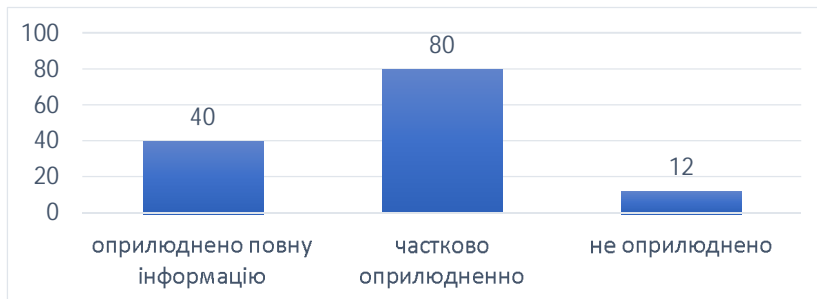

Рис. 5. Оприлюднення інформації щодо реалізації прав на усне звернення та особистий прийом на офіційному веб-сайті

Джерело: [19]

Відповідно до плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2018-2020 роках, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2020 р. № 1088, розпочато роботу над створенням онлайн-платформи для взаємодії органів виконавчої влади з громадянами, інститутами громадянського суспільства (онлайн-платформа «ВзаємоДія»).

«ВзаємоДія» надає людям можливість впливати на рішення влади онлайн, використовуючи цивілізовані та сучасні інструменти, не виходячи на демонстрації, щоб бути почутими. Представники влади в свою чергу отримують швидкий та конструктивний зворотний зв'язок від громадян, ухвалювати оптимальні рішення та підвищувати рівень довіри до себе. В 2021 році розширено функціональні можливості онлайн-платформи взаємодії органів виконавчої влади з громадянами та інститутами громадянського суспільства «ВзаємоДія» модулем електронних конкурсів. Сервіс працює у тестовому режимі. З 13 вересня 2021 року забезпечена технічна можливість проведення конкурсів із визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського су-

спільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка на платформі «ВзаємоДія» [20].

В 2022 році розроблено модуль публічних консультацій на онлайн-платформі взаємодії органів виконавчої влади з громадянами та інститутами громадянського суспільства та заплановано оновлення петиції до Кабінету Міністрів України, звернення та запити; публічні консультації, опитування, всеукраїнський громадський бюджет та голосування за членів громадських рад. Публічні консультації - це двосторонній процес спілкування між органами державної влади та громадськістю, мета якого - включити громадян до обговорення урядової політики. Успішне проведення публічних консультації - запорука ефективного діалогу між органами державної влади та громадськістю. Саме така форма комунікації надає можливість почути та врахувати думку тих, на кого безпосередньо впливає політика держави. Запуск цього модулю надасть можливість посилити співпрацю та розширити коло партнерів – як із боку державних органів, так і інститутів громадянського суспільства. Подальший розвиток та вдосконалення модулів онлайн-платформи сприятиме підвищенню рівня прозорості процесу формування складу громадських рад та проведення електронних консультацій, дозволить удосконалити та уніфікувати механізм подання електронних звернень, електронних петицій та запитів на інформацію [21].

Електронні конкурси проектів інститутів громадянського суспільства на платформі «ВзаємоДія» втілюють у життя усі ключові принципи Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» - прозорість, громадську участь, підзвітність та використання інноваційних технологій. Завдяки цьому додаткові вигоди та можливості отримують громадяни, інститути громадянського суспільства, держава [22]

Повномасштабна війна не могла не вплинути на публічні закупівлі. Наразі публічні закупівлі відбуваються за правилами, визначеними постановою № 1178 від 12.10.2022 «Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні

та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування». З новою постановою змінилась кількість закупівель, які замовники можуть проводити в системі, відсутня переговорна процедура закупівлі, немає відкритих торгів з публікацією англійською мовою [23].

Реалізації механізмів ефективного врядування в Україні створить умови для розвитку бізнесу, поліпшення інвестиційного клімату, зростання економіки, забезпечить активну участь громадян у політичних процесах, модернізує державне управління у більш прозорий та підконтрольний громадськості процес. Адже забезпечення ефективного врядування є поштовхом для розбудови в Україні ефективного цифрового ринку, цифрової економіки, подальшої інтеграції країни до єдиного цифрового ринку ЄС [24;25].

Для підвищення конкурентоспроможності країни необхідно використовувати всі можливі інноваційні інструменти державного управління головними перевагами яких є зростання швидкості надання послуг, покращення якості обслуговування фізичних та юридичних осіб, прозорість діяльності органів влади тощо [26].

Висновки. Всі напрями Стратегії реформування державного управління та їх цілі взаємопов'язані та підсилюють один одного з метою побудови в Україні ефективного врядування, спроможної сервісної та цифрової держави, яка забезпечує захист інтересів громадян на основі європейських стандартів та досвіду.

Прогрес показників розвитку механізмів ефективного врядування у довоєнний період надав змогу виявити потенціал системи державного управління та вказав на шляхи її розвитку. Останній воєнний 2022 рік дав можливість визначити міцність системи надання електронних послуг та цифрових інструментів, незламність людського капіталу та потужність співробітництва з європейськими країнами. Умовою євроінтеграції залишаються показники досягнення, які заплановані до 2025 року, за якими Україна має всі шанси будувати й надалі демократичне суспільство з ефективним врядуванням.

Стаття надійшла до редакції: 23.09.22

Key words: *effective governance, public administration, reform, strategic planning, European integration.*

Received: 23.09.22

References

1. Nesterenko, K. O., & Bohatyrova, M. O. (2019). Publichno-pravovyi dyskurs u konteksti yevrointehratsii ta hlobalizatsii [Public legal discourse in the context of European integration and globalization]. *LEX PORTUS - LEX PORTUS*, 6 (20), 52-65 [in Ukrainian].

2. Zai Paul Vasile (2015). Study Regarding the Level of Good Governance in E.U. *25th IBIMA Conference*. Retrieved from <https://ibima.org/accepted-paper/study-regarding-level-good-governance-e-u/> [in English]

3. Zai Paul Vasile (2020). Comparative Approach Regarding Good Governance. *25th IBIMA Conference*. Retrieved from <https://ibima.org/accepted-paper/comparative-approach-regarding-good-governance/> [in English]

4. Zhuravel, Ya.V. (2020). Vplyv yevrointehratsiinykh protsesiv na pokrashchennia efektyvnosti orhanizatsii diialnosti orhaniv vykonavchoi vlady [The impact of European integration processes on improving the effectiveness of the organization of activities of executive authorities]. *Porivnialno-analitychne parvo - Comparative and analytical law*, 2, 34-37 [in Ukrainian].

5. Orlova, N.S. & Mokhova, Yu.L. (2022). Elektronna hotovnist orhaniv publichnoi vlady v Ukraini [Electronic readiness of public authorities in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investments: practice and experience*, 1, 61-66 [in Ukrainian].

6. Orlova, N. & Mokhova, Yu. (2021). Yevropeyski oriientyry tsyfrovyykh transformatsii u elektronnomu uriaduvanni [European guidelines for digital transformations in electronic governance]. *Naukovi perspektyvy - Scientific perspectives*, 7(13), 97-106 [in Ukrainian].

7. Proiekt Zakonu Ukrainy «Pro derzhavne stratehichne planuvannia» [Draft Law of Ukraine «On State Strategic Planning»]. (n.d.). *ips.ligazakon.net*. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/JF79B00A> [in Ukrainian].

8. Zvit pro rezultaty otsinky derzhavnoho upravlinnia vidpovidno do Pryntsyviv derzhavnoho upravlinnia [Report on the results of public administration assessment in accordance with the Principles of Public Administration]. (n.d.). *sigmaweb.org*. Retrieved from <https://www.sigmaweb.org/publications/Baseline-Measurement-Report-2018-Ukraine-UKR.pdf> [in Ukrainian].

9. Bakymenko, B. (Eds.). (2002). Depzhavne yppavlinnia: slovnyk-dovidnyk [Department of Health: dictionary-handbook]. Kyiv: NADU [in Ukrainian].

10. Stratehiia reformuvannia derzhavnoho upravlinnia na period do 2021 roku [State administration reform strategy for the period until 2021]. (n.d.). *kmu.gov.ua*. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/reform%20office/01_strategy_ukr.pdf [in Ukrainian].

11. Stratehiia reformuvannia derzhavnoho upravlinnia Ukrainy na 2022-2025 roky [Strategy for reforming the state administration of Ukraine for 2022-2025]. (n.d.). *kmu.gov.ua*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/reforms/pars-2022-2025-ukr.pdf> [in Ukrainian].

12. Zvit pro vykonannia u 2018 rotsi Stratehii reformuvannia derzhavnoho upravlinnia Ukrainy na 2016-2020 roky [Report on the implementation in 2018 of the State Administration Reform Strategy of Ukraine for 2016-2020]. (n.d.). *kmu.gov.ua*. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/reform%20office/03_zvit_ukr_web.pdf [in Ukrainian].

13. Zvit pro vykonannia u 2019 rotsi Stratehii reformuvannia derzhavnoho upravlinnia Ukrainy [Report on the implementation in 2019 of the State Administration Reform Strategy of Ukraine]. (n.d.). *kmu.gov.ua*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/zviti-pro-vikonannya/par-report-ukr-web.pdf> [in Ukrainian].

14. Zvit pro vykonannia u 2020 rotsi Stratehii reformuvannia derzhavnoho upravlinnia Ukrainy [Report on the implementation in 2020 of the State Administration Reform Strategy of Ukraine]. (n.d.). *kmu.gov.ua*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/reforms/zvit2021-ukr-web.pdf> [in Ukrainian].

15. Zvit pro vykonannia u 2021 rotsi Stratehii reformuvannia derzhavnoho upravlinnia Ukrainy [Report on the implementation in 2021 of the State Administration Reform Strategy of Ukraine]. (n.d.). *api.par.in.ua*. Retrieved from https://api.par.in.ua/uploads/progress_report/file_uk/27/PAR_Annual_Report_2021_ukr.pdf [in Ukrainian].

16. Chumachenko, D., Yemelyanov, V., Zhovnirchuk, Y., Bandura, I. & Karpeko, N. (2021). Social models for the fight against corruption and corrupt practices in the global and European dimension. *Journal of Research Apuntes Universitarios: University Notes*, 11(3), 183-196 [in English].

17. Zhovnirchuk, Ya., Luchaninova, O., Markina L., Kovalenko-Marchenkova Ye. & Mishchenko D. (2020). Professional competence development of future professionals in vocational education for the labour market insurance. *Revista Práxis Educacional, Vitória da Conquista – Bahia – Brasil*, 16(37), 203-223 [in English].

18. Rozvytok elektronnykh posluh [Development of electronic services]. (n.d.). *kmu.gov.ua*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/rozvitok-elektronnih-poslug> [in Ukrainian].

19. Zvit za 2021 rik za rezultatamy povtornoho provedennia monitorynhu stanu nadання ta opryliudnennia publichnoi informatsiі shchodo protydyi poshyrenniu COVID-19 ta analiz rezultativ [Report for 2021 on the results of repeated monitoring of the state of provision and publication of public information regarding the prevention of the spread of COVID-19 and analysis of the results]. (n.d.). *www.undp.org*. Retrieved from <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/access-to-covid-info-report-2021-ukr.pdf> [in Ukrainian].

20. Mintsyfry rozshyryla funktsional platformy VzaiemoDiia [The Ministry of Digital has expanded the functionality of the VzajemoDiya platform]. (n.d.). *kmu.gov.ua*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/mincifri-rozshirila-funkcional-platformi-vzayemodiya> [in Ukrainian].

21. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Plan dii iz vprovadzhennia Initsiatyvy «Partnerstvo «Vidkryti Uriad» u 2021-2022 rokakh»: pryiniaty 24 liutoho 2021 roku №149-r [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Action plan for the implementation of the “Open Government Partnership” Initiative in 2021-2022” from February 24 2021, № 149-r]. (n.d.). *opengovpartnership.org*. Retrieved from https://www.opengovpartnership.org/wp-content/uploads/2021/03/Ukraine_Action-Plan_2020-2022_UA.pdf [in Ukrainian]

22. Mintsyfry: Hromadski orhanizatsii mozhut braty uchast u derzhavnykh konkursakh na VzaiemoDii [Ministry of Statistics: Public organizations can participate in state competitions on Interaction]. (n.d.). *kmu.gov.ua*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/mincifri-gromadski-organizaciyi-mozhut-brati-uchast-u-derzhavnih-konkursah-na-vzayemodiyi> [in Ukrainian].

23. Osoblyvosti zdiisnennia zakupivel pid chas dii voiennoho stanu [Peculiarities of procurement during martial law]. (n.d.). *infobox.prozorro.org*. Retrieved from <https://infobox.prozorro.org/articles/yak-provoditi-zakupivli-vidpovidno-do-novoji-postanovi> [in Ukrainian].

24. Liudmyla Antonova, Dmytro Havrychenko, Roman Primush, Vitalii Kropyvnytskyi & Violeta Tohobytska (2022). Modern Aspects of SMART-Management of the Region in the Context of the Development of Public Administration. *IJCSNS. International Journal of Computer Science and Network Security*, 22 (5), 469-474. [in English].

25. Antonova, L. & Mokhova, Yu. (2022). Udoskonalennia mekhanizmv elektronnoho uriaduvannia v Ukraini v umovakh tsyfrovyykh peretvoren.

[Improving the mechanisms of electronic ordering in Ukraine in the minds of digital transformation] *Derzhavne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok – Public administration and regional development*, 15, 10-29. DOI: <https://doi.org/10.34132/pard2022.15.01> [in Ukrainian].

26. Antonova, L.V. & Antonov, A.V. (2020). Elektrone uriaduvannya yak servisno-orientovanyi instrument derzhavnoho upravlinnia sotsialnoiu sferoiu [Electronic ordering as a service-orientation tool of state management of the social sphere] *Derzhavne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok – Public administration and regional development*, 7, 37-56. DOI: <https://doi.org/10.34132/pard2020.07.02> [in Ukrainian].

Відомості про автора / Information about the Author

Лукашук Микола Васильович: Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти», вул. Володимира Антоновича 70, м. Дніпро, 49006, Україна.

Mykola Lukashuk: Communal Institution of Higher Education “Dnipro Academy of Continuing Education”, st. Antonovich, 70, Dnipro, 49006, Ukraine.

ORCID.ORG/ 0000-0003-1863-3466

E-mail: pua.nso.2022@gmail.com

патріотичної свідомості та збереження культурної спадщини. Доведено що наявне законодавство України у сфері патріотичного виховання молоді, воно має оперативніше реагувати на вимоги часу та ситуації в країні.

Визначені перспективи розвитку державної політики у сфері патріотичного виховання молоді, а саме: здійснено аналіз потреб та викликів у патріотичному вихованні молоді в сучасних умовах; надано пропозиції щодо поліпшення державної політики у сфері патріотичного виховання молоді; спрогнозовано перспективи розвитку патріотичного виховання молоді в Україні.

Ключові слова: *виховання, держава, державна політика, державне управління, законодавство, молодь, неурядові організації, патріотизм, система патріотичного виховання.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Незалежна Україна на сучасному етапі свого розвитку переживає один із найскладніших періодів у новітній історії, спричинений архіскладними політичними, економічними та соціальними процесами. Воєнні дії на сході, анексія Автономної Республіки Крим, повномасштабне вторгнення військ російської федерації на територію суверенної країни та інші виклики стали надсерйознішим випробуванням для української нації, яка відчула гостру загрозу своєї територіальній цілісності та національній ідентичності. У таких умовах патріотичне виховання молоді стає важливим елементом розвитку української держави та забезпечення її національної безпеки [18].

Одним із ключових чинників, що визначає якість та успіх патріотичного виховання, є державна політика в цій сфері. Сучасний стан державної політики України на царині патріотичного виховання молоді потребує аналізу та оцінки, оскільки, саме він впливає на формування національної свідомості молодого покоління та його готовність захищати інтереси своєї держави в майбутньому.

Розглядаючи сучасний контекст поліаспектного протистояння росії і України, можна зробити висновок, що державна політика в сфері патріотичного виховання молоді є надзвичайно важливою для забезпечення національної безпеки та успішної реалізації державної

політики в цілому. Сучасна українська держава повинна забезпечувати належні умови для розвитку громадянської свідомості та патріотичних цінностей, адже саме це відповідає інтересам суспільства та держави загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження та публікації з означеної теми є актуальними в контексті розвитку українського суспільства та змін, які відбуваються в країні після Революції Гідності та внаслідок воєнного протистояння з росією.

Питаннями державної політики України у сфері патріотичного виховання молоді переймаються дослідники різних категорій наукових знань: філософи, педагоги, соціологи, політологи, фахівці з державного управління та адміністративного права, молодіжні організації тощо. Серед них, варто відмітити таких як: Борисюк О. [2] (зосереджується на дослідженні сучасних методів та підходів до патріотичного виховання молоді; визначає проблеми та перспективи розвитку державної політики у цій сфері); Євтушенко Ю. [4] (зосереджує увагу на аналізі впливу мас-медіа на патріотичне виховання молоді; досліджує роль медіа у формуванні національної свідомості та ідентичності молоді); Жовнірчик Я. [18, 26] (розглядає взаємозв'язок патріотичного виховання молоді з їх професійно-технічним навчанням; звертає увагу на необхідність розвитку патріотичного виховання молоді в контексті розвитку української держави та забезпечення її національної безпеки); Крохмалюк О. [7] (досліджує проблеми патріотичного виховання молоді в Україні; звертає увагу на важливість зміцнення стійкості суспільства, збереження національної свідомості підростаючого покоління); Мельник Ю. [9] (досліджує основні проблеми формування патріотичних цінностей в сучасній молоді; здійснює огляд досвіду різних країн у цій сфері); Олексенко С. [12] (звертає увагу на необхідність розвитку патріотичного виховання молоді в Україні в контексті формування громадянського суспільства та демократичної культури); Пархоменко М. [13] (досліджує стан державної політики в галузі патріотичного виховання молоді в Україні; зазначає проблеми реалізації цієї політики та пропонує шляхи їх вирішення); Поліщук Л. [14] (зазначає, що забезпечення ефективного патріотичного виховання молоді в Україні потребує комплексного підходу та впровадження системних рі-

шень з боку держави); Скрипнюк О. [20] (досліджує стан державної політики в галузі правового виховання і правової освіти молоді, їх соціальний захист; визначає та пропонує шляхи реалізації цієї проблематики); Сергієнко О. [19] (розглядає взаємозв'язок патріотичного виховання молоді зі змінами в суспільстві та політичній ситуації в Україні; досліджує роль патріотичного виховання у формуванні громадянської свідомості та духовності молоді) та інші.

Враховуючи наявний науковий внесок відповідних авторів, необхідно відзначити, що на сучасному етапі розвитку України питання державної політики стосовно патріотичного виховання молоді потребують переосмислення і нового практичного розуміння, що й стало причиною вибору даної теми та напряму дослідження.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження теоретичних засад державної політики сучасної України у сфері патріотичного виховання молоді та надання практичних рекомендацій щодо її удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність проблеми державної політики України у сфері патріотичного виховання молоді полягає в тому, що відповідно до вимог часу, це питання визнається як важлива складова національної безпеки та стійкості суспільства. У сучасних умовах відбуваються процеси глобалізації, що призводять до розширення культурних, інформаційних та соціальних контактів між народами та країнами. Ці процеси зумовлюють потребу в патріотичному вихованні молоді, щоб забезпечити збереження національної свідомості та ідентичності в умовах глобалізації та конфліктності світу.

Теоретичний аналіз проблеми патріотичного виховання молоді в Україні. У межах теоретичного аналізу проблеми патріотичного виховання молоді в Україні розглянемо поняття «патріотизм» та «виховання» у контексті їх взаємозв'язку. Під патріотизмом ми розуміємо певну форму національної свідомості, що включає у себе любов до Батьківщини, повагу до її історії, культури та традицій, а також готовність до захисту її інтересів. Виховання, у свою чергу, визначається нами як систематичний процес, що передбачає передачу знань, навичок, цінностей, традицій та норм поведінки від покоління до покоління з метою формування свідомої, відповідальної та

самостійної особистості. Таким чином, патріотичне виховання молоді в наш час є більш складною і багатогранною проблемою, ніж просто формування національної свідомості та почуття любові до Батьківщини. Воно також включає в себе розвиток відповідальності, громадянської активності та готовності до дії в інтересах держави і суспільства [1]. Досягнення цих цілей вимагає комплексного підходу до патріотичного виховання, що передбачає залучення у процес всіх суб'єктів виховання – сім'ї, школи, закладів вищої освіти, громадських організацій та державних інституцій. Такий підхід забезпечує формування відповідальних та патріотично налаштованих громадян, готових взяти на себе відповідальність за майбутнє своєї країни та розвивати її відповідно до її потреб і можливостей. Провідне місце у питаннях патріотичного виховання молоді в сучасній Україні посідає відповідна державна політика (рис. 1.).

У цій схемі патріотизм є цільовим поняттям, що пов'язане з формуванням у молоді національної свідомості та любові до Батьківщини. Виховання виступає як процес, який включає в себе різноманітні дії та заходи з метою формування патріотизму в молоді. У свою чергу, молодь є об'єктом патріотичного виховання, що здійснюється через різні виховні середовища, зокрема, в освітніх закладах та в суспільстві загалом. Така схема демонструє взаємозв'язок між основними поняттями-компонентами та окреслює роль різних суб'єктів у реалізації державної політики щодо патріотичного виховання молоді. Усі ці компоненти взаємопов'язані та спільно формують патріотичну свідомість у молоді та забезпечують зміцнення патріотичних цінностей в суспільстві. Державна політика на царині патріотичного виховання має ключове значення у цьому процесі.

У сучасних умовах патріотичне виховання молоді є одним з ключових завдань суспільства, оскільки воно визначає не тільки майбутнє держави, а й її сьогодення. Роль держави у цьому процесі є визначальною, оскільки саме вона забезпечує створення належних умов для формування громадянської свідомості, розвитку національної ідентичності та виховання поколінь громадян, які здатні не тільки ефективно функціонувати в суспільстві, а й відчувати відповідальність за його долю та розвиток [2].

Рис. 1. Схема «Основні компоненти патріотичного виховання молоді».

Джерело: складено автором

Роль сучасної держави в патріотичному вихованні молоді є надзвичайно важливою. Держава має здійснити низку основних взаємопов'язаних між собою кроків з метою забезпечення успішного патріотичного виховання молоді, а саме:

1. Визначення концепту патріотизму [5]. Сучасна держава відповідно до етапу свого розвитку повинна зрозуміти, що означає патріотизм саме для сучасної молоді та як він пов'язаний з їх соціальним і культурним контекстом.

2. Розробка національної стратегії патріотичного виховання. Держава повинна розробити актуальну до вимог часу всепронизуючу національну стратегію патріотичного виховання молоді, яка б

визначала основні пріоритети, завдання та напрями дій у цій сфері на сучасному етапі розвитку держави.

3. Створення відповідних інституцій. Для успішної реалізації стратегії патріотичного виховання держава повинна створити нові відповідні інституції, які забезпечуватимуть виконання завдань, передбачених в стратегії.

4. Розвиток освіти [20, 26]. Система освіти є одним із найважливіших інструментів патріотичного виховання молоді. Сучасна держава в даному контексті повинна забезпечити належний розвиток освіти, зокрема, обов'язково включаючи патріотичне виховання у навчальні програми, підготовку відповідних кадрів, розвиток національної науки та культури.

5. Розвиток молодіжної політики. Для успішного патріотичного виховання молоді держава повинна забезпечити розвиток молодіжної політики, яка б враховувала особливості та потреби молоді в різних сферах сучасного життя. Держава має підтримувати та сприяти розвитку різноманітних молодіжних ініціатив, спрямованих на підтримку національних інтересів та розвиток України.

6. Розбудова ціннісної системи [3]. Для успішного патріотичного виховання молоді, важливо створити у суспільстві загальноприйнятну відповідну ціннісну систему, що відображає національні традиції, культуру та історію України.

Отже, з урахуванням викликів часу роль держави у патріотичному вихованні сучасної молоді є критично важливою для зміцнення національної ідентичності, формування патріотичної свідомості та збереження культурної спадщини.

Важливим аспектом розгляду зазначеної теми є аналіз законодавства України у сфері патріотичного виховання молоді [20]. Дане законодавство є багатокомпонентним і включає в себе низку різних нормативно-правових актів: закони, стратегії, постанови, укази, розпорядження, накази, положення, програми тощо (табл. 1.).

Таблиця 1

Нормативно-правові акти України у сфері патріотичного виховання молоді*	
Закони України	<ul style="list-style-type: none">- Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР;- Закон України «Про оборону України» від 06.12.1991 № 1932-ХІІ;- Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 № 2232-ХІІ;- Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII;- Закон України «Про основні засади молодіжної політики» від 27.04.2021 № 1414-ІХ.
Укази Президента України	<ul style="list-style-type: none">- Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» від 17.04.2002 № 347/2002;- Указ Президента України «Про Концепцію допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді» від 25.10.2002 № 948/2002;- Указ Президента України «Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» від 12.06.2015 № 334/2015;- Указ Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» від 18.05.2019 № 286/2019;- Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо зміцнення обороноздатності держави, підвищення привабливості військової служби у Збройних Силах України та поступового переходу до засад професійної армії» від 01.02. 2022 № 36/2022.
Постанови Верховної Ради України	<ul style="list-style-type: none">- Постанова Верховної Ради України «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» від 12.05.2015 № 373-VIII;Постанова Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2022-2023 роках» від 17.12.2021 № 1982-ІХ.

<p>Розпорядження та постанови Кабінету Міністрів України</p>	<p>- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо підвищення рівня патріотичного виховання учнівської та студентської молоді шляхом проведення на постійній основі тематичних екскурсій з відвідуванням об'єктів культурної спадщини» від 08.12.2009 № 1494-р; - Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Міжвідомчої комісії з питань національно-патріотичного виховання» від 22.07.2015 № 524; - Постанова Кабінету Міністрів України «Про питання дитячо-юнацького військово-патріотичного виховання» від 17.10.2018 № 845; - Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» від 30.06.2021 № 673.</p>
<p>Накази Міністерства освіти і науки України</p>	<p>- Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження плану заходів щодо посилення національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді» від 27.10.2014 № 1232; - Наказ Міністерства освіти і науки України «Про національно-патріотичне виховання в системі освіти» від 16.07.2017 № 768; - Наказ Міністерства освіти і науки України «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641» від 06.06.2022 № 527.</p>

**(чинна станом на січень 2023 р.) (вибірка)*

Джерело: систематизовано автором

Найважливішими з вищезазначених нормативно-правових актів на нашу думку є Конституція України [6], Закон України «Про освіту» [15], Закон України «Про основні засади молодіжної політики» [16], отож розглянемо їх детальніше.

Конституція України не містить окремої статті про патріотичне виховання молоді, проте низка її положень може бути пов'язана із ним. Зокрема, у статті 21-24 та 34 Конституції України [6] зазначається про захист прав та свобод людини і громадянина, зокрема, свободи думки, слова та дійства. Це може бути пов'язано з можливістю вільно висловлювати свої патріотичні переконання та пропагувати патріотизм серед молоді. Крім того, статті 53 та 54 Конституції України [6] забезпечують право на освіту та гарантують право на розвиток особистості, що може бути пов'язано з патріотичним вихованням молоді через освітні програми, виховну роботу та інші форми роботи з молоддю. Також, у статті 66 Конституції України [6] зазначається про зобов'язання громадян дбайливо ставитись до природного та культурного надбання, а стаття 1 [6] закріплює принцип демократичної, соціальної держави права. Ці положення можуть бути пов'язані з патріотичним вихованням через виховання поваги до своєї культури та історії, а також демократичних цінностей і прав людини [8]. Отже, хоча Конституція України не містить окремої статті про патріотичне виховання молоді, вона встановлює фундаментальні принципи та цінності, які повинні бути враховані у патріотичному вихованні молоді; закріплює право на освіту та свободу думки і слова, що є важливими складовими для формування патріотичних почуттів та громадянської свідомості.

Чинний Закон України «Про освіту» [15] прямо не визначає поняття «патріотичне виховання», однак містить положення, які можуть відображати аспекти цього процесу. Так, відповідно до п. 1 статті 6 «засадами державної політики у сфері освіти та принципами освітньої діяльності є виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій» [15]. Відповідно до п. 2 статті 54 та п. 3 статті 55, – педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники і батьки здобувачів освіти зобов'язані настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема, правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбства [15]. Отже, Закон України «Про освіту» передбачає патріотичне виховання молоді, формування національної свідомості, громадянської та політичної культури, загальнонародських

цінностей і поваги до прав людини, що є важливим компонентом виховання молоді в душі патріотизму.

Закон України «Про основні засади молодіжної політики» [16] має лише одне положення відносно патріотичного виховання молоді. Так, у статті 18 даного закону зазначається, що «органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування сприяють організації змістовного дозвілля молоді шляхом створення умов для змістовного дозвілля, естетичного та національно-патріотичного виховання, фізкультурно-спортивної роботи в закладах оздоровлення та відпочинку» [16]. У законі не передбачено конкретних заходів чи програм щодо патріотичного виховання молоді. Отже, вважаємо, що кількість засад патріотичного виховання молоді в зазначеному законі є недостатньою, а відсутність конкретних і детальних положень, спрямованих на підтримку та розвиток патріотичного виховання молоді, вбачаємо суттєвим недоліком даного закону, зміст якого не відповідає фактичній ситуації в Україні в контексті російсько-українського протистояння.

Отже, здійснивши аналіз законодавства України у сфері патріотичного виховання молоді, доходимо висновку, що воно має оперативніше реагувати на вимоги часу та ситуації в країні.

На черговому етапі національного державотворення патріотичне виховання молоді є важливою складовою державної політики сучасної України. У зв'язку зі складними викликами та загрозами для національної безпеки, виховання молодого покоління в душі патріотизму стає все більш актуальним завданням держави [18].

З метою забезпечення ефективного патріотичного виховання молоді, українська держава вживає низку різноманітних заходів та ініціатив, таких як удосконалення тематичного законодавства, включення патріотичного виховання до навчальних програм, організація таборів та тижнів патріотичної виховної роботи, проведення патріотичних заходів, акцій та конкурсів, інформаційно-просвітницька робота зі збереження історичної пам'яті, а також розроблення і впровадження стратегій та програм розвитку патріотичного виховання молоді [4].

Зрозуміло, що патріотичне виховання молоді не може бути реалізовано повністю державою самостійно. У цьому процесі важливу роль відіграють також суспільство, громадські організації, родина

та особистість самого молодого громадянина. Але саме держава має відповідальність за організацію та координацію патріотичного виховання молоді в Україні, тому забезпечення відповідних умов і ресурсів на цю сферу є однією з головних завдань держави.

– Сучасний стан патріотичного виховання молоді в Україні. Результатом практичної реалізації державної політики у сфері патріотичного виховання молоді є реальний стан цієї сфери та відчуття її населенням України. У 2021 р. Міністерством молоді та спорту України разом із ТОВ «ФОРСЕРВІС ЮА СЕЙЛЗ» було проведено соціологічне дослідження щодо розвитку сфери національно-патріотичного виховання та стану сформованості громадянської ідентичності населення України [10], основними положеннями якого, є такі:

– У результаті опитування виявлено, що для більшості українців патріотизм включає в себе знання історії України, активну громадянську позицію та працю на благо своєї країни. Спілкування українською мовою респонденти визначили як менш важливу умову для патріотизму порівняно з іншими, такими як участь у громадському житті свого колективу або місцевої громади. Також виявлено, що для більшості українців патріотизм є більше пасивною, ніж активною категорією, тому вони вибирають умови, спрямовані на знання, більш часто, ніж ті, що спрямовані на дію або участь;

– Українці та українки найбільше орієнтовані на думки своїх родичів, близьких і друзів у питаннях патріотизму, а не на думки блогерів та політиків. Військові в цьому питанні займають проміжне становище, оскільки на них звертає увагу 34 % опитаних;

– Основними агентами впливу на думку респондентів щодо питань патріотизму є події, в яких вони брали участь, думки родичів та сім'ї, мас-медіа (зокрема, телебачення), заходи, проекти громадської активності та українські фільми;

– У межах проведеного дослідження було запропоновано респондентам визначити якості, які характеризують українців у більшій мірі. Результати показали, що патріотизм українців був оцінений на середньому рівні. Загалом, ядро якостей (середні значення) складалося з таких характеристик, як національна гордість, патріотизм та релігійність;

– На рівні 35,5 % населенню України відомо про громадські організації, спрямовані на патріотичну діяльність. Більшість знань про такі організації мають молоді люди віком від 14 до 35 років, із загальним показником 32,4 %;

– Недостатня кількість інформації перешкоджає вступу респондентів до громадських організацій національно-патріотичного спрямування. 32,7 % зазначили, що не мають достатньої інформації про діяльність та проекти таких організацій, що заважає їм вступати до них. Після нестачі інформації, головними перешкодами для молоді віком від 14 до 35 років є відсутність таких організацій у їхньому населеному пункті, тоді як для людей старшого віку – це недовіра;

– 9,8 % опитаних брали участь у програмах та заходах національно-патріотичного виховання, тоді як 45,6 % не брали участь через відсутність інформації про такі заходи або через те, що самі заходи були відсутні. Українці більш довіряють освітнім закладам щодо сприяння розвитку національно-патріотичного виховання;

– Респонденти відчують основні потреби щодо заходів національно-патріотичного виховання, які включають відвідування краєзнавчих та історичних проєктів, вшанування героїв, які боролися за незалежність України, та відзначення державних і національних дат [10, с. 67-68].

За результатами даного дослідження проаналізуємо деякі із його аспектів, здійснивши оцінку результатів діяльності державних і неурядових організацій у патріотичному вихованні молоді та визначивши основні проблеми і недоліки у сучасній системі патріотичного виховання молоді в Україні.

Державні та неурядові організації України за специфікою свого існування мають відігравати важливу роль у патріотичному вихованні сучасної молоді, адже вони покликані сприяти формуванню патріотичного світогляду, забезпечувати доступ до інформації про історію та культуру своєї країни, проводити різноманітні заходи з патріотичної тематики тощо [14]. Завдяки роботі державних і неурядових організацій з патріотичного виховання, молодь має краще розуміти значення історії своєї країни, цінності та традиції,

а також розвивати патріотичні почуття і готовність до захисту своєї Батьківщини.

Однак, результати проведеного дослідження [10] свідчать, що державні та неурядові організації України у повній мірі не справляються зі своєю задачею щодо патріотичного виховання сучасної молоді. Незважаючи на наявність програм та заходів, низка проблем залишається нерозв'язаною [22]. Брак координації зусиль між державними та неурядовими організаціями та недостатній фінансовий і матеріально-технічний ресурс для реалізації програм та заходів – це лише деякі з проблем, що виникають у патріотичному вихованні сучасної молоді в Україні.

Недосконала діяльність державних та неурядових організацій у патріотичному вихованні сучасної молоді в Україні спостерігається на різних рівнях управління. По-перше, більшість з цих організацій як факт є недостатньо ефективними у досягненні мети патріотичного виховання та формування національної свідомості серед молоді [10]. По-друге, існує серйозна проблема з несистемністю діяльності цих організацій, яка призводить до втрати часу, грошей та інших видів ресурсів на різноманітні дії, які не ведуть до досягнення поставлених цілей [25]. По-третє, зазвичай державні та неурядові організації не виявляють достатньої здатності адаптуватися до змін відповідно до потреб сучасного суспільства, що призводить до зменшення їхньої ролі у процесі формування національної свідомості молоді [19]. По-четверте, існує проблема з недостатнім залученням молоді до діяльності державних та неурядових організацій, що має негативний вплив на ступінь їхньої ефективності [10].

Отже, у сучасній системі патріотичного виховання молоді в Україні існує низка проблем, які ставлять під загрозу ефективність цієї системи. Окрім недостатнього фінансування проєктів та програм у сфері патріотичного виховання, існує проблема недостатньої кількості фахівців, які б мали відповідну освіту та досвід роботи з молоддю, та які могли б забезпечити якісне і змістовне проведення заходів з патріотичного виховання. Іншою проблемою є відсутність єдиного концепту патріотичного виховання [11], який би був прийнятий на державному рівні, пронизуючи абсолютно всі сфери життєдіяльності країни та спрямовував би усі взаємоузгоджені дії

державних та неурядових організацій у цій сфері. Це призводить до розбіжностей у підходах до патріотичного виховання та різних форм його реалізації. Іншою проблемою є нерівномірний доступ до патріотичного виховання в різних регіонах України [21]. Деякі райони та міста мають більш розвинуті та досконалі програми і заходи, тоді як інші залишаються поза увагою якісного та актуального патріотичного виховання молоді. Це призводить до того, що деякі молоді люди не мають можливості отримати необхідні знання та досвід у сучасному патріотичному вихованні.

Отже, у цілому, сучасна система патріотичного виховання молоді в Україні потребує поліпшення та удосконалення, зокрема, у забезпеченні рівних можливостей для отримання необхідних знань та досвіду, наданні достатньої ресурсної, а особливо, фінансової підтримки. Окрім того, оскільки патріотизм є складною та багатогранною концепцією, необхідно розробляти актуально-сучасні програми і заходи, що забезпечують комплексний та системний підхід до патріотичного виховання молоді за участю якомога більшої кількості суб'єктів здійснення державної політики у сфері патріотичного виховання молоді.

Перспективи розвитку державної політики у сфері патріотичного виховання молоді. В сучасних умовах України патріотичне виховання молоді стає особливо важливим завданням, оскільки майбутнє країни залежить від молодого покоління. Однак існує низка потреб і викликів, які необхідно враховувати для ефективної реалізації цього завдання.

Потреби у патріотичному вихованні сучасної молоді включають необхідність формування національної свідомості та ідентичності без прив'язки до росії, забезпечення доступності патріотичних заходів наповнених новим концептуальним змістом [23], розвиток національної культури та мистецтва, виховання поваги до інших культур та народів.

Одним з основних викликів у патріотичному вихованні молоді є боротьба з ідеологією ворожнечі та агресії, яка діє в Україні з боку зовнішнього ворога – російської федерації. Також, важливим викликом є забезпечення доступності якісної освіти та патріотичного виховання для дітей та молоді в сільській місцевості

та віддалених регіонах країни [13]. Іншим викликом є недостатня підтримка державних та неурядових організацій, які займаються патріотичним вихованням молоді [7]. Брак координації між цими організаціями і недостатнє фінансове забезпечення з боку держави може обмежувати їх можливості та ефективність у досягненні поставлених цілей. Отже, для ефективного патріотичного виховання молоді в Україні необхідно враховувати потреби та виклики, які виникають у сучасних умовах.

З урахуванням усього вищезазначеного, з метою удосконалення державної політики у сфері патріотичного виховання молоді в сучасній Україні вважаємо за доцільне запропонувати такі заходи, як:

1. Перегляд Стратегії національно-патріотичного виховання [17] на предмет врахування повномасштабного вторгнення військ російської федерації на територію суверенної України і його наслідків для національної безпеки та територіальної цілісності країни. (Поточна редакція стратегії станом на січень 2023 року датується 18.05.2019 р.).

2. Створення умов для розвитку культури патріотизму та культури громадянськості на різних рівнях – від шкіл до університетів, із залученням до цього процесу представників інститутів громадянського суспільства, учасників бойових дій, членів культурних та релігійних організацій.

3. Посилення розвитку системи національно-патріотичного виховання, заклавши у неї оновлені підвалини розуміння історичних відносин між Україною і росією та Україною і країнами-членами Європейського Союзу у відповідних інституціях: армії, правоохоронних органах, військових навчальних закладах, добровольчих об'єднаннях, молодіжних громадських організаціях тощо.

4. Активна підтримка ініціатив молоді, які сприяють розвитку патріотичного виховання, зокрема, фінансова підтримка створення інфраструктури для здійснення дослідницьких проєктів, проведення спортивних та культурних заходів.

5. Залучення засобів масової інформації до популяризації патріотичної тематики і показу важливості патріотизму та громадянської свідомості в суспільстві [24]. Просування ідеї патріотизму через соціальні мережі.

6. Проведення реформування системи освіти, яке передбачало б більше введення національно-патріотичних елементів у навчальний процес, розвиток національної культури та загалом культурологізацію освіти;

7. Підтримка національних традицій і обрядів (елементів нематеріальної культурної спадщини), які відображають культурне багатство української нації та сприяють формуванню патріотичних цінностей.

8. Підвищення ролі та значення громадських організацій і волонтерських рухів у патріотичному вихованні молоді, сприяння їх розвитку та взаємодії з державними структурами;

9. Запровадження національної програми добровільної військової підготовки для молоді. Вона може бути ефективним засобом не лише для формування патріотичних цінностей, але й для підготовки молоді до можливих загроз національній безпеці країни, зокрема, в контексті російсько-української війни.

Реалізація зазначених заходів сприятиме поліпшенню державної політики у сфері патріотичного виховання молоді. Окрім цього, важливо також зазначити про перспективи розвитку патріотичного виховання молоді в сучасній Україні. На нашу думку, з одного боку, відбуватиметься подальше зростання уваги до цієї теми з боку держави та громадськості; з іншого, – виклики, пов'язані з російсько-українською війною та геополітичною ситуацією в країні, ставлять перед патріотичним вихованням молоді нові завдання та вимоги.

Однією з можливих перспектив розвитку патріотичного виховання молоді є зміцнення його ролі в системі освіти та виховання [9, 20]. Досягнення цієї мети можливе завдяки активному введенню національно-патріотичних елементів у навчальний процес, розвитку національної культури та історії. Крім того, можливо створення актуальних національних спеціальних програм і проєктів, які спрямовані на виховання патріотичної свідомості та громадянської позиції у молоді у контексті сучасних викликів із закладанням відповідних засад на довготривалу перспективу.

Також можливо очікувати подальшого зростання зацікавленості молоді у добровільній військовій підготовці. Для розвитку цієї сфери

необхідно забезпечити належну організацію та фінансування таких програм, а також забезпечити безпеку та максимально можливі умови для проведення навчальних заходів. Крім того, необхідно залучати до роботи з молоддю якомога більше досвідчених і відповідальних військових, які б могли передати свої знання та навички молодим поколінням.

Ще одним можливим напрямом розвитку є зміна змісту патріотичного виховання молоді з акцентуванням уваги на патріотизмі як активної громадянської позиції, зокрема, в контексті захисту національних інтересів [12]. При цьому, на перший план можуть виходити не тільки військові здобутки, але й досягнення в галузі культури, науки, спорту тощо.

Іншою перспективою є залучення до патріотичного виховання молоді широкого кола громадських організацій та волонтерських рухів. Це може бути здійснене шляхом підтримки державою таких ініціатив, створення сприятливих умов для їх розвитку та співпраці з ними. Вони можуть стати дієвими партнерами держави у питаннях патріотичного виховання молоді, зокрема, проводячи різноманітні заходи та реалізуючи проекти з цієї тематики.

Для ефективної реалізації таких перспективних напрямів важливо продовжувати розвивати державну політику у сфері патріотичного виховання молоді, зокрема, шляхом введення нових інструментів та механізмів, спрямованих на підтримку цієї сфери. Водночас, необхідно забезпечити ефективний механізм координації дій різних державних і неурядових організацій, що займаються патріотичним вихованням молоді, для забезпечення максимальної ефективності їх діяльності.

У цілому, перспективи розвитку патріотичного виховання молоді в сучасній Україні, на нашу думку, є досить оптимістичними, оскільки українське суспільство вже проявило високий рівень патріотизму і готовності до захисту своєї країни. Однак, для досягнення більш високих результатів необхідно продовжувати розвивати та підтримувати патріотичне виховання молоді на державному рівні.

Висновки. Отже, патріотичне виховання молоді є надзвичайно важливою складовою державної політики сучасної України в умовах

російсько-української війни. Наразі в країні відбувається процес змін у підходах до патріотичного виховання молоді, однак необхідно активізувати зусилля та спрямувати їх у правильному напрямі.

Необхідно розвивати та вдосконалювати систему освіти, включивши в неї конструктивну кількість національно-патріотичних елементів та забезпечивши дотримання вимог нормативно-правових актів у цій сфері. Також, слід розвивати інформаційну політику та популяризувати інформацію про історію України та внутрішньополітичні процеси в країні.

Для підвищення ефективності патріотичного виховання необхідно системно створити та розвивати відповідні програми та проекти, які б допомогли молоді зрозуміти важливість патріотизму та відчуття належності до своєї країни. Також, можна очікувати зростання зацікавленості молоді у добровільній військовій підготовці, яку необхідно розвивати та фінансувати.

У цілому патріотичне виховання молоді вбачається однією з головних складових у зміцненні держави і утвердженні національної свідомості та ідентичності, а забезпечення належної державної підтримки та розвитку патріотичного виховання молоді є важливою задачею, яка потребує негайних та ефективних заходів.

У контексті даного дослідження перспективними напрямками подальших теоретико-практичних досліджень вважаємо такі:

- дослідження ефективності різних форм і методів патріотичного виховання молоді, включаючи нові підходи до навчання та використання сучасних технологій;
- вивчення впливу глобалізації та культурних змін на патріотичне виховання молоді;
- розробка нових програм та методик патріотичного виховання молоді, з урахуванням сучасних викликів і потреб суспільства;
- вивчення впливу патріотичного виховання на формування громадянської свідомості та активності у молоді;
- дослідження впливу російсько-української війни на патріотичне виховання молоді в Україні та розробка рекомендацій щодо зміцнення патріотичних цінностей в умовах збройного протистояння.

Стаття надійшла до редакції: 22.01.23

education of youth in modern conditions is carried out; proposals for improving the state policy in the field of patriotic education of youth are provided; prospects for the development of patriotic education of youth in Ukraine are forecasted. Promising areas for further theoretical and practical research of the State policy of Ukraine in the field of patriotic education of youth are identified. Thus, the article is devoted to the study of the theoretical foundations and practical aspects of the State policy of Ukraine in the field of patriotic education of youth, including an analysis of the current state and prospects for development, as well as practical recommendations.

Key words: *education, state, state policy, public administration, legislation, youth, non-governmental organisations, patriotism, system of patriotic education.*

Received: 22.01.23

References

1. Bizov, S. (2022). Konceptual'ni zasady realizatsiya derzhavnoyi polityky formuvannya nacional'no-patriotichnoyi svidomosti ta demokratichnyh cinnostej molodi v Ukrayini [Conceptual principles of implementing state policy for the formation of national-patriotic consciousness and democratic values of youth in Ukraine], *Aspekty publichnogo upravlinnya – Aspects of public administration*, 10(4), 58-64. DOI: <https://doi.org/10.15421/152228> [in Ukrainian].
2. Borysiuk, O. (2019). Polityka derzhavy Ukraina shchodo patriotychnoho vykhovannya molodi: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [State policy of Ukraine on patriotic education of youth: current state and prospects of development]. *Doctor's thesis*. Kyiv: Kyiv National Taras Shevchenko University [in Ukrainian].
3. Hurskyi, V. (2022). Deyaki pytannia shchodo systemy pidhotovky hromadian Ukrainy do natsionalnoho sprotivu [Some issues regarding the system of preparation of Ukrainian citizens for national resistance]. *Materialy mizhnarodnoho naukovo-praktychnoho onlain-seminaru «Diialnist derzhavnykh orhaniv v umovakh voiennoho stanu» [Proceedings of the International Scientific and Practical Online Seminar «Activities of State Bodies in a State of War»]* (pp. 473-474). Kryvyi Rih: ДонДУБС [in Ukrainian].

4. Yevtushenko, Y. (2019). Rol media u formuvanni natsionalnoi svidomosti ta identychnosti molodi [The role of media in shaping the national consciousness and identity of youth]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho – Scientific Bulletin of V.O. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv*, 2(68), 69-72 [in Ukrainian].

5. Komarynets, S., & Mashtalir, S. (2022). Analiz stanu ta perspektyv rozvytku molodizhnoi polityky v Ukraini [Analysis of the state and prospects of youth policy development in Ukraine]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: Economics, Business and Management*, 4(37), 55-66 [in Ukrainian].

6. Konstytutsiia Ukrainy. Zakon vid 28.06.1996 № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine. Law from 28.06.1996 № 254k/96-VR]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30, p.141 [in Ukrainian].

7. Krokhmaliuk, O. (2021). Patriotychne vykhovannia molodi v Ukraini: istoriia, suchasni vyklyky ta perspektyvy [Patriotic education of youth in Ukraine: history, current challenges and prospects]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Pedahohichni nauky» – Scientific notes of the National University «Ostroh Academy». Series «Pedagogical Sciences»*, 33, 97-102 [in Ukrainian].

8. Lukianchykova, D. (2022). Natsionalno-patriotychne vykhovannia uchnivskoi molodi v umovakh viiennoho stanu [National-patriotic education of student youth in a state of war]. *Profesiina osvita – Professional Education*, 4(97), 39-41 [in Ukrainian].

9. Melnyk, Y. (2019). Formuvannia patriotychnykh tsinnostei u molodi: dosvid ta problemy [Formation of patriotic values in youth: experience and problems]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova – Scientific Bulletin of the National Pedagogical Drahomanov University*, 1(94), 117-122 [in Ukrainian].

10. *Ministerstvo molodi ta sportu Ukrainy. Zvit za rezultatamy sotsiologichnoho doslidzhennia shchodo rozvytku sfery natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ta stanu sformovanosti hromadianskoi identychnosti naseleння Ukrainy [Ministry of Youth and Sports of Ukraine. Report on the results of a sociological study on the development of the national-patriotic education sphere and the state of formation of the civic identity of the population of Ukraine]*. (2021). Kyiv: TOV «FORSERVIS UA SEILS» [in Ukrainian].

11. Naida, I. (2022). Hromadianska identychnist yak skladova derzhavotvorennia v konteksti analizu derzhavnoi stratehii natsionalno-patriotychnoho vykhovannia [Civic identity as a component of state-building

in the context of analyzing the state strategy of national-patriotic education]. *Vcheni zapysky TNU im. V. I. Vernadskoho. Seriya Publichne upravlinnia ta administruvannia – Scientific notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series Public Administration and Administration*, 33(72), 6, 31-35. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.6/05> [in Ukrainian].

12. Oleksenko, S. (2014). *Teoretyko-metodolohichni zasady patriotychnoho vykhovannia molodi v Ukraini* [Theoretical and methodological foundations of patriotic education of youth in Ukraine]. *Doctor`s thesis*. Kyiv: Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

13. Parkhomenko, M. (2018). *Derzhavna polityka v haluzi patriotychnoho vykhovannia molodi v Ukraini: stan ta problemy realizatsii* [State policy in the field of patriotic education of youth in Ukraine: state and problems of implementation]. *Derzhavne upravlinnia: upravlinska diianist ta rehuliuвання – Public Administration: Management and Regulation*, 3, 42-47 [in Ukrainian].

14. Polishchuk, L. (2021). *Patriotychno vykhovannia molodi v Ukraini: derzhavna polityka ta mekhanizmy realizatsii* [Patriotic education of youth in Ukraine: state policy and mechanisms of implementation] *Candidate`s thesis*. Kyiv: Kyiv National Taras Shevchenko University [in Ukrainian].

15. Pro osvitu. *Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII* [About Education. Law of Ukraine from 05.09.2017 № 2145-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 38-39, p. 380 [in Ukrainian].

16. Pro osnovni zasady molodizhnoi polityky. *Zakon Ukrainy vid 27.04.2021 № 1414-IX* [On the basic principles of youth policy. Law of Ukraine from 27.04.2021 № 1414-IX]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 28, p. 233 [in Ukrainian].

17. Pro Stratehiiu natsionalno-patriotychnoho vykhovannia. *Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 18.05.2019 № 286/2019* [On the Strategy of National-Patriotic Education. Decree of the President of Ukraine from 18.05.2019 № 286/2019]. www.president.gov.ua Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/2862019-27025> [in Ukrainian].

18. Mikhnenko, A., Grushchinska, N., Zhovnirchuk, Ya. et al. (2019). *Public management and national security [Public administration and national security]*. Kyiv: NAU [in Ukrainian].

19. Sergiienko, O. (2019). *Patriotychno vykhovannia molodi v umovakh suchasnoi politychnoi sytuatsii v Ukraini* [Patriotic education of youth in the conditions of the modern political situation in Ukraine]. *Naukovyi chasopys*

Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova – Scientific Bulletin of the National Pedagogical Drahomanov University, 35, 108-112 [in Ukrainian].

20. Skrypniuk, O. (2021) *Pravove vykhovannia i pravova osvita. Entsyklopediia osvity [Legal education and legal education. Encyclopedia of education]*. (2th ed., rev.). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

21. Slavkova, O., & Fihurna, M. (2022). Derzhavna polityka v sferi patriotychnoho vykhovannia [State policy in the field of patriotic education]. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia – Scientific view: economics and management*, 2(78), 51-56. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2022-78-8> [in Ukrainian].

22. Chupriy, L., & Sira, O. (2022). Patriotychno vykhovannia iak chynnyk formuvannia natsional'noi identychnosti v umovakh rosijs'koi ahresii [Patriotic education as a factor in the formation of national identity in the conditions of Russian aggression]. *Krakovskie Studia Malopolskie – Krakow Malopolska Studies*, 3(35), 27-46 [in Ukrainian].

23. Hrytysyshyna, I., & Shevchuk, Y. (2019). The role of higher education institutions in the patriotic education of youth in Ukraine. *Journal of Entrepreneurship Education*, 22(4), 1-11 [in English].

24. Pysarenko, S., Kolesnikova, T., & Kolesnyk, O. (2019). Patriotic education of youth in Ukraine: achievements and challenges. *Journal of Security and Sustainability Issues*, 9 (2), 265-276 [in English].

25. Zholud, O., & Kovalenko, A. (2019). Public policy of patriotic education of youth in Ukraine: current state and prospects of development. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 10 (7), 2034-2042 [in English].

26. Zhovnirchuk, Ya., Luchaninova, O., Koval, V., Markina, L., Vishchenko, D. (2019). Development of entrepreneurial competence of vocational professionals by means of communicative management. *Dilemas Contemporáneos: Educación, Política y Valores*, 7, 1-22 [in English].

Відомості про авторів / Information about the Authors

Скрипнюк Олександр Васильович: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, 01001, Україна.

Oleksandr Skrypniuk: V. M. Koretsky Institute of state and law, Tryokhsviatitelska str., 4, Kyiv, 01601, Ukraine.

ORCID.ORG/ 0000-0001-7052-3729

E-mail: o.v.skrypniuk@gmail.com

Жовнірчик Ярослав Федорович: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, 01001, Україна.

Yaroslav Zhovnirchuk: V. M. Koretsky Institute of state and law, Tryokhsviatitelska str., 4, Kyiv, 01601, Ukraine.

ORCID.ORG/ 0000-0002-1378-9923

E-mail: ya.zhovnirchuk@ukr.net

УДК 351.858.071.55:355.01](477)

DOI 10.34132/pard2023.19.09

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОТГ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Суслов М. М., магістр публічного управління та адміністрування, докторант PhD, Навчально-науковий інститут публічного управління та адміністрування, Чорноморський національний університет імені Петра Могили м. Миколаїв, Україна.

У цьому дослідженні розглядаються особливості розвитку локальної ідентичності під час повномасштабної війни в Україні. Актуальність дослідження підкреслюється тезою, що розвиток локальної ідентичності на рівні територіальних громад є нематеріальним ресурсом для формування спроможності громад. Серед науковців існує дискусія щодо ролі локальної ідентичності в громаді та її взаємозв'язку з національною ідентичністю. Для розкриття предмету дослідження було визначено наступні цілі: охарактеризувати особливості розвитку локальної ідентичності ОТГ в умовах війни в Україні, а також, показати, що локальна ідентичність є складовою національної ідентичності; визначити чинники, що впливають на розвиток локальної ідентичності громад в умовах зовнішніх загроз. Серед методів дослідження варто відзначити загальнонаукові методи, серед яких аналіз та синтез, метод узагальнення. Основним методом доведення гіпотези дослідження стало експертне опитування представників громад чотирьох районів Миколаївської області. У результаті дослідження було зроблено висновки, що рівень локальної ідентичності в громадах Миколаївської області перед зовнішньою загрозою значно підвищився у зв'язку із прагненням громадян захищати свої домівки, свою громаду, свою державу. Громадяни почали активно об'єднуватися у волонтерські організації, виступати надійними партнерами для органів публічної влади в процесі реалізації політики соціальної підтримки для вразливих верств населення. Звідси

впливає, що локальна ідентичність є складовою національної ідентичності. Отже, в результаті дослідження гіпотеза повністю підтвердилася. Для подальших досліджень науковцям варто звернути увагу на створення механізмів відновлення локальної ідентичності у деокупованих територіях.

Ключові слова: локальна ідентичність, війна, патріотизм, волонтерство, національна ідентичність.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У результаті реформи децентралізації об'єднані територіальні громади отримали можливість самостійно вирішувати питання місцевого значення, розпоряджатися власним бюджетом, створювати безпечове середовище в громаді тощо. При цьому, як показав досвід декількох останніх років, деякі громади змогли створити необхідні умови для свого розвитку та спроможності. Проте, значна частина громад залишаються пасивними, погано комунікують в середині громади, таким чином не досягаючи необхідних результатів для успішного функціонування. Тож виникає питання: чому одні громади розвиваються і процвітають, а інші, навпаки, заходять в депресивний стан? Серед основних причин можна виділити:

- адміністративні – нездатність органів місцевого самоврядування активно проводити внутрішню політику;
- соціально-психологічні – несприйняття жителями різних адміністративно-територіальних одиниць процесу об'єднання в одну територіальну громаду,
- економічні – проблеми, що пов'язані із розподілом коштів, ефективною бюджетною політикою.

Проте серед вищезазначених причин, на нашу думку, фундаментальною є відсутність локальної ідентичності територіальної громади, що включає здатність членів громади нести відповідальність за прийняття рішень місцевого значення, можливість контролювати органи місцевого самоврядування, сприяти розвитку своєї територіальної громади. Крім того, усі зазначені причини депресивності громад посилила війна в Україні. Ті ОТГ, що попали під окупацію чи є територіями, де ведуться активні бойові дії,

навіть якщо і були успішними до 2022 року, наразі знаходяться на межі виживання. Але, за рік війни в Україні об'єднання жителів в середині громади, а громад – у державі, їх взаємодопомога, показали, що локальна ідентичність як нематеріальний ресурс громади, здатна забезпечити відбудову громад та їх розвиток. Тобто, в результаті зовнішньої агресії відбувається об'єднання громадян як в середині громади, так і між самими громадами. Як зазначають Г. Агафонова та К. Ірха, станом на початок листопада 2022 р. практика укладання договорів про співробітництво між територіальними громадами вимірюється 879-ма такими документами, серед яких фігурують усі запропоновані Законом форми (Реєстр договорів про співробітництво територіальних громад, 2022) [1, с. 31].

Щодо предмету договорів, то їх можна розподілити за такими напрямками:

- сервісні: щодо функціонування ЦНАПів та мобільних ЦНАПів, центрів первинної медико-санітарної допомоги, реєстрації транспортних засобів, видачі номерних знаків та водійських посвідчень, надання послуг у сфері ЖКГ, утворення місцевих пожежних команд та ін.;

- комунальні: утримання спільних комунальних підприємств і установ (школи, дитячі садочки, спортивні бази), інфраструктурних об'єктів, водогонів тощо;

- інфраструктурні: ремонт доріг, реконструкція об'єктів спільної комунальної власності, відновлення берегоукріплень, водозахисних дамб, будівництво полігонів для ТПВ та створення комплексної системи поводження з ТПВ, запуск мережі високошвидкісного інтернету, формування спільної мережі газопостачання та ін.;

- енергоефективні: впровадження посад енергоменеджерів, відкриття шкіл з енергоефективності, реконструкція котелень з дотриманням норм енергоефективності, встановлення пластикових вікон, впровадження інших енергоефективних технологій тощо [1, с. 32].

Така співпраця між громадами під час війни говорить про високий рівень громадянської свідомості та національної ідентичності. Проте відкритим залишається питання як співвідносяться поняття «національна ідентичність» та «локальної ідентичність».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сьогодишньому науковому дискурсі проблема локальної ідентичності є однією із найбільш суперечливих. Адже, питання локальної приналежності є міждисциплінарним і викликає широкий спектр дискусій щодо його сутності та функціональності. Так, певна частина науковців схиляється до думки, що локальна ідентичність є необхідною умовою розвитку об'єднаних територіальних громад. Проте, їх опоненти стверджують, що високий рівень локальної ідентичності призводить до сепаратизму і є деструктивним для держави.

Проблема «локальної ідентичності громад» стає предметом досліджень та дискусій у різних сферах науки. Так, Т. Андрущенко [2] розкриває сутність регіональної та локальної ідентичностей. А. Вінков [20-21] розкриває позитивні та негативні аспекти розвитку ідентичності жителів об'єднаної територіальної громади. Питання формування локальної ідентичності в умовах реформи децентралізації в Україні розкриває Н. Гедікова [9]. А локальну ідентичність як індикатор спроможності ОТГ пропонують розглядати О. Євтушенко та Т.Лушагіна [6].

У цьому дослідженні пропонується обґрунтування тези, що локальна ідентичність є частиною національної ідентичності і не суперечить суверенітету держави, а навпаки – високий рівень локальної ідентичності сприяє формуванню національної свідомості населення та створює умови для національної безпеки держави.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Отже, основною метою цього дослідження є розкриття особливостей розвитку локальної ідентичності ОТГ в умовах війни в Україні, а також, показати, що локальна ідентичність є складовою національної ідентичності; охарактеризувати чинники, що впливають на розвиток локальної ідентичності громад в умовах зовнішніх загроз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на те, що питання локальної ідентичності є предметом дослідження різних наук, наразі не існує єдиного підходу до визначення поняття як серед міжнародної наукової спільноти, так і в українській науці. Зокрема, Ф. Фукуяма визначає поняття «ідентичність» у взаємозв'язку із поняттям «гідність». Дослідник зазначає, що сучасне поняття ідентичності об'єднує три різні явища: перше – це

«тимус, універсальний складник особистості, начало, що прагне визнання; друге – це розмежування внутрішнього і зовнішнього «я», а також наділення особистості вищою моральною цінністю порівняно із суспільством; третє – зміна уявлень про гідність, яка полягала в тому, що визнання належить невеликому прошарку людей, а кожному. Поширення гідності на всіх людей перетворює особисті пошуки себе на політичний проект» [8, с. 46].

Л. Овчиннікова зазначає, що локальна ідентичність – це почуття зв'язку з певним «місцем» фізичного простору й ідентифікація з ним, що формується під впливом колективного й індивідуального досвіду, уявлень щодо місця та місцевої (локальної) спільноти» [15, с. 124].

В. Вінков вважає, що ідентичність жителів об'єднаної територіальної громади слід розглядати як одну з форм локальної ідентичності, для якої визначальним у її формуванні є не тільки проживання на спільній території, але і розв'язання різного роду проблем у веденні спільного господарства, що досягається шляхом проведення виборів до органів місцевої влади і делегування їм повноважень у прийнятті рішень у ключових сферах життя громади. Безумовно, що, крім території та спільного господарства, у формуванні ідентичності жителя ОТГ відіграють роль різні чинники, серед яких етнічні, релігійні, соціокультурні тощо, що закладають певні ризики для розвитку територіальної громади загалом і можуть нести загрозу для збереження ідентичності жителів, що відносять себе до інших спільнот [21, с. 9]. Проте, якщо органи місцевого самоврядування мають дієву комунікаційну стратегію, ведуть постійний діалог з членами громади, етнічними спільнотами та меншинами, які проживають на території громади, підтримують їх, то такі ризики стають мінімальними. А внутрішня підтримка національних меншин всередині громади сприяє формуванню її спроможності та соціального розвитку.

У процесі дослідження проблеми локальної ідентичності виникає питання меж територіальної ідентичності. Так, Я. Котенко та А. Ткачук, визначаючи межі локальної ідентичності, виокремлюють головні ознаки «локальної спільноти»:

- «організація безпосередніх відносин між людьми й підтримка контактів між ними (вважається, що в ідеалі локальне співтовариство нараховує не більше 5000 жителів)»;
- локальна спільнота відчуває «необхідність у певних соціальних інститутах, з якими пов'язане життя кожної людини»;
- високий рівень колективної ідентифікації;
- високий рівень почуття спільного господарювання [12, с. 26-27];
- має «органічне» походження – емоційний та фізичний зв'язок індивіда зі «своїм» місцем, спільнотою та її культурою» [12, с. 29].

Отже, локальна ідентичність жителів територіальної громади говорить перш за все про зацікавленість громадян у розвитку своєї території, здатності нести відповідальність за прийняті рішення, бажання зберегти та розвивати свою територіальну самобутність, звичай та традиції, культурно-духовну сферу. Громади, що мають високий рівень локальної ідентичності можуть покладатися на підтримку активних громадян, молоді, громадських організацій, бізнесу. При цьому вдала організована комунікаційна політика здатна вирішити важливі питання економічного чи соціального характеру. Тому основоположним завданням для органів місцевого самоврядування є формування локальної ідентичності ОТГ. Підґрунтям для формування локальної ідентичності, на думку Н. Гедікової, є:

- «ресурси – фактор (людський потенціал, фізико-географічний, фінансовий, господарський, соціальний, політичний тощо), у відповідності з яким населення ототожнює себе з даною територіальною громадою»;
- мотивація – претензія на належність до даної територіальної громади;
- культурна самобутність – етнонаціональний, етнокультурний, мовний фактор» [9, с. 25].
- У свою чергу О. Семенова виділяє наступні компоненти локальної ідентичності громад:
 - емоційний компонент – передбачає сукупність емоцій, настроїв, почуттів, які відчуває індивід щодо своєї належності до регіональної спільноти. Локальна ідентичність включає в

себе емоційну прив'язаність до регіону, відчуття близькості, спорідненості з ним, його природою та людьми, натуральним і соціальним середовищем;

– когнітивний компонент – полягає у поінформованості щодо регіональної спільноти, до якої належить індивід, про її спосіб життя, традиції, історію, соціально-економічний та політичний стан регіону, типові характеристики представників цієї спільноти, своє місце в ній;

– поведінковий компонент – характеризує певну готовність до дії на основі соціальних потреб особистості та відповідно до її способу життя [17, с. 146].

Отже, із вищезазначеного можемо зробити висновок, що локальна ідентичність є вагомим ресурсом для формування спроможності об'єднаних територіальних громад, оскільки вона забезпечує психологічний зв'язок членів громади зі своєю соціальною спільнотою, активізує членів громади до прийняття рішень місцевого значення, участі в політичних та соціальних процесах. Проте, досить часто поняття локальна ідентичність зазнає маніпулятивного контексту, коли політичні сили намагаються створити штучні умови для визначення сепаративних тенденцій того чи іншого регіону, породжуючи негативне ставлення громади до свого регіону чи держави. Так, Т. Андрущенко визначає такий вид територіальної ідентичності як негативний – неприйняття, «негативне ставлення до своєї регіональної приналежності». Результатом негативної самоідентифікації, як правило, є «негативна ідентичність, яка передбачає негативну оцінку суб'єктом своєї соціально-територіальної позиції» [2, с. 95]. У такому разі основоположною є комунікаційна політика органів влади усіх рівнів. З цього приводу, В. Вінков зазначає, що ідентифікаційна невизначеність стає особливо загрозливою для розвитку соціальної ідентичності тоді, коли немає чіткої державної політики щодо розв'язання суспільних суперечностей, викликаних руйнівними впливами та зростанням соціальної напруженості всередині суспільства [20]. А О. Євтушенко та Т. Лушагіна зазначають, що основним індикатором ефективного розвитку територіальної громади в контексті місцевої ідентичності є організація комунікації між членами громади, проведення спільних

заходів, що могли б об'єднати громаду – свята, суботники тощо; доводити до відома членам громади інформацію щодо їх прав та обов'язків, залучати громаду до обговорення проблемних питань та прийняття рішень [6, с. 414-415].

Тож, на нашу думку, формуванню високого рівня локальної ідентичності в громаді сприяє формуванню високого рівня національної ідентичності та громадянської активності. Тому, у цьому дослідженні розкривається теза, що локальна ідентичність є складовою національної ідентичності, а не її протилежністю. Так, наприклад, Л. Овчиннікова у своєму дослідженні приходиться до висновків, що висока локальна ідентичність є тим ресурсом, використання якого в процесі розробки стратегії та тактики здійснення політики ідентичностей може сприяти формуванню усталеної національної та громадянської ідентичності населення України [15, с. 135].

Після повномасштабного вторгнення військ Російської Федерації на територію України, відбувається переосмислення громадянських цінностей як на місцевому рівні, так і на національному. Змінюється рівень як локальної ідентичності, так і національної. Відповідно до комплексного дослідження соціологічної групи «Рейтинг» «Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: ідентичність. Патріотизм. Цінності (17-18 серпня 2022)» щодо різноманітних маркерів патріотизму українців, було встановлено, що абсолютна більшість опитаних ідентифікує себе як громадян України (94 %). Майже стільки ж – мешканцем свого регіону. Половина ідентифікують себе європейцями (близько 30 % - ні). «Радянською людиною» ототожнюють себе майже 10 %, натомість більше 80 % - ні (рис. 1) [18].

Також дослідження пропонує розглянути динаміку національної ідентичності українців у зв'язку із зовнішньою загрозою – повномасштабною війною – у порівнянні із 2021 роком. Дослідники приходять до висновків, що головна емоція, яку відчують респонденти, думаючи про Україну – гордість. Внаслідок повномасштабного вторгнення і героїчного спротиву українського народу цей показник виріс більш ніж вдвічі – з 34 до 75 % (рис.2) [11].

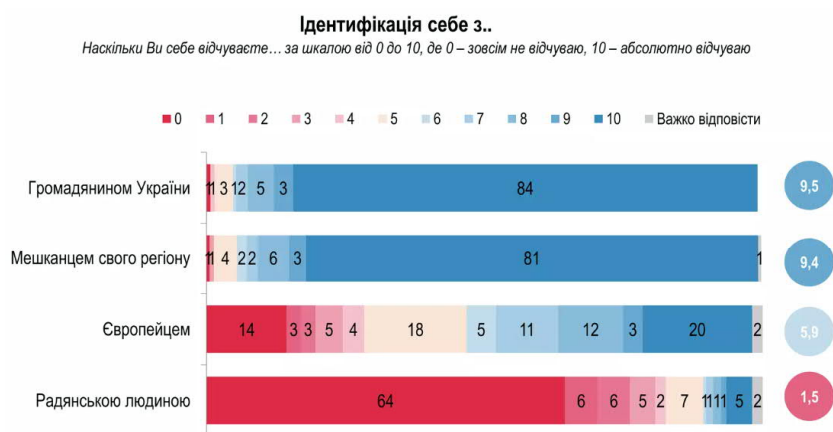

Рис. 1. Рівні ідентичності
(за результатами дослідження соціологічної групи «Рейтинг»)
Джерело: [18]

Які дві емоції Ви відчуваєте, думаючи про Україну?

Рис. 2. Емоційна складова національної ідентичності
Джерело: [11]

Як реакція на зовнішню загрозу, рівень національної свідомості та національної ідентичності українців значно зріс: абсолютна більшість опитаних ідентифікує себе як громадян України (порівняно з 2021 роком показник зріс з 76 до 94 %). Половина ідентифікують себе європейцями (подвійний ріст) (рис. 3) [11].

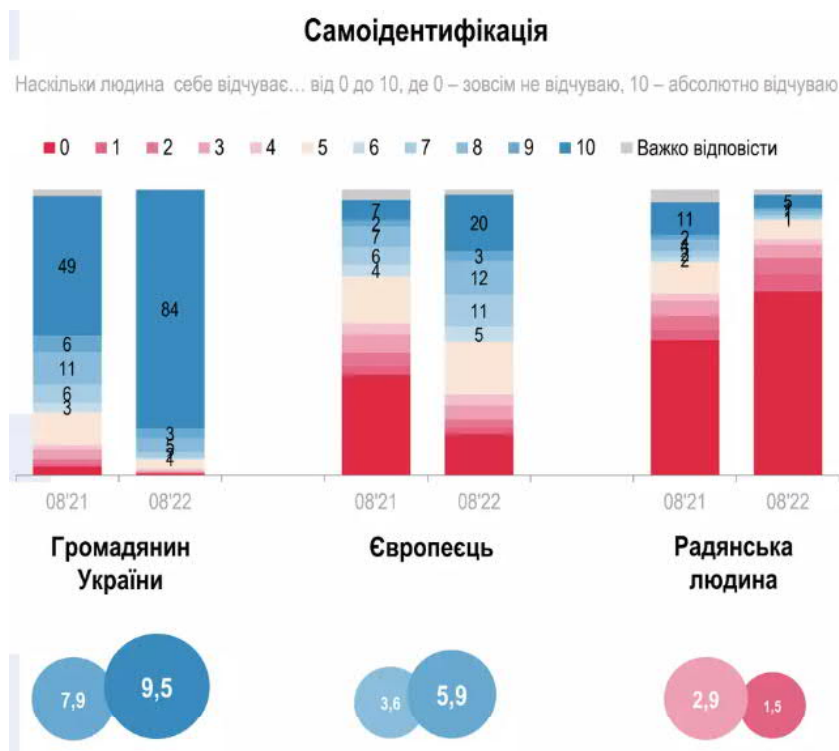

Рис. 3. Національна ідентичність українців
Джерело: [11]

Розглядаючи взаємозв'язок національної та локальної ідентичностей, було здійснено експертне дослідження серед деяких об'єднаних територіальних громад Миколаївської області щодо зміни рівня локальної ідентичності у зв'язку із зовнішніми загрозами. Дослідження проводилося протягом 2021-2022 років. Експерти були

обрані із чотирьох районів Миколаївської області – Баштанського, Вознесенського, Миколаївського, Первомайського. Для експертного дослідження був обраний метод онлайн анкетування. Заплановані експертні анкетування були проведені із респондентами 6-ти категорій (груп) обраних ОТГ, а саме: представники органів місцевого самоврядування; представники органів державної влади; освітяни; представники громадських організацій; представники ЗМІ; представники бізнесу.

Вимірювання локальної ідентичності було визначено за такими маркерами:

- громадська активність членів громади;
- соціальна підтримка в громаді;
- активність громадян та волонтерський рух.

Саме зазначені фактори і показують здатність членів громади до самоорганізації перед зовнішньою загрозою, сприяння у створенні безпечового середовища своєї громади та держави в цілому.

Розглядаючи перший маркер – громадська активність членів громади – варто зазначити, що громадську активність у цьому контексті можна визначити як прагнення членів громади брати активну участь у суспільному житті громади. З цього приводу І. Букреєва, розглядаючи локальну ідентичність міста, приходять до висновків, що «місцеві громадські об'єднання формують почуття міської ідентичності та громадянськості, які є складовими загальнонаціональної ідентичності». Діалектика полягає в тому, що людина, яка виявляє бажання бути корисною своєму місту, одночасно приносить користь і нації в цілому. І навпаки: «міська громадянськість не може сформуватися без міцної національної». В такий спосіб відбувається взаємовплив соціального капіталу: локального, регіонального та національного [4, с. 27]. Також, ми погоджуємося із О. Цицик, що «розвиток територіальної громади є інтегральним результатом розвитку та дій її людей і організацій. Від їх цінностей (моральних, правових), освіченості, традицій, залежить, в якому напрямку цей розвиток буде цілеспрямований. Дієздатна територіальна громада, крім наявних легітимізованих механізмів реалізації власної активності в системі місцевого самоврядування, повинна ґрунтуватися на громадянській та громадській активності

значної частини її населення, котре шляхом своєї прямої участі в ендемічних справах сприяє досягненню соціальної рівноваги, а теж між рівнями влади в державі та у системі місцевого самоврядування» [19, с. 118].

Тож, у цьому дослідженні запропоновано перевірити наскільки члени громади готові об'єднуватися та активізуватися перед зовнішніми загрозами. Опитування проходило у два етапи: експертам було запропоновано оцінити готовність членів громади об'єднуватися в громадські організації та проявляти громадські ініціативи до періоду повномасштабного вторгнення Росії на території України; також оцінити активність волонтерського руху та ефективність соціальної підтримки громадян. Під час другого етапу дослідження, експертам були запропоновані аналогічні питання, тільки мова йшла про період після 24 лютого 2022 року. У результаті опитування, бачимо, що експерти показали, що готовність громадян об'єднуватися в організації та ініціативи після початку війни зросла майже вдвічі (рис. 4). Це говорить про те, що перед зовнішніми загрозами відбувається активізація громадської діяльності, піднесення національної свідомості, а разом з тим і локальної ідентичності та національної ідентичності.

У війні перед зовнішнім ворогом територіальні громади почали об'єднуватися та підтримувати інші територіальні громади, шляхом надання різного виду допомоги – матеріальної, військової, соціальної. Крім того, громади, на території яких не відбувалося бойових дій, стали надійним прихистком для людей з окупованих територій чи особливо небезпечних територій. Така громадська активність говорить не лише про локальну ідентичність, але і про національну. Тобто, як бачимо з рис. 4, готовність громадян до об'єднання в громадські організації під час війни виросла майже в двічі і складає 56 % (у порівняння із періодом до 24 лютого 24 %).

Громадська активність може набувати різних форм та проявів. Однією із форм реалізації активної громадянської позиції є волонтерство. Як зазначає І. Букреева, громадянська активність збільшилася за рахунок участі у волонтерських, добровільних і національно-патріотичних організаціях, що пояснюється осмисленням подій Революції Гідності та російською військовою агресією, які

викликали сплеск громадської активності на загальнонаціональному рівні. Волонтерські об'єднання користуються в місті високою довірою, що позитивно впливає на формування соціальних мереж, розширює простір суспільної довіри й ініціатив [4, с. 90].

Чи зросла готовність громадян у вашій громаді до об'єднання в громадські організації / ініціативи до/після 24 лютого 2022 року?

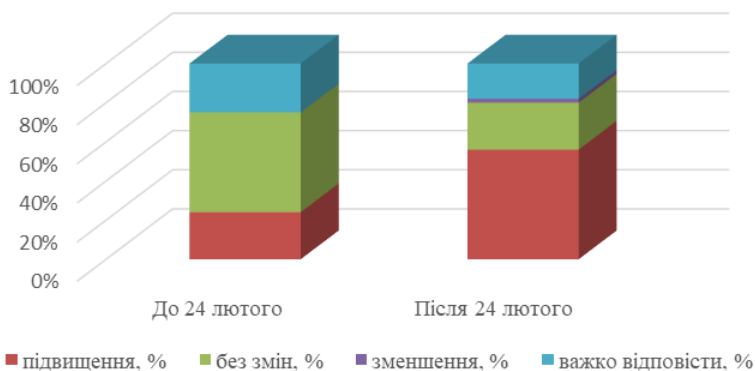

Рис. 4. Готовність громадян ОТГ Миколаївської області до об'єднання в громадські організації / ініціативи

О. Панькова та О. Касперович, аналізуючи волонтерський рух в Україні під час війни, приходять до висновків, що волонтерський рух в Україні, який активізувався в умовах збройної агресії, – це вияв потужного внутрішнього ресурсу громадянського суспільства, згуртованості активних, свідомих громадян, волонтерських організацій і об'єднань в Україні та за її межами сформував нову культуру, спрямовану на поширення цінностей миру, безпеки, відповідальності, гуманізму [16, с. 291].

На нашу думку, виникнення широкого спектру волонтерських організацій та волонтерів зокрема, говорить про підвищення рівня національної свідомості громадян України, що пов'язане з виникненням локального патріотизму як основи національного патріотизму. З цього питання, Б. Філатов зазначає, що «локальний

патріотизм в сучасній Україні набув чіткого виразу в діяльності волонтерського руху, інститутів місцевого врядування, локальних політичних партій тощо. Ці явища не лише не суперечать загальнодержавному патріотизму, але й доповнюють його» [7, с. 96].

Тобто, волонтерський рух виступає важливою складовою громадянської активності щодо захисту суверенітету держави, захисту своєї ОТГ. Таким чином, волонтерський рух є показником локальної ідентичності громади – наскільки люди в громаді можуть саморганізуватися, допомагати один одному, співпрацювати з владою та іншими громадами, для того, щоб спільними зусиллями перемогти ворога.

Відповідно, в результаті нашого експертного опитування (рис. 5), бачимо, що до початку повномасштабного вторгнення волонтерський рух в громадах існував, але не мав особливо активних проявів. Лише 26 % експертів зазначили дієвість волонтерського руху в їх громадах. Дані щодо активності волонтерства в громадах після 24 лютого 2022 року сягають 88 %, тобто перевищують майже втричі попередні показники. Ці показники говорять про здатність українців до консолідації перед зовнішніми загрозами. Як зазначають Л. Головка та В. Звонар, високий рівень волонтерської діяльності «забезпечує згуртованість у організації і наданні послуг у вивезенні з місць проведення активних бойових дій значної кількості цивільного населення. Водночас волонтери постачають продукти харчування та медикаменти на тимчасово окуповані території. В регіонах країни в кожній громаді, де не ведуться бойові дії, ВПО отримують послуги розміщення, харчування тощо. У ЦНАП здійснюється реєстрація осіб, надається гуманітарна допомога, інформація про місця тимчасового проживання в кожному населеному пункті громад за наявності вільного житлового фонду» [10, с. 307].

Тобто, під час війни в Україні, більшість волонтерів та волонтерських організацій стали надійними партнерами для органів публічної влади у забезпеченні ефективної соціальної політики в громаді; допомозі військовим та медичним працівникам. При цьому, працюючи на локальному рівні у своїх громадах, волонтери сприяють формуванню високого рівня як локальної ідентичності в середині громади, так і загальнонаціональної ідентичності.

Як ви вважаєте, чи був активним волонтерський рух у вашій ОТГ до/після 24.02.2022 р.?

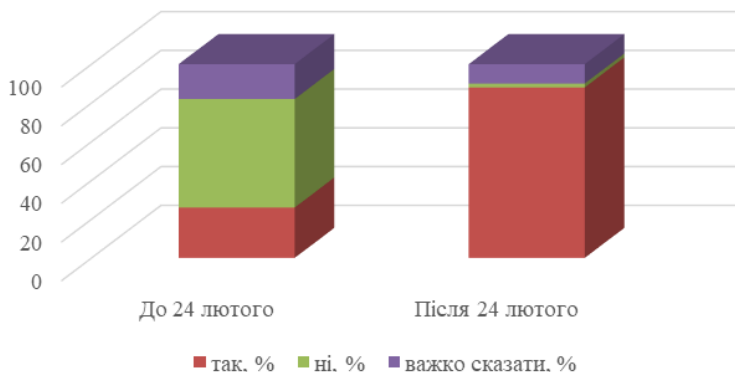

Рис. 5. Активність волонтерського руху в ОТГ до/після 24.02.2022.

Також важливе значення у процесі формування локальної ідентичності відіграє соціальна політика в громаді та державі. С. Бондаренко та Н. Бугас зазначають, що основними завданнями соціальної політики є «соціальний захист населення шляхом застосування компенсаційних виплат та субсидій від підвищення цін, проведення індексації; надання допомоги найбіднішим верствам населення; гарантований рівень мінімальної заробітної плати; пенсійне забезпечення; забезпечення освіти та професійної підготовки; охорона здоров'я; житлове забезпечення; матеріальна допомога родинам, що мають дітей; споживання громадянами культурних благ та ін.» [3]. Крім загальнодержавної соціальної політики, ключове значення для локальної ідентичності в громаді є проведення ефективної соціальної роботи. Мова йде про доступність соціальних та адміністративних послуг, можливість реалізації творчого потенціалу молоді, доступність освітніх послуг тощо. В умовах війни соціальна робота розширює напрями роботи, збільшується частка вразливих категорій населення, з'являються нові підходи, нові методи роботи. Саме колективна взаємопідтримка

лежить в основі соціальної роботи в громаді, що ґрунтується на людиноцентризмі, ентузіазмі, благочинності, небайдужості та патріотизмі [13, с. 66-67].

Під час війни соціальна політика почала відігравати ключову роль в громадах щодо підтримки населення в цілому та вразливих соціальних груп зокрема. Особливо, що стосується людей, які безпосередньо постраждали від військових дій, а також соціальна підтримка членів громади стала важливим психологічним фактором для внутрішніх переселенців. З боку держави та органів місцевого самоврядування допомога ВПО набуває таких форм:

- адміністративної – власне реєстрація та надання статусу внутрішньо переміщеної особи усім, хто зголосився після виїзду з постраждалих регіонів і громад;

- акомодативної – територіальне розміщення та первинне облаштування побуту ВПО (здебільшого, в об'єктах громадської інфраструктури – гуртожитках, пристосованих спортивних комплексах, лікарняних корпусах тощо);

- грошово-матеріальної – виплата коштів та компенсацій;

- власне соціальної – надання медичної, психологічної, інформаційної і правової підтримки, послуг із догляду тощо [10, с. 297].

Отже, у результаті нашого дослідження маємо наступні результати (рис. 6): до початку повномасштабного вторгнення 50 % експертів вважали, що і їх громадах здійснення соціальної підтримки громадян відбувається на достатньому рівні. Опитування після 24 лютого 2022 року показало, що цей відсоток зріс до 80 %. На нашу думку, це пов'язано із ефективною реалізацією соціальної політики та соціального забезпечення у межах територіальної громади, що супроводжуються злагодженою діяльністю органів місцевого самоврядування та різних волонтерських організацій, державної підтримки вразливих груп населення. Відповідно, всі ці аспекти сприяють формуванню як локальної ідентичності громадян певної громади, які підтримують внутрішніх переселенців, так і загальнонаціональної.

Як ви вважаєте, чи на достатньому рівні у вашій
громаді здійснюється соціальна підтримка
громадян до/після 24.02.22 року?

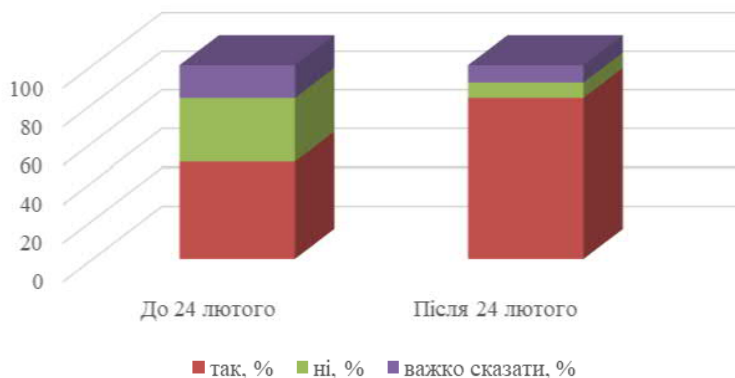

Рис. 6. Соціальна підтримка громадян до/після 24.02.22 р.

Отже, в результаті дослідження можемо зробити висновок, що формування локальної ідентичності залежить від низки факторів і є основоположним для формування спроможності об'єднаної територіальної громади. У процесі виконання дослідження була підтверджена теза, що локальна ідентичність є складовою національної ідентичності, а не її протилежністю. Також було з'ясовано, що перед зовнішніми загрозами відбувається актуалізація локальної ідентичності, що пов'язана з формуванням безпекового середовища в громаді та її консолідація проти зовнішнього ворога. У цьому контексті важливе значення має здатність членів громади до громадських об'єднань, волонтерських організацій та виступати надійним партнером для органів публічної влади у реалізації політики соціального захисту та соціальної підтримки населення. Адже, як зазначає В. Лола, що «формування локальної ідентичності та соціального капіталу виступають важливими складовими перетворення громад на самодостатні та спроможні» [14, с. 126].

Надалі, після перемоги у війні, перед об'єднаними територіальними громадами постануть нові виклики щодо

of external threats. Among the research methods, it is worth noting general scientific methods, including analysis and synthesis, the method of generalization. The main method of proving the research hypothesis was an expert survey of community representatives of four districts of the Mykolaiv region. As a result of the study, it was established that in the face of an external threat, the level of local identity in the communities of the Mykolaiv region increased significantly due to the desire of citizens to protect their homes, their communities, and their state. Citizens began to unite actively in volunteer organizations, to act as reliable partners for public authorities in the process of implementing the policy of social support for vulnerable sections of the population. It follows that local identity is a component of national identity. So, as a result of the study, the hypothesis was fully confirmed. For further research, scientists should pay attention to the creation of mechanisms for restoring local identity in de-occupied territories.

Key words: local identity, war, patriotism, volunteerism, national identity.

Received: 09.02.23

References

1. Ahafonova, H., & Irkha, K. (2022). Vnutrishnii i zovnishnii vymiry spivrobotnytstva terytorialnykh hromad v Ukraini [Internal and external dimensions of cooperation of territorial communities in Ukraine]. VISNYK NTUU «KPI». *Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo. – National Technical University of Ukraine Journal. Political science. Sociology. Law.* Vypusk 4(56), 30-36 [in Ukrainian].
2. Andrushchenko, T. (2019). Rehionalna identychnist: zmist, typy ta osoblyvosti formuvannia [Regional identity: content, types and features of formation]. *Naukovyi zhurnal «Politikus» - The scientific journal «Politicus».* Vypusk 4, 93-97 [in Ukrainian].
3. Bondarenko, S., & Buhas, N. (2021). Sotsialna polityka derzhavy yak osnova zabezpechennia sotsialnoho rozvytku [Social policy of the state as a basis for ensuring social development]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development.* № 2. *nbu.gov.ua* Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2021_2_23 [in Ukrainian].

4. Bukrieva, I. (2019). Rol hromadianskoi aktyvnosti u formuvanni sotsialnogo kapitalu mista [The role of citizens' activity in forming of social capital of a city]. *Ukrainoznavchyi almanakh – Almanac of Ukrainian Studies*. Vypusk 25, 24-29 [in Ukrainian].

5. Bukrieva, I. V. (2020). Hromadianska aktyvnist yak indyikator sotsialnogo kapitalu mista [Civil activity as an indicator of social capital]. *Habitus - «Habitus»*. Vypusk 12. Tom 1., 87-91 [in Ukrainian].

6. Evtushenko, A., & Lushahina, T. (2020). Obiednani terytorialni hromady Mykolaivskoi oblasti v umovakh detsentralizatsii: indykatory efektyvnosti [Mykolaiv region and its united territorial communities in terms of decentralization: the indicators of efficiency]. *Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok – Public Administration and Regional Development* (8), 396-421. Retrieved from: <https://doi.org/10.34132/pard2020.08.03> [in Ukrainian].

7. Filatov, B. (2022). Patriotychna stratehiia lokalnoho politychnoho rozvytku: instytutsiini ta motyvatsiini zasady [Patriotic strategy of local political development: Institutional and motivative fundamentals]. *Rehionalni studii – Regional studios*. №29. 95-104. [in Ukrainian].

8. Fukuiama, F. (2020). Identychnist. Potreba v hidnosti y polityka skryvdzhenosti [Identity: Contemporary Identity Politics and the Struggle for Recognition]. K.: «Nash format» [in Ukrainian].

9. Hedikova, N. (2020). Formuvannia lokalnoi identychnosti v umovakh reformy detsentralizatsii v Ukraini [The formation of local identity in the conditions of the decentralization reform in Ukraine]. *Suchasna ukrainska derzhava: vektory rozvytku ta shliakhy mobilizatsii resursiv : materialy Piatoi Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konfe-rentsii, m. Odesa, 3 kvitnia 2020 roku. Odesa : DZ «Pivdenoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho», Tsentri sotsialno-politychnykh doslidzhen «Politicus», 24-27 [in Ukrainian].*

10. Holovko, L., & Zvonar, V. (2022). The provision of social services to internally displaced persons in the communities of Ukraine. Transformation of economy, finance and management in modern conditions: Scientific monograph. Riga, Latvia: *Baltija Publishing*, 295-309 [in Ukrainian].

11. Kompleksne doslidzhennia: yak viina zminyla mene ta krainu. Pidsumky roku. 21.02.23. Retrieved from: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/kompleksne_dosl_dzhennya_yak_v_yna_zm_nila_mene_ta_kra_nu_p_dsumki_roku.html [in Ukrainian].

12. Kotenko, Ya.V., & Tkachuk, A.F. (2018). Lokalna identychnist i obiednani terytorialni hromady (vydannya druhe, vypravlene ta dopovnene)

[Local identity and integrated territorial communities (second edition, revised and supplemented)]. K.: TOV «Vydavnytstvo «IuSTON» [in Ukrainian].

13. Kravchenko, O. (2022). Sotsialna robota v hromadi v umovakh viiny [Social work in the community in the conditions of war]. *Zeszyty Naukowe Collegium Witelona*. 42(1). 63-70 [in Ukrainian].

14. Lola, V. (2019). Rol deputativ mistsevykh rad u formuvanni lokalnoi Identychnosti ta sotsialnoho kapitalu hromad [The role of deputies of local councils in the formation of local identity and social capital of communities]. *Teoriia ta praktyka publichnoi sluzhby: Materialy nauково-praktychnoi konferentsii*. 21 hrudnia 2019 r., m. Dnipro. 125-127 [in Ukrainian].

15. Ovchynnikova, L. (2012) Znachushchist i proiavy lokalnoi identychnosti studentskoi molodi. *Ukrainske studentstvo u poshukakh identychnosti: monohrafiia [Significance and manifestations of local identity of student youth. Ukrainian studentship in search of identity: monograph] / Za red. V. L. Arbeninnoi, L. H. Sokurianskoï. – Kh. : KhNU imeni V. N. Karazina, 124-136 [in Ukrainian].*

16. Pankova, O. & Kasperovych, O. (2022). Ukrainskyi volonterskyi rukh v umovakh zbroinoi rosiiskoi ahresii v konteksti natsionalnykh ta hlobalnykh vyklykiv i mozhlyvosti pisliavoiennoho vidnovlennia krainy [The Ukrainian volunteer movement in the conditions of armed Russian aggression in the context of national and global challenges and opportunities for post-war reconstruction of the country]. *Zhurnal Yevropeiskoi ekonomiky – Journal of European Economy*. Tom 21, № 3. 277-294 [in Ukrainian].

17. Semenova, O. (2019). Lokalna identychnist ta povsiakdeni praktyky meshkantsiv kyivskoho przedmistia (na prykladi smt Hlevakhy) [Local identity and everyday life in the suburbs of Kyiv (a case study of Hlevakha community)]. *Ukrainoznavstvo – Ukrainian studies*. № 4 (73). 143-155 [in Ukrainian].

18. Simnadtsiate zahalnonatsionalne opytuvannia: identychnist. Patriotyzm. Tsinnosti (17-18 serpnia 2022). Retrieved from: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patritizm_c_nnost_17-18_serpnia_2022.html [in Ukrainian].

19. Tsytsyk, O. (2020). Hromadianska aktyvnist yak zaporuka pidvyshchennia diiezdatnosti terytorialnykh hromad [Civic activity as a guarantee of increasing the capacity of territorial communities]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Serii: «Iurydychni nauky» - Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series: «Legal Sciences»*. № 4(28). 116 – 125 [in Ukrainian].

20. Vinkov, V. (2022). Bezpekovi aspekty rozvytku identychnosti v umovakh viiny [Safety aspects of identity development in conditions of war]. *Problemy*

politychnoi psykholohii – Problems of Political Psychology. 26(1). Retrieved from: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol26-Year2022-100> [in Ukrainian].

21. Vinkov, V. (2022). Pozytyvni ta nehatyvni aspekty rozvytku identychnosti zhyteliv obiednanoi terytorialnoi hromady [Positive and negative aspects of identity development of residents of the united territorial community]. *Zhurnal suchasnoi psykholohii – Journal of modern psychology*. № 4 (27), 7-13 [in Ukrainian].

Відомості про автора / Information about the Author

Суслов Микола Миколайович: Навчально-науковий інститут публічного управління та адміністрування, Чорноморський національний університет імені Петра Могили вул. 68 десантників 10, Миколаїв, 54003, Україна.

Mykola Suslov: Educational and Scientific Institute of Public Management and Administration, Black Sea National University of Petro Mohyla: 68 Desantnykiv str. 10, Mykolaiv, 54003, Ukraine.

ORCID.ORG/ 0000-0003-0595-237X

E-mail: Suslov20@ukr.net

УДК 351.84+364.62]:355.01(477)
DOI 10.34132/pard2023.19.10

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Хаджирадєва С. К., д-р наук з держ. упр., професор, Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

Тодорова М. М., доктор філософії, дослідник, Університет Гамбург, Німеччина.

У статті подано наукове обґрунтування проблем психосоціальної допомоги населенню України в умовах війни, зокрема презентовано результати проведеного аналізу стану організаційно-правового забезпечення інститутів, діяльність яких спрямована на психосоціальну допомогу населенню, а також виявлено базові потреби осіб, що потрапили в екстремальну життєву ситуацію, у психосоціальній підтримці.

Констатовано низьку достовірність медичної статистики щодо випадків захворюваності та поширеності, зокрема і станів, що пов'язані з психосоматичними розладами. Виявлено щорічний ріст амбулаторного споживання антидепресантів, що стали основними причинами структурних змін у наданні психічної допомоги населенню України. Крім того слід зазначити, що потребує подальшого удосконалення організаційно-правове забезпечення інститутів, діяльність яких спрямована на психосоціальну допомогу населенню. Перший крок зроблено – під егідою дружини Президента Олени Зеленської в Україні ініційовано створення «Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки населення». Програма, за підтримки фахівців ВООЗ, буде охоплювати питання підготовки і навчання психологів та психотерапевтів, сімейних лікарів, соціальних працівників, освітян швидким методикам

психологічної підтримки населення, яке постраждало внаслідок воєнних дій та воєнного стану.

Подано результати оцінювання базових потреб осіб, що потрапили в екстремальну життєву ситуацію, у психосоціальної підтримці в умовах війни. Важливим є більш широкий розвиток системи надання психосоціальної допомоги населенню мультидисциплінарними командами у складі лікаря-психіатра, психолога (практичного, клінічного, психотерапевта), соціального працівника, реабілітолога та ін. Координацію інтегрованої роботи в мультидисциплінарній команді здійснює той фахівець, допомога якого першочергова на поточний момент залежно від потреб пацієнта.

Ключові слова: публічна політика, політика у сфері охорони здоров'я, інститути охорони здоров'я, психосоціальна допомога, екстремальна життєва ситуація.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Останнім часом фахівці у сфері психічного здоров'я з багатьох країн світу висловлюють велику стурбованість масштабами психічної патології, значної поширеності її та перманентним збільшенням медико-соціальних наслідків психічних розладів (коморбідності, суїцидів, порушень соціального функціонування), відповідно, зростанням обсягів витрат суспільства та держави для утримання ситуації.

У світовому тягарі хвороб розлади психічного здоров'я, складаючи значну частку, становлять певну суспільну небезпеку через чинники: тісний взаємозв'язок із макросоціальними проблемами (бідність, безробіття, брак соціального захисту тощо); комплексне навантаження на економічну, соціальну, освітню системи; тенденційні соціальну ексклюзію, стигматизацію психічно нездорових тощо.

Актуальність дослідження питань державного регулювання психологічної допомоги посилюється в умовах війни в Україні наявним додатковим стрес-фактором долученості (прямої або опосередкованої) до воєнних дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки осіб, що потрапили в

складну життєву ситуації, зокрема і в умовах війни є актуальними останні роки та досліджуються вченими (М. Білинська, С. Вовк, Я. Радиш, Р. Сірко, І. Коцан, М. Мушкевич, Н. Бастун, О. Завгородня, О. Чабан та ін.) під різними кутами зору [1; 3; 12; 13 та ін.]. Аналіз стану психічного здоров'я населення, засад функціонування та перспективи реформування системи його охорони досліджували М. Хобзей, П. Волошин, Н. Марута, Л. Дьяченко, О. Балакірєва, В. Підкоритов, О. Цімборовський, С. Стеценко, І. Сенюта та ін.

Брак науково обґрунтованих підходів до збереження та покращення психічного здоров'я, психосоціальної підтримки осіб, що потрапили в екстремальну життєву ситуацію в умовах війни, державного управління системою його охорони обумовлює необхідність проведення багатьох досліджень цієї тематики з різних сторін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Мета статті – актуалізація проблем психосоціальної допомоги населенню України в умовах війни. В контексті дослідження було реалізовано два завдання: 1) проведено аналіз стану організаційно-правового забезпечення інститутів, діяльність яких спрямована на психосоціальну допомогу населенню; 2) виявлено базові потреби осіб, що потрапили в екстремальну життєву ситуацію у психосоціальній підтримці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Заявлене дослідження проводилося спільно з Інститутом психології Університету Гамбургу протягом 2022 року в межах міжнародного проекту DAAD «Надання психосоціальної підтримки людям, що опинились в надзвичайній ситуації, з урахуванням особливостей конфлікту». Отже, презентуємо отримані результати за кожним із завдань.

Було встановлено, що психічне здоров'я є одним з важливих об'єктів соціальної політики ЄС. Важливим результатом багаторічної підготовки та проведених безлічі консультацій з метою підготовки програми реформ у сфері охорони психічного здоров'я в Європі, було прийняття представниками міністерств охорони здоров'я 53 країн Європейського регіону Гельсінської декларації. Наступ-

ним важливим кроком Європейської Комісії, у жовтні 2005 року, було оголошено Зелену книгу «Покращання психічного здоров'я населення – Стратегія психічного здоров'я для Європейського Союзу». Актуальними ще й сьогодні залишилися попередні директиви ВООЗ «Організація центрів психічного здоров'я», в яких пропагується розвиток середовищної психіатрії [3].

Останнім часом фахівці у сфері психічного здоров'я з багатьох країн світу висловлюють велику стурбованість масштабами психічної патології, обсягом витрат суспільства та держави внаслідок значної її поширеності та медико-соціальних наслідків психічних розладів (коморбідності, суїцидів, порушень соціального функціонування).

Дані численних епідеміологічних досліджень в більшості країн інформують про те, що від 5 до 7 % населення світу страждає від психічних захворювань, 15-23 % – пограничних психічних та поведінкових розладів, найбільш розповсюдженими з яких є депресія, самогубства, шизофренія, епілепсія, алкоголізм та ін. За прогнозами ВООЗ кількість психічних захворювань буде збільшуватись і до 2025 року вони увійдуть до світової п'ятірки хвороб-лідерів, їх доля серед усіх захворювань може досягти 50 % [11].

За епідеміологічною оцінкою стану психічного здоров'я населення Європи, здійсненою Європейською колегією нейропсихофармакології (ECNP), поширеність психічних розладів у Європі на кінець 2010 р. становила 38,2 % (у 2005 р. – 26,6 %). З поправкою на вік та коморбідність визначено, що розлади психічного здоров'я мають 164,8 млн. осіб (1/3 населення Європи). Суттєве зростання поширеності отримане за рахунок підвищення частоти виявлення патології у дітей, підлітків і людей похилого віку [14]. До найпоширеніших у Європі захворювань належать тривожні розлади (14 %), інсомнії (7 %), велика депресія (6,9 %), соматоформні розлади (6,3 %), алкогольна та хімічна залежності (4 %), синдром дефіциту уваги та гіперактивності (5 % у дітей) та деменція (від 1 до 30 % залежно від віку). У наведеному огляді ECNP підкреслено, що хвороби мозку та психічні розлади спричиняють втрати працездатності у 26,6 % населення Європи, значно перевищуючи даний показник на інших континентах [14].

Щодо ситуації в Україні зазначимо, що важливих нормативно-правових актів, які регламентують діяльність психіатричної медичної галузі в Україні можна віднести схвалену Розпорядженням КМУ 27 грудня 2017 року № 1018-року Концепцію розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року [4]. Метою документа є створення цілісної, ефективної системи охорони психічного здоров'я, яка функціонує в єдиному міжвідомчому просторі, забезпечує покращення якості та дотримання прав і свобод людини.

Концепція стала першою спробою і важливим кроком у визначенні психічного здоров'я як окремого пріоритетного напрямку, який вимагає окремої політики. Через рік після прийняття цієї Концепції була спроба з боку Міністерства охорони здоров'я України створити Національний план заходів з охорони психічного здоров'я до 2030 року. Однак до теперішнього моменту цей План заходів не був затверджений.

У самій Концепції визначені шляхи та кроки для створення цілісної системи охорони психічного здоров'я, зокрема підвищення рівня обізнаності щодо психічного здоров'я в суспільстві, подолання стигматизації, зменшення дискримінації та порушень прав людей із проблемами психічного здоров'я, розвиток системи популяризації психічного здоров'я та профілактики психічних розладів, забезпечення регулювання діяльності у сфері охорони психічного здоров'я (зокрема, психотерапевтів та психологів-практиків), удосконалення системи формування та підтримки професійних компетенцій фахівців у сфері охорони психічного здоров'я, впровадження галузевих стандартів у сфері охорони психічного здоров'я, поліпшення доступності допомоги, розвиток системи психологічної та соціальної допомоги на рівні територіальних громад, впровадження технологій, методів і процедур оцінки психічного здоров'я під час надання первинної медичної допомоги, посилення диференційованості надання допомоги у сфері охорони психічного здоров'я, підвищення ефективності адміністрування, міжвідомчої координації та міжсекторальної співпраці у сфері охорони психічного здоров'я [4].

Отже, Концепція стала першою комплексною політичною ініціативою для врегулювання сфери охорони психічного здоров'я

в Україні, яка визначила конкретний напрямок державної політики та законодавчих змін і була спрямована на виконання положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

У зазначеному контексті важливо наголосити і на тому, що під егідою дружини Президента Олени Зеленської в Україні ініційовано створення «Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки населення». Програма, за підтримки фахівців ВООЗ, буде охоплювати питання підготовки і навчання психологів та психотерапевтів, сімейних лікарів, соціальних працівників, освітян швидким методикам психологічної підтримки населення, яке постраждало внаслідок воєнних дій та воєнного стану. Отже, важливість об'єднання зусиль для подолання викликів, що постали через війну, у сфері психічного здоров'я українців є важливою умовою створення системи, яка готова реагувати на всі виклики та здатна надати допомогу всім, хто її потребує.

Однак проведений аналіз діяльності ряду інститутів, діяльність яких спрямована на психосоціальну допомогу населенню свідчить про ряд проблем, що потребують негайного вирішення на державному рівні. Так, кількісні параметри психіатричної служби України (із зазначенням даних по Одеській області) наведені в табл. 1.

Загалом в Україні налічується 50 спеціалізованих психіатричних та психоневрологічних лікарень, які мають майже 21 тис. ліжок. 5 із 14 психоневрологічні диспансери мають стаціонари із загальною кількістю ліжок 570. 584 лікувально-профілактичні заклади мають психіатричні кабінети, ще 113 закладів мають психотерапевтичні кабінети [7].

Психіатрична служба Одеської області представлена 4 спеціалізованими лікарнями, в яких налічується 1605 ліжок, а також 1 диспансер, який не має стаціонару. 41 заклад Одещини має психіатричні або психотерапевтичні кабінети. В Одеській області знаходиться найбільша кількість психіатричних закладів в Україні – 4, більше тільки в м. Київ – 5.

У 2021 році Національною службою здоров'я України за пакетом «Стаціонарна психіатрична допомога» укладено договори із 96 закладами України, 4 з яких – заклади Одеської області.

Забезпеченість населення лікарями психіатричного профілю наведена в табл. 2.

Таблиця 1

Структура стаціонарних і амбулаторних психіатричних закладів у 2021 році

Найменування	Психіатричні і психоневрологічні лікарні		Психоневрологічні диспансери			Лікувально-профілактичні заклади, які мають кабінети	
	число закладів	в них ліжок	всього	мають стаціонари	в них ліжок	психіатричні	психотерапевтичні
Україна	50	20778	14	5	570	584	113
Одеська область	4	1605	1	х	х	36	5
Частка Одеської області, %	8,0	7,72	7,14	х	х	6,16	4,42

Таблиця 2

Забезпеченість населення лікарями-психіатрами у 2021 році

Найменування	Штатні посади		Укомплектованість штатних посад, %
	Абсолютні числа	На 100 тис. населення	
Лікарі-психіатри – усього:	2 996	7,24	73,71
в т.ч. дитячі психіатри	321	4,3	74,45
Психотерапевти	224	0,54	51,17

продовження таблиці 2

Лікарі-психологи	254	0,61	57,48
Сексопатологи	29	0,07	81,36
Судово-психіатричні експерти	104	0,25	48,92

Джерело: [7]

Як бачимо з табл. 2, в Україні не укомплектований штат лікарів психіатрів. Доукомплектування потребує 26,3 % посад. На 100 населення в Україні є 7,24 лікаря-психіатра, що в умовах ризиків військового стану для психіки є низьким показником.

У країнах ЄС забезпеченість лікарями-психіатрами становить 12,9 на 100 тис. населення, у країнах, що приєднались до ЄС, – 8,9; в Україні – 7,24 (укомплектованість фізичними особами штатних посад – 73,71 %, і останнім часом цей показник зменшується). Забезпеченість дитячими психіатрами в Україні – 4,3 на 100 тис. дитячого населення, укомплектованість фізичними особами штатних посад – 74,45 %. Порівняно з 2014 роком кількість таких посад зменшилась на 1,3 %, а укомплектованість – на 1 %. Забезпеченість лікарями-психотерапевтами у 2021 році становила 0,54 на 100 тис. населення (укомплектованість – 51,17 %), лікарями-психологами – 0,61 посади на 100 тис. населення (укомплектованість – 57,48 %).

В Україні та Одеській області у психіатричних закладах працює доволі значний відсоток атестованих лікарів-психіатрів, що говорить про високій рівень забезпечення надання якісної психіатричної допомоги. По Одеській області відсоток атестованих лікарів 76,6 % є вищим за показник по Україні – 69,2 % (табл. 3).

На рівні первинної ланки допомогу хворим надають лікарі загальної практики. В Україні вже 500 сімейних лікарів пройшли навчання за програмою ВООЗ щодо дій із подолання прогалин у сфері психічного здоров'я, метою якої є збільшення доступу до послуг за рахунок підсилення первинної ланки надання медичної допомоги. Навчання українських сімейних лікарів за цією програмою триває.

Таблиця 3

Атестація лікарів-психіатрів

Найменування	Всього лікарів (фіз. осіб)	з них мають категорію	У тому числі						% атестованих до загального числа лікарів
			вищу		I категорію		II категорію		
			Абсолютні числа	%	Абсолютні числа	%	Абсолютні числа	%	
Україна	2996	2074	1363	65,7	473	22,8	238	11,5	69,2
Одеська область	184	141	116	82,3	14	9,9	11	7,8	76,6

Джерело: [7; 10]

Мобільні мультидисциплінарні команди – як форма надання психіатричної допомоги, почали працювати в Україні з липня 2021 року. Фінансування таких форм психіатричної допомоги передбачено за пакетом НСЗУ «Психіатрична допомога, яка надається мобільними мультидисциплінарними командами» в рамках Програми медичних гарантій. Така послуга наблизила психіатричну допомогу до пацієнта, адже він зможе отримати її вдома. В Україні у 2022 році працює 87 мультидисциплінарних команд.

Важливими індикаторами психічного здоров'я населення є статистичні показники, які визначають стан психічного здоров'я населення України та напрямки реформування психіатричної допомоги.

За даними незалежного дослідження Світового банку в Україні, стосовно інтеграції психічного здоров'я в систему первинної психічної допомоги, отримано такі результати: 30 % населення в Україні страждають на психічні розлади впродовж життя; 2,5 % бюджету охорони здоров'я припадає на психічне здоров'я, при цьому 89 % витрачається на стаціонарне лікування. Як результат, пацієнти самі купують ліки при амбулаторному та стаціонарному лікуванні [1; 2]. Цю тенденцію підтверджують і результати аналізу даних за напрямками надання медичної допомоги пацієнтам на психічні

розлади за період 2018–2021 рр. наведено в табл. 4 (системні дані за період 2022 рр. – у публічному доступі відсутні).

До категорії афективних розладів належать депресивні розлади та біполярні розлади, при цьому загальний об'єм депресивних розладів становить більше ніж 55 % усієї групи та щороку збільшується. Що стосується розподілу депресивних розладів, то жінки та молодь страждають депресивними розладами частіше ніж чоловіки.

Серед регіонів з найбільшою захворюваністю на психічні розлади у 2018 р. на першому місці була Дніпропетровська область – 24 151 випадок, другому місці – Київська (18 915) та третьому – Харківська (18 804), четвертому – Вінницька (10 499), п'ятому – Черкаська область (8 177).

Таблиця 4

Аналіз кількості хворих на психічні розлади в Україні за 2018-2021 рр.

Напрями медичної допомоги	Кількість хворих, осіб			Зростання/ зниження випадків за 2018-2020 р.р.
	2018 р.	2019 р.	2021 р.	
Амбулаторне лікування	1 700 665	1 728 941	1 748 840	2,83
Афективні розлади при амбулаторному лікуванні	45 897	47 170	49 256	6,82
Депресивні розлади при амбулаторному лікуванні	26 729	27 966	228 511	6,25
Стаціонарне лікування	310 664	302 218	234 308	-24,58
Психіатрична допомога у денних стаціонарах	39 247	37 386	21 015	-46,45

Джерело: [7]

У 2020 р. ситуація суттєво не змінилась: на першому місці залишилася Дніпропетровська (22.268 випадків), на другому – Харківська (20.252), третьому – Київська (15.660), четвертому – Одеська (10 191), п'ятому – м. Київ (8.678). Як бачимо, трійка лідерів стабільна: це великі промислові області. Швидкий темп зростання захворюваності характерний для міст із кількістю населення більше мільйона. Велика скупченість людей у містах, постійна соціальна напруженість, вплив карантинних обмежень у результаті пандемії COVID-2019 значно вплинули на психічне здоров'я громадян в довоєнний період.

Найнижчий показник захворюваності на психічні розлади спостерігався у 2018-2019 рр. у Івано-Франківській області (2903 та 2911 випадків відповідно), у 2020 р. – Миколаївській області (2402).

Аналіз захворюваності та поширеності випадків психічних розладів в Україні за період 2018-2021 рр. дав змогу встановити зростання поширеності та зниження випадків захворюваності в окремих категоріях. Однією з основних причин є діагностика та лікування депресивних розладів як супутнього захворювання лікарями інших спеціальностей. Відомо, що депресивні розлади мають вплив на серцево-судинну систему через ожиріння та високий рівень холестерину. Незважаючи на те, що встановлення діагнозу та призначення лікування психічних розладів здійснюють лікарі-психіатри, значну кількість заспокійливих препаратів часто призначають лікарі інших спеціальностей і, як результат, кількість зафіксованих випадків захворюваності значно нижча, ніж реальна частка.

Враховуючи велику розбіжність показників поширеності в областях країни, нами було проведено ранжування та виділено три групи регіонів (див. табл. 5).

Перша група – області з низькою кількістю випадків 23069–46333, друга – із середнім показником кількості випадків 51088–78841, третя – із високою кількістю поширеності випадків у регіоні – 95809–123581. У 2018 р. до першої та другої групи потрапило 11 та 10 областей відповідно, частка випадків становить 71,08 % від загальної кількості. Третя група включає в себе 4 області з часткою 28,91 %. У 2020 р. поширеність випадків психічних розладів по ре-

гіонам та груповий розподіл практично не змінилися. У 2021 р. – області з низькою та середньою кількістю випадків мали загальну частку 61,64 % та включали 12 та 7 регіонів відповідно. Тоді як частка та кількість областей із високим показником становила 38,35 % і включала вже 6 регіонів. Областями із високим показником поширеності залишаються у більшості випадків міста-мільйонники.

Таблиця 5

Результати ранжування областей (регіонів) України за показником поширеності психічних розладів за період 2018-2021 роки

Група	Кількість випадків	Області України
I	23 069 – 46 333	Луганська, Волинська, Миколаївська, Чернівецька, Тернопільська, Закарпатська, Житомирська, Рівненська, Івано-Франківська, Чернігівська, Кіровоградська області
II	51 088 – 78 841	Хмельницька, Черкаська, Сумська, Херсонська, Полтавська, Вінницька, Київська, Запорізька, Донецька області та м. Київ
III	95 809 – 123 581	Львівська, Одеська, Дніпропетровська, Харківська області

Джерело: [7; 10]

Отже, низька достовірність медичної статистики щодо випадків захворюваності та поширеності, щорічний ріст амбулаторного споживання антидепресантів стали основними причинами структурних змін у наданні психічної допомоги населенню України. Крім того слід зазначити, що потребує подальшого удосконалення організаційно-правове забезпечення інститутів, діяльність яких спрямована на психосоціальну допомогу населенню.

Для оцінювання базових потреб осіб, що потрапили в екстремальну життєву ситуацію, у психосоціальній підтримці в умовах війни, було застосовано спеціально розроблений

опитувальник. В опитуванні взяли участь 620 осіб, з них: 150 чоловіків і 470 жінок, віком від 20 до 75 років. Наведемо основні результати дослідження.

Так, 61 % респондентів зазначили про необхідність у психосоціальної підтримці; 16 % – констатували факт того, що самотійно стабілізувати свій психологічний стан не можуть, потребують медичної допомоги, зокрема усвідомлюють потребу звернення до лікаря; 23 % респондентів оцінили свій психологічний стан як стабільний і зазначили, що не потребують психосоціальної допомоги.

Представимо ранжування відповідей респондентів на запитання «Чим для Вас детерміновані стресові ситуації у період війни?». Так, більшість респондентів (32 %) зазначили, що це бомбардування; для 29 % – стрес був обумовлений необхідністю втечі (евакуації); 18 % – руйнуванням житла та втратою майна (внаслідок окупації); 10 % – усвідомлення факту війни без прямої загрози, постійний страх за власне життя та життя своїх рідних. Інші відповіді респондентів (11 %) стосувалися якихось специфічних, особистісно пережитих моментів.

Щодо внутрішніх переживань респондентів, то більшість (30 %) зазначають, що це тривога та паніка; 18 % – безпорадність, депресія; 14 % – спотворення сприйняття (як правило на основі когнітивного злиття); 13 % – копінг; 12 % – посттравматичний стрес; 9 % – агресія, злість, гнів; 4 % – сором, вина.

Деталізуючи внутрішні переживання респондентів зауважимо на аспектах, що проявляються найчастіше:

- боротьба. Респонденти цієї групи у взаємодії з іншими людьми (навіть рідними у сім'ї) явно демонструють дратівливість, гнів, образи, агресію, ненависть, помсту, гіперактивність, істерію і т. ін.;

- заморожування. Представники даної групи найчастіше перебувають в шоківому стані, наслідками чого є заціпеніння, ступор, кругобіг думок, безпорадність, безнадійність, безсилля, депресія, смуток тощо;

- симптоми посттравматичного стресового розладу. Найвні у більшості респондентів. Основні симптоми: безсоння, «флешбеки», адаптивні реакції, контроль емоцій, фокусування і т. ін.;

– відстороненість. Проявляється генералізований тривожний розлад, паніка, задишка, страх, тривога, через втрату контролю, невпевненість та ін.;

– когнітивні розлади. Респонденти демонстрували заперечення реальності, дереалізація, персоналізація, зневіра, сором, почуття провини, нікчемність, невиразність, апатія, заціпеніння, байдужість і т. ін.

Порівняння отриманих результатів з іншими дослідженнями, що проводилися в Україні, дозволяє нам говорити про релевантність отриманих даних. Так, з кожним днем кількість людей, які відчувають наслідки для свого психічного здоров'я, зростатиме. Навіть на тих, хто зміг стійко пережити перші місяці війни, чекає ментальне виснаження, адже звикання до постійного перебування в умовах війни також може негативно вплинути на психічне здоров'я. Перебуваючи в осередку подій, люди зазнають безпосередніх психічних травм, стаючи свідками насильства. Ті, хто змушений бути залишити країну або переїхати в безпечніші регіони, все одно неспроможні повністю абстрагуватися від подій.

Це дозволяє експертам розробити програми психосоціальної підтримки осіб, що опинилися в екстремальній ситуації в умовах війни. У зазначеному контексті варто акцентувати увагу на пунктах Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання безоплатної психологічної допомоги особам, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членам сімей таких осіб та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни і членам сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 29.11.2022 № 1338, де фахівці з психічного здоров'я надаватимуть безплатну допомогу ветеранам та їхнім сім'ям. В цьому документі також зазначено, що надаватимуть послуги юридичні особи незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також ФОПи, з якими перебувають у трудових відносинах фахівці у сфері психічного здоров'я з вищою медичною або немедичною освітою, які опанували методи психологічної допомоги.

Однак, виникає питання що роботи іншим громадянам України, які не мають вищезазначених статусів, але також травмовані і потребують психосоціальної підтримки, зокрема діти. На наш погляд, базовими установами (центрами), де можна організувати таку допомогу для населення, можуть стати заклади вищої освіти, які мають фахівців за напрямками: психологія, педагогіка, соціальна робота, реабілітація і т. ін.

Висновки. Останні події в Україні переконливо засвідчили, що далеко не кожний громадянин безболісно для свого психологічного здоров'я витримує екстремальні умови військової агресії. Перебуваючи під інтенсивним впливом психотравмуючих чинників суспільства (економічних, інформаційних тощо), особа може отримати фізіологічні стани різного ступеня важкості, що зумовлюють часткову або повну втрату дієздатності психічного або фізичного здоров'я. По мірі накопичення наслідків такого стресового досвіду нівелюється здатність людини брати участь в економічному та соціальному житті. На колективному рівні хронічний стрес заважає людям, сім'ям та спільнотам довіряти один одному та об'єднуватись для досягнення спільних цілей. Нині існує гостра потреба в наданні професійної психологічної допомоги особам, які постраждали від збройного конфлікту на сході України.

Важливим є більш широкий розвиток системи надання психіатричної допомоги та психосоціальної підтримки за місцем постійного мешкання пацієнтів мультидисциплінарними командами у складі лікаря-психіатра, психолога чи психотерапевта, соціального працівника та ін. Координацію інтегрованої роботи в мультидисциплінарній команді здійснює той фахівець, допомога якого першочергова на поточний момент залежно від потреб пацієнта. Фахівці мультидисциплінарної команди разом вивчають психічний стан пацієнта, його можливості, потреби, разом створюють індивідуальні реабілітаційні програми та в процесі надання медико-соціальної допомоги обговорюють її результативність.

Для організації та координації такої роботи вважаємо за потрібне створення Національного ресурсного центру комплексної реабілітації та відновлення ментального добробуту постраждалих від війни. Суттєву роль у покращанні надання психіатричної

of Ukraine. In addition, it should be noted that the organizational and legal support of institutions whose activities are aimed at psychosocial assistance to the population needs further improvement. The first step has been taken - under the auspices of the President's wife Olena Zelenska, the creation of the "National Program of Mental Health and Psychosocial Support of the Population" has been initiated in Ukraine. The program, with the support of WHO specialists, will cover the issue of training and education of psychologists and psychotherapists, family doctors, social workers, and educators in rapid methods of psychological support for the population affected by hostilities and martial law.

The results of the assessment of the basic needs of persons caught in an extreme life situation in psychosocial support in the conditions of war are presented. The broader development of the system of providing psychosocial assistance to the population by multidisciplinary teams consisting of a psychiatrist, psychologist (practical, clinical, psychotherapist), social worker, rehabilitator, etc. is important. The coordination of integrated work in a multidisciplinary team is carried out by the specialist whose help is of primary importance at the current moment, depending on the patient's needs.

Key words: public policy, health care policy, health care institutions, psychosocial assistance, extreme life situation.

Received: 15.02.23

References

1. Vovk, S.M. (2017). *Systemni transformatsii okhorony zdorovia [Systemic transformations of health care]*. Kryvyi Rih: DDUU: Vyd. R.A. Kozlov, p. 315 [in Ukrainian].

2. Radysh, Ya.F., Bakhteieva T.D. & Bilynskoï, M.M. (Eds.). (2013). *Derzhavne upravlinnia okhoronoïu zdorovia v Ukraini: geneza i perspektyvy rozvytku [State management of health care in Ukraine: genesis and development prospects]*. Kyiv: NADU, p. 284 [in Ukrainian].

3. Yevropeiska Komisiïa (2005). *Zelena Knyha. Vdoskonalennia psykhychnoho zdorovia naseleñnia: Do stratehii psykhychnoho zdorovia dlia Yevropeiskoho Soiuzu vid 14 zhovtnia 2005r [Green Book. Improving the mental*

health of the population: Towards a mental health strategy for the European Union of October 14, 2005]. COM, p. 484 [in Ukrainian].

4. Kontsepsiia rozvytku okhorony psykhychnoho zdorovia v Ukraini na period do 2030 roku: Rozporiadzhenniam KMU 27 hrudnia 2017 roku № 1018-r [Concept of the development of mental health care in Ukraine for the period until 2030: Order of the CMU of December 27, 2017 №1018-r]. *kmu.gov.ua*. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvit> [in Ukrainian].

5. Kudermina, O.I. (2016). Chynnyky zdiisnennia psykholohichnoi dopomohy ta psykholohichnoi reabilitatsii uchasykiv ATO v suchasnykh umovakh. Psykholohichna dopomoha osobam, yaki berut uchast v Antyterorystychnii operatsii [Factors of implementation of psychological assistance and psychological rehabilitation of ATO participants in modern conditions. Psychological assistance to persons participating in the Anti-terrorist operation]. *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Materials of the International Scientific and Practical Conference*. (pp. 21-25) Kyiv: Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].

6. Lashkul, Z.V. & Bibik I.H. (2017). Analiz normatyvno-pravovoi bazy, shcho rehlamentuie robotu psykhiatrychnoi sluzhby Ukrainy [Analysis of the regulatory framework regulating the work of the psychiatric service of Ukraine]. *Visnyk sotsialnoi hihieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy – Bulletin of social hygiene and health care organizations of Ukraine*, 2(72), 4-7 [in Ukrainian].

7. Pokaznyky diialnosti psykhiatrychnykh zakladiv v Ukraini u 2021 r. [Performance indicators of psychiatric institutions in Ukraine in 2021]. Kyiv: MOZ Ukrainy, Tsentri medychnoi statystyky [in Ukrainian].

8. Khadzhyradieva, S. & Shevtsova, O. (2021). Efektyvnist realizatsii Yevropeiskykh prohram pidtrymky reformuvannia publichnoho upravlinnia v Ukraini [The effectiveness of the implementation of European programs to support the reform of public administration in Ukraine]. *Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok – Public administration and regional development*, 13, 797-816 [in Ukrainian].

9. Tsentri hromadskoho zdorovia Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy [Public Health Center of the Ministry of Health of Ukraine]. *phc.org.ua*. Retrieved from: <https://phc.org.ua/pages/filter/documentation> [in Ukrainian].

10. Tsentri medychnoi statystyky MOZ Ukrainy [Center for Medical Statistics of the Ministry of Health of Ukraine]. *phc.org.ua*. Retrieved from: <https://phc.org.ua/pages/filter/documentation> [in Ukrainian].

11. Comprehensive Mental Health Action Plan 2013–2030 [Comprehensive Mental Health Action Plan 2013–2030]. *www.who.int*. Retrieved from: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240031029> [in Ukrainian].
12. Khadzhyradieva, S., Slukhai, S. & Rachynskyi, A. (2020). Public Administration in Ukraine: Adjusting to European Standards. *NISPAcee Journal of Public Administration and Policy*, 8(1), 81–108 [in English].
13. Khadzhyradieva, S., Chernenko, N., Larina, N., Ruchkina, M. & Saka-liuk, O. (2020). Risks in public administration in the context of globalisation. *International Journal of Criminology and Sociology*, 9, 2921–2928 [in English].
14. The European Mental Health Action Plan 2013–2020. *apps.who.int*. Retrieved from: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/175672/9789289050951-eng.pdf?sequence=3&isAllowed=y> [in English].
15. Vasyliieva, O.I., Slukhai, S.V., Khadzhyradieva, S.K., Klochko, A.A. & Pashkova, A.G. (2020). Ukrainian civil service: implementation of the public administration reform strategy in Ukraine. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 11(4), 1439–1445 [in English].
16. Psykhichne zdorovia na perekhidnomu etapi: rezultaty otsiniuvannia ta rekomendatsii dlia intehtratsii okhorony psykhichnoho zdorovia v systemu pervynnoi medychnoi dopomohy ta hromadski platformy v Ukraini [Mental health in transition: evaluation results and recommendations for integrating mental health care into primary care and community platforms in Ukraine]. *ipz.org.ua*. Retrieved from: http://ipz.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/MH-report-for_INTERNET_All_ua.pdf [in Ukrainian].
17. Analiz zakonodavstva y polityky u sferi psykhichnoho zdorovia v Ukraini [Analysis of legislation and policy in the field of mental health in Ukraine]. (2021). *www.mh4u.in.ua*. Retrieved from: <https://www.mh4u.in.ua/wp-content/uploads/2021/01/mh4u-mh-law-analysis-report-21122020-with-annexes.pdf> [in Ukrainian].
18. Vsesvitnia orhanizatsiia okhorony zdorovia (2013). *Kompleksnyi plan dii v haluzi okhorony psykhichnoho zdorovia na 2013-2020 roky [Comprehensive action plan in the field of mental health care for 2013-2020]*. (N.p.) [in Ukrainian].
19. Bondarenko, N.B. (2018). Humanistychna paradyhma ta biopsychosotsialnyi pidkhid yak bazovyi u sotsialnii pidtrymtsi osib Iz problemamy psykhichnoho zdorovi [Humanistic paradigm and biopsychosocial approach as basic in social support of people with mental health problems]. *Zhurnal PhilArchive – PhilArchive Journal*. Retrieved from: <https://philarchive.org/archive/BONTHP-4> [in Ukrainian].

20. Suvalo, O. (n.d.) Dopomoha u sferi psykhnichnoho zdorovia. Dostupnist ta pereshkody [Help in the field of mental health. Accessibility and obstacles]. Instytut Psykhnichnoho Zdorovia Ukrainського Katolytskoho Universytetu – Institute of Mental Health of the Ukrainian Catholic University. *ipz.org.ua* Retrieved from: http://ipz.org.ua/dopomoha-v-oblasti-psykhnichnohozdorovya/?fbclid=I-wAR3GhEbt4B1Ofy8-t4MqxJ7GM3_Utp89BZf7VVPjavr77MBKktJFs9R-bUNY [in Ukrainian].

21. Psykhnichne zdorovia na perekhidnomu etapi: rezultaty otsiniuvannia ta rekomendatsii dlia intehratsii okhorony psykhnichnoho zdorovia v systemu pervynnoi medychnoi dopomohy ta hromadski platformy v Ukraini [Mental health in transition: evaluation results and recommendations for integrating mental health care into the primary health care system and community platforms in Ukraine] Mizhnarodnyi medychnyi korpus za pidtrymky Hrupy Svitovoho Banku – International Medical Corps with the support of the World Bank Group. *documents1.worldbank.org* Retrieved from: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/747231517553325438/pdf/120767- Ukrainian-PUBLIC-mental-health-UA.pdf> [in Ukrainian].

22. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia psykholohichnoi reabilitatsii postrazhdalykh uchashnykiv Revoliutsii Hidnosti, uchashnykiv antyterorystychnoi operatsii ta osib, yaki zdiisniuvaly zakhody iz zabezpechennia natsionalnoi bezpeky i oborony, vidsichi i strymuvannia zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii u Donetskii ta Luhanskii oblastiakh» vid 27.12.2017 № 1057 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the Procedure for conducting psychological rehabilitation of injured participants of the Revolution of Dignity, participants of the anti-terrorist operation and persons who carried out measures to ensure national security and defense, repulse and deter armed aggression of the Russian Federation in the Donetsk and Luhansk regions” dated 12.27.2017 №1057]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2017-p#Text> [in Ukrainian].

23. Global prevalence and burden of depressive and anxiety disorders in 204 countries and territories in 2020 due to the COVID-19 pandemic. (2021). *Lancet*, 398, 1700-1712. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(21\)02143-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(21)02143-7) [in English].

24. Zhovnirchuk, Y., Dolot, V. & Antonov, A. (2022). Osnovni napriamy transformatsii systemy publicnogo upravlinnia sferoiu okhorony zdorovia v Ukraini v umovakh voiennoho stanu ta zbroinoi ahresii rosiiskoi federatsii proty Ukrainy [The main directions of transformation of the system of public management in the field of health care in Ukraine in the conditions of martial law and

armed aggression of the Russian Federation against Ukraine]. *Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok – Public administration and regional development*, 16, 443-465. DOI: <https://doi.org/10.34132/pard2022.16.08> [in Ukrainian].

Відомості про авторів / Information about the Authors

Хаджирадєва Світлана Констянтинівна: Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби, Київський національний університет імені Тараса Шевченка: вул. Академіка Ромоданова, 12/2, м. Київ, 03057, Україна.

Svitlana Khadzhyradieva: Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, vul. Akademika Romodanova, 12/2, Kyiv, 03057, Ukraine.

ORCID. ORG/ 0000-0002-2256-2579

E-mail: sententia.hsk@gmail.com

Тодорова Маріанна Миколаївна: доктор філософії, дослідник Університету Гамбург, Німеччина.

Marianna Todorova: PhD, Universität Hamburg, Germany.

ORCID. ORG/ 0009-0007-7002-6504

E-mail: todorovamarianna22@gmail.com

УДК 316.346.2:35.071.55
DOI 10.34132/pard2023.19.11

СУЧАСНА ПАРАДИГМА ДЕРЖАВНОЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Намазова Ю. І., аспірантка, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна.

У статті теоретично узагальнено предикат державної гендерної політики та структуровано гендерну парадигму у складі інституту статі, інституту гендерної ідентичності та інституту гендерних ролей та визначено інституційну основу формування парадигми державної гендерної політики в Україні.

Проведено емпіричний аналіз особливостей сучасної гендерної політики в Україні в умовах децентралізації публічної влади у результаті чого виявлено наявність певних проблемних мультипліканд, які вимагають пристальної уваги при формуванні сучасної парадигми державної гендерної політики. Звертається увага на специфіку гендерної асиметрії у сфері трудових відносин котра проявляється у витісненні жінок в сферу більш рутинних та низькооплачуваних видів діяльності чи професій, переважання побутовими обов'язками, обмеженість доступу до працевлаштування, доходів та повноцінного кар'єрного росту.

Здійснено поглиблений аналіз статистичних даних трудових відносин, який дозволив виявити проблеми вікової гендерної асиметрії у сфері зайнятості та оплати праці, а також наявність суспільних стереотипів в межах інститутів гендерної ідентичності та гендерних ролей жінок і чоловіків.

Проведено гендерний аналіз керівного складу організацій за видами економічної діяльності, державної служби та бізнесу, де помічено наявність «чоловічих» та «жіночих» сфер зайнятості. Проаналізовано гендерну історію влади в Україні. Звертається увага на оцінку гендерної рівності у сфері політики та державної влади із порівнянням з країнами Європи, у результаті чого помічено

позитивну динаміку покращення гендерного складу Верховної Ради, а також обласних та районних рад. Підкреслено, що незважаючи на позитивні результати, Україна відстає практично від більшості країн Європи у досягненні гендерної рівності у владі. Акцентовано увагу на реформі децентралізації та її результатах у досягненні гендерної рівності на рівні громад.

Виявлені проблеми пропонується вирішити шляхом узагальнення та застосування парадигми державної гендерної політики у розрізі реформи децентралізації.

Ключові слова: гендерна рівність, державна політика, гендерна ідентичність, гендерні ролі, трудова зайнятість, сегрегація, парадигма.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Рівноправ'я є головною умовою демократії, отже будь-яке сучасне правове суспільство мусить забезпечувати повагу гідності та чесноти, а також інституційні умови для самовиявлення й самореалізації кожному громадянину. Гендерну рівноправність варто розглядати не лише умовою соціальної справедливості та демократії, а також з позицій ефективної реалізації прав людей. Розв'язання дилеми забезпечення рівноправ'я жінок і чоловіків потребує, з одного боку, наявності відповідних законодавчих актів, а з іншого – механізмів їх реалізації. Поряд із цим важливим є усвідомлення даної необхідності максимальним колом громадян у суспільстві.

В Україні за роки розбудови незалежного демократичного суспільства та створення автентичної ієрархії державної політики та публічного управління був збудований значний інституційний каркас у вигляді законів і документів, котрі декламують рівність прав, свобод і можливостей жінок. Однак, варто зауважити на відсутності монолітної, узгодженої на державному та місцевому рівнях сучасної парадигми державної гендерної політики в умовах децентралізації, яка б створила механізм забезпечення дифузії складових політики гендерної рівності в життя на рівні територіальних громад, як первинної одиниці територіальної організації влади. Перш за все, влада не приділила належної уваги

в проведенні гендерно-чутливої соціально- економічної політики. Наслідком стало посилення проявів гендерної асиметрії соціальних позицій і життєвих шансів жінок і чоловіків, особливо у сферах політики, державного управління, зайнятості та на ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці формування гендерно орієнтованого врядування в сучасних умовах присвятили свої наукові доробки учені Т. Іваніна, О. Кисельова, М. Колодій; питання урегулювання правових та соціально-економічних аспектів гендерної рівності вивчають В. Никифоренко, А. Никифоренко, В. Табанова Науковий пошук у напрямку формування та інтеграції у вітчизняну сферу державної політики гендерної парадигми здійснює у своїх наукових працях І. Наливайко.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Серед проаналізованих наукових праць вітчизняних та закордонних учених досить мало приділяється уваги проблематиці формування парадигми державної гендерної політики в сучасних умовах проведення реформи децентралізації.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розробка базових складових сучасної парадигми державної гендерної політики в умовах децентралізації на основі аналізу наукових напрацювань учених та власних емпіричних досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливого значення у напрямку досягнення гендерної рівності на сучасному етапі євроінтеграції Україні набуває процес становлення парадигми державної гендерної політики, сконструйованої на основі симбіозу наукових знань та догматико-тектологічних поглядів на атрибутив гендерної теорії у сфері державної політики. Слушною у розвитку даної новелізації вважаємо думку І. Наливайка [9], який стрижневим компонентом гендерної парадигми визначає гендерну політику. У царині сучасної науковій розвідки предикат державної гендерної політики ідентифікують як соціальний інститут, який організовує суспільство, впливаючи на ролі та правове становище чоловіків і жінок. Учений пропонує розділяти структуру гендерної парадигми на три компоненти: інститут статі, інститут гендерної ідентичності та інститут гендерних ролей. У сфері компетенції впливу державної політики варто сфокусувати увагу на інституті

гендерної ідентичності та гендерних ролей. Гендерну ідентичність вчені Т. Іванова та М. Карч [4] розглядають як частину базової ідентичності людини, внутрішню структуру, що виконує ключову роль у процесах адаптації та саморегуляції, а також характеризує самоідентифікацію особистості, визначення індивідом самого себе як представника певної статі та поєднання у собі тих чи інших якостей. Слушною вважаємо позицію З. Шевченка, який інститут розподілу гендерних ролей трактує як диференціацію діяльності, статусів, прав і обов'язків індивідів залежно від їх статевої приналежності [17]. Він зосереджений на формальному розподілі обов'язків між статями, що проєктується у формах ставлення соціуму до жінок і чоловіків. Отже, гендерна ідентичність формується в процесі соціалізації на основі чого відбувається розподіл гендерних ролей.

Інституційною основою формування парадигми державної гендерної політики в Україні є Конституція, відповідно до якої жінки та чоловіки мають бути рівними у політичній, громадській та культурній діяльності. Крім того, Конституція наполягає на запобіганні гендерній дискримінації та підкреслює, що жінки повинні мати рівні із чоловіками можливості в отриманні професійної підготовки та винагороди за свою працю, створення умов, які дозволяють жінці поєднувати роботу з вихованням сім'ї, правовий захист для материнства, матеріальна та матеріальна підтримка при вихованні дитини/ народженні дитини, надання оплачуваної відпустки вагітним та породіллям [6]. Важливим є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який визначає такі терміни, як «гендерна рівність», «гендерна експертиза» та «дискримінація за ознакою статі» [1]. Цей Закон також визначає основні напрями політики, спрямованої на рівноправність чоловіків і жінок, механізми забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час виборів, на посадах державної служби та в органах місцевого самоврядування. Крім того, Закон охоплює сфери соціально-економічної діяльності (працевлаштування, отримання винагороди за працю, володіння бізнесом), а також освіти, що доповнює КЗпП (ст.2), що забороняє дискримінацію на роботі за ознакою статі, сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності [5]. Однак варто відзначити,

що законодавство України не містить офіційного визначення зазначених дискримінант «статі», «гендерної ідентичності» та «гендерних ролей», що детермінує певний дефіцит нормативно-правових основ для формування гендерної парадигми в конституційному та суспільному значенні.

Проведений емпіричний аналіз особливостей сучасної гендерної політики в Україні в умовах децентралізації публічної влади, дозволив виявити наявність певних проблемних мультипліканд, які вимагають пристальної уваги при формуванні сучасної парадигми державної гендерної політики. Перш за все, звернемо увагу на специфіку гендерної асиметрії у сфері трудових відносин, котра проявляється у витісненні жінок в сферу більш рутинних та низькооплачуваних видів діяльності чи професій а також перевантаження побутовими обов'язками. Через гендерну асиметрію та дискримінацію під час працевлаштування жінки мають обмежений доступ до працевлаштування, доходів та кар'єрного росту. Наявність системних гендерних дискримінант призводить до горизонтальної та вертикальної професійної сегрегації. Як наслідок – на ринку праці рівень зайнятості жінок є нижчим за чоловіків. Так станом на січень 2022 року зайнятість жінок працездатного віку становила 50,4 %, а чоловіків – 61,5 %, тобто різниця становить 11,1 %. Це може бути наслідком локдауну та карантинних обмежень, пов'язаних з пандемією коронавірусу, яка особливо негативно вплинула на жінок. Проблема також у тому, що даний розрив з роками в Україні зростає, оскільки у 2000 році він становив 2,3 %, у 2015 – 10,5 %, у 2020 – 10,6 %. Більш глибокий аналіз статистичних даних дозволив виявити ще проблему вікової гендерної асиметрії у сфері зайнятості (рис.1).

З даних помітно, що найбільша сегрегація прослідковується у віці 25-39 років, де у чоловіків зайнятість 81-83 %, а у жінок лише 60-67 %, що можна пояснити періодом народження дітей та доглядом за ними. Тобто, значна частина працездатного віку жінок не можуть реалізувати свій трудовий потенціал, займаючись домашніми справами. У такому разі, на думку вчених [2] ми отримуємо результат, коли кваліфіковані дипломовані фахівці, навіть з тривалим досвідом роботи у різних галузях, на підготовку яких було затрачено

бюджетні кошти, не мають можливості реалізувати свій потенціал, а кошти, витрачені на їх підготовку, залишаються невідшкодованими.

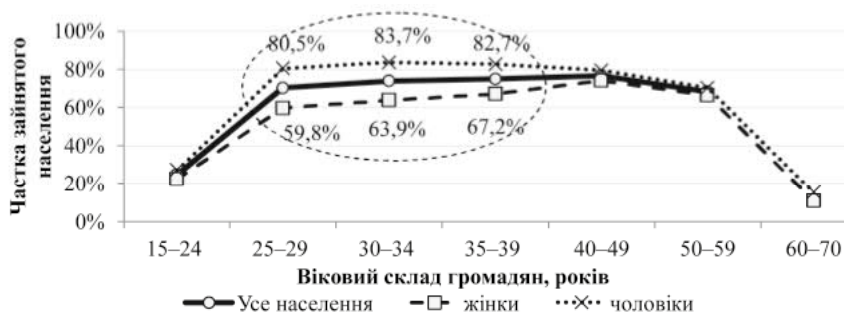

Рис.1. Рівень зайнятості громадян України у розрізі гендерної рівності (станом на початок 2022 р.)

Джерело: сформовано на підставі [13]

На ринку праці також присутня гендерна асиметрія в оплаті праці. Протягом 2012-2022 років дещо зменшилась різниця у заробітних платах чоловіків та жінок – у 2012 році заробітна плата жінок становила 78 % заробітної плати чоловіків, тоді як у 2022 році – 80 %. Однак різниця все ж залишається досить значною – близько 20 %. Дане явище гендерної сегрегації можна пояснити наявністю суспільних стереотипів в межах інститутів гендерної ідентичності та гендерних ролей жінок і чоловіків. Це також призводить до формування у роботодавців, і працівників уявлень про «типово чоловічі» і «типово жіночі» сфери зайнятості. Проведене авторське соціологічне дослідження дозволило виявити позицію більшості респондентів (63,1 %) проти даного поділу, однак 36,9 % все ж підтримують диференціацію на «чоловічі» та «жіночі» сфери зайнятості. Наявність даного явища в Україні простежується у статистичних даних (рис. 2).

Жіноча зайнятість традиційно переважає у сферах діяльності з найнижчими рівнями середньої заробітної плати – сфері охорони здоров'я (81,2 %), освіти (78,9 %), культури (65,7 %). Водночас «чоловічими» видами діяльності залишаються високооплачувані галузі будівництва (81,6 %), сільського господарства (69,5 %), транспор-

ту (63,5 %) та промисловості (62,7 %). Також, жінки переважають серед державних службовців (75,9 %).

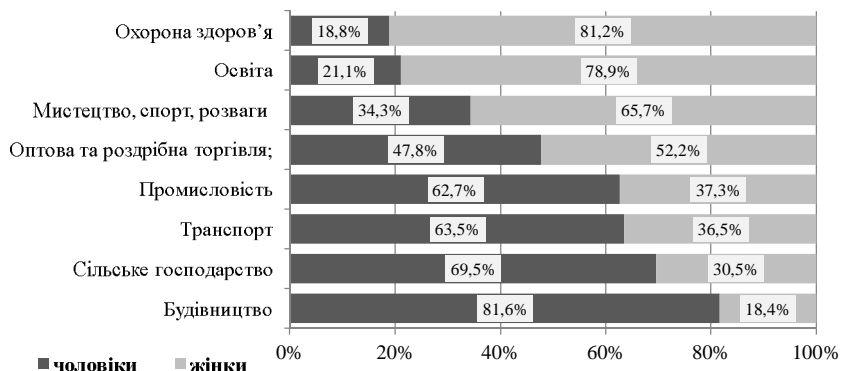

Рис.2. Гендерне співвідношення зайнятості населення за видами економічної діяльності у 2022 році
Джерело: сформовано на підставі [13]

Водночас, спостерігається чітка тенденція до зменшення представництва жінок на посадах вищого рівня: якщо жінки посідають 78,3 % посад категорії «В», то на посадах категорії «Б» їх частка зменшується до 68,6 %, а на посадах категорії «А» жінки становлять лише третину державних службовців (33,3 %). Серед керівників центральних органів виконавчої влади та їх заступників жінки становили 22,8 % у 2022 році [13].

За даними статистики представництва ООН в Україні (ПРООН) [12], близько 14 % жінок займають керівні менеджерські посади в Україні, але при цьому їх більше серед спеціалістів – 79,9 %. Всеукраїнське соціологічне дослідження «Місцеве самоврядування та територіальна організація влади», що проводилося Київським міжнародним інститутом соціології підтверджує, що більшість людей віддає перевагу жінкам керівницям у органах, що опікуються проблемами сім'ї (67 %), соціального захисту (45 %), культури й освіти (44 %). Решта галузей, на думку громадян, працюватимуть краще, якщо їх очолить чоловік. Дану позицію суспільства підтверджує й інформація міжнародної організації Inter Parliamentary Union [11],

відповідно до якої у світовій статистиці жінки, як правило, керують у сферах, пов'язаних з гендерною рівністю (84 %), соціальними справами (68 %), соціальною інтеграцією та людським розвитком (49 %). В Україні найбільше керівниць (78 %) у комунальних неприбуткових організаціях (школи, лікарні, дитсадки та ін). У комунальних підприємствах, створених для одержання прибутку, керівниць менше – 33 %. Значна частка керівниць у профспілкових організаціях (62 %). Майже порівну жінки та чоловіки представлені в керівництві органів самоорганізації населення (будинкові, вуличні, квартальні комітети) та об'єднань співвласників багатоквартирного будинку (ОСББ), споживчих товариств, приватних організацій (переважно дитячі садочки та школи). Найменше керівниць у релігійних організаціях (менше 5 %). Також дуже мало жінок очолюють концерни (менше 8 %).

Варто звернути увагу також на сферу бізнесу. Згідно даних ПРООН, жінки володіють 20-22 % малих і середніх підприємств [12]. Так, станом на 1 січня 2022 р. в Україні зареєстровано близько 1,9 млн фізичних осіб-підприємців, з яких 46 % зареєстрували жінки. Також було зареєстровано близько 1,4 млн юридичних осіб, з яких лише у 29 % жінки займають керівні посади. Даний показник співвідносний зі середньосвітовим (29 %) і середнім у ЄС (30 %), однак не досяг гендерного паритету. Що стосується великого бізнесу, він як і раніше залишається «чоловічим», оскільки власницями великого бізнесу є тільки 2 % українок [10].

Звернемо увагу на оцінку гендерної рівності у сфері політики та державної влади. Як відомо, гендерна рівність у сфері політичного життя є архаїчною формою боротьби за демократію, яка проявлялася у вимогах надати жінкам право голосу на виборах та у сферах прийняття рішень. Рівень представництва жінок у керівних органах державної влади України залишається доволі низьким. За інформацією міжнародної організації Inter Parliamentary Union [11] станом на лютий 2023 р. Україна займає 112-те місце серед 186 країн світу за часткою депутатів жіночої статі в парламентах із показником 20,7 %, що є найнижчим серед європейських країн, де середня частка – 31,1 % (рис.3).

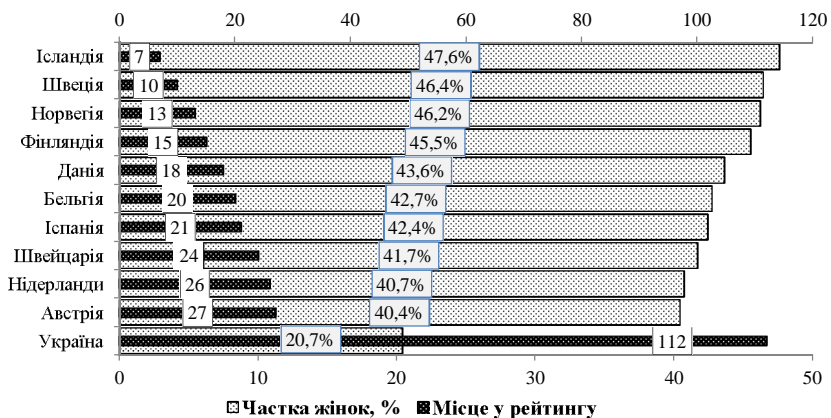

Рис.3. Рейтинг країн Європи за часткою депутатів жіночої статі в парламентах (станом на 01 січня 2023 року)
Джерело: сформовано автором на підставі [11]

Не є винятком також склад урядів світових країн, де в органах прийняття рішень здебільшого також домінують чоловіки-міністри. Виділимо перших 10 країн, у яких представництво жінок в уряді становить 50 і більше відсотків: Албанія – 66,7 %, Фінляндія – 64,3 %, Іспанія – 63,6 %, Нікарагуа – 62,5 %, Ліхтенштейн – 60,0 %, Чилі – 58,3 %, Бельгія – 57,1 %, Мозамбік – 55 %, Німеччина та Нідерланди – 50 %. Україна ж займає 90 місце за гендерною паритетністю в уряді із показником представництва жінок 21,1 % [11].

Дані показують, що кількість жінок на політичних керівних посадах як в уряді, так і в парламенті у світі загалом зростає. Станом на 01 січня 2023 року 9,8 % країн очолюють жінки (19 із 193), що більше порівняно з 2013 роком на 4,5 %. Серед усіх регіонів Європа продовжує мати найбільшу кількість країн, очолюваних жінками – 16. Станом на 1 січня 2023 року жінки становлять 22,8 % членів кабінету міністрів у світі. Найбільше у Європі та Північній Америці – 31,6 %, однак лише 13 країн в Європі, мають уряди з гендерною рівністю, де 50 % міністерств очолюють жінки [11]. Однак, незважаючи на досягнення гендерного балансу в політиці та державній владі, жінки продовжують зазнавати гендерної

дискримінації. Учені J. Erikson та С. Josefsson [18] публікують результати досліджень на прикладі уряду Швеції (Riksdag), який ще із 1990-х років досяг гендерного балансу, де доводять, що жінки-політики навіть у гендерно збалансованому середовищі більш схильні до переслідувань, сексизму та упередженого ставлення, ніж чоловіки. Їх компетентність і авторитет більшою мірою ставляться під сумнів. Учені це пояснюють наявністю неформальних інституцій та суспільних стереотипів мускулинності лідерства. Це явище породжено теорією «відповідності ролей» яка теоретизує уявну невідповідність між конструюванням жіночої гендерної ролі та лідерської ролі в професіях, де історично домінували чоловіки, що породжує упередження та дискримінацію щодо жінок на таких посадах [18].

Проаналізуємо гендерну історію влади в Україні. У радянський період частка жінок у Верховній Раді СРСР була найнижчою у 1938 році (24 %), найвищою – після виборів 1980-го і 1985 років – 36 %. Після перших виборів у 1990 році частка жінок у Верховній Раді зменшилася до 2,5 %, у 1994 році вона зросла до 4,1 %, а в 1998 році – до 8 %, проте після виборів 2002 року знову знизилася до 5,1 %. Загалом в незалежній Україні гендерний баланс демонструє тенденцію до поступового зростання (рис.4).

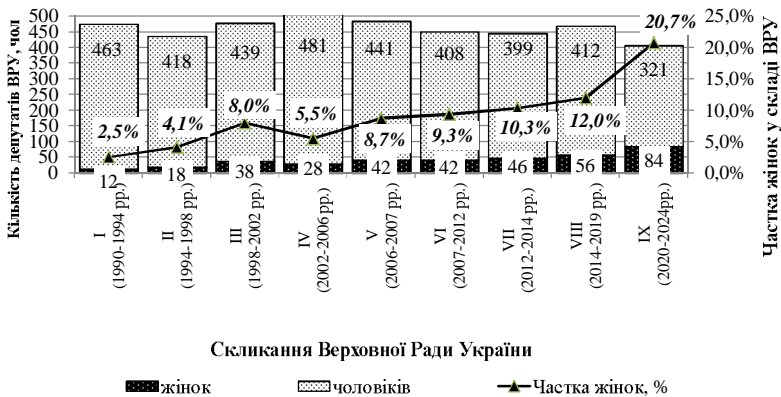

Рис.4. Гендерний склад Верховної Ради України

Джерело: сформовано автором на підставі [14]

Нині, після виборів 2019 року на пропорційній основі, частка жінок у Верховній Раді України кардинально підвищилася до 20,7 %, що поступово наближається до середнього у Європі – 31,6 %. Однак, жінки складають 54 % населення України, відповідно досягнутого показника недостатньо для повноцінного впливу на ухвалення важливих для громадян рішень. На місцевому рівні ситуація щодо представленості жіночого представництва дещо краща. На виборах до сільської, селищної, міської ради у малих містах до 10 тисяч виборців партії повинні забезпечити представництво не менше 30 % осіб кожної статі в своєму виборчому списку. Завдяки квотам представництво жінок в обласних радах поліпшилася з 15 % до 27,6 %, а в районних радах – з 24 % до 34,3 % [15] (табл.1). Застосування гендерної квоти спонукає партії до формування списків у більш демократичний спосіб, щоб депутати та депутатки місцевих рад дійсно представляли інтереси місцевої громади.

Таблиця 1

Генезис представництва жінок-депутатів за результатами місцевих виборів

Орган влади	Результати виборів (представництво жінок)	
	25.10.2015р.	25.10.2020р.
Обласні ради	15%	27,6%
Районні ради	24%	34,3%
Міські ради	29,2%	32,9%
Селищні ради	46,1%	37,9%
Сільські ради	55,7%	41,3%

Джерело: сформовано автором на підставі [15]

Реформа децентралізації призвела до укрупнення територіальних громад та зменшення кількості місцевих рад. Якщо в 2015 році проводились вибори до 9831 селищної та сільської ради, і обирались 131989 депутатів, то у 2020 році проводились вибори

до 1051 ради і були обрані 23894 депутатів селищних і сільських рад. Варто відзначити, що представленість жінок серед депутатів та на посадах сільських, селищних, міських голів за результатами виборів 2020 року погіршилась відносно результатів виборів 2015 року. Якщо на виборах 2015 року були обрані 10131 сільський, селищний, міський голова (з них 6954 чоловіків (68,6 %) та 3177 жінок (31,4 %), то на виборах 2020 року – тільки 1412 голів (1178 чоловіків (83,4 %) та 234 жінок (16,6 %)). Основним несприятливим фактором для участі жінок у виборах представниці Українського Жіночого Фонду вбачають у фінансових бар'єрах за рахунок зростання розміру виборчої застави (у 4,4 раза для обласних рад і в 4,5 раза для міських), знижених відносно чоловіків доходів та недосконалий механізм дотримання гендерної квоти [15]. Існує думка про те, що громадами стануть більш спроможними у разі очолення їх жінками, однак, за результатами соціологічного дослідження «Місцеве самоврядування та територіальна організація влади (в контексті широкомасштабного російського вторгнення)» [7], абсолютна більшість респондентів (85 %) вважають, що стать голови громади не пов'язана з якістю виконання обов'язків. Лише 11 % вважають, що стать впливає, причому з них 5 % кажуть про перевагу жінок, та 6 % – про перевагу чоловіків.

Узагальнення та застосування парадигми державної гендерної політики у розрізі реформи децентралізації дасть змогу виявити нерівність та сприяти забезпеченню прав людини шляхом запобігання та заборони всіх форм дискримінації, підвищення обізнаності різних груп населення щодо своїх прав та можливостей, удосконалення знань та навичок посадових осіб. Результатом застосування гендерного підходу є врахування інтересів і потреб різних груп жінок і чоловіків при формуванні, реалізації, моніторингу та оцінюванні державної політики у всіх сферах життєдіяльності суспільства для отримання жінками та чоловіками рівних суспільних благ [10]. Вважаємо доцільним парадигму державної гендерної політики формувати на основі теорії гендерно орієнтованого врядування, що ґрунтується на концепціях належного врядування та прав людини (рис.5). Концептуальні основи належного врядування включають рівність та інклюзивність, що передбачає покращення

можливостей жінок і чоловіків, сприяє їх розвитку та отриманню користі, тобто де-факто – є гендерно орієнтованим. У широкому розумінні цей термін означає демократичне, відповідальне, ефективне, прозоре та підзвітне управління на всіх рівнях, у фокусі якого стоять громадяни з усією різноманітністю своїх потреб та інтересів. Належне врядування базується на таких принципах: участі, консенсусу, відповідальності, ефективності та результативності, підзвітності, прозорості, рівності й інклюзивності, верховенства права [12]. Є невід’ємним складником належного врядування і враховує потреби та пріоритети жінок і чоловіків, а також підгруп у рамках цих категорій при формуванні політики, плануванні, розподілі бюджету та наданні послуг [3].

Тобто, з одного боку, зобов’язує уряд створити сприятливі умови для реалізації рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а з другого — дає можливість жінкам та чоловікам артикулювати та обстоювати свої права, потреби та інтереси.

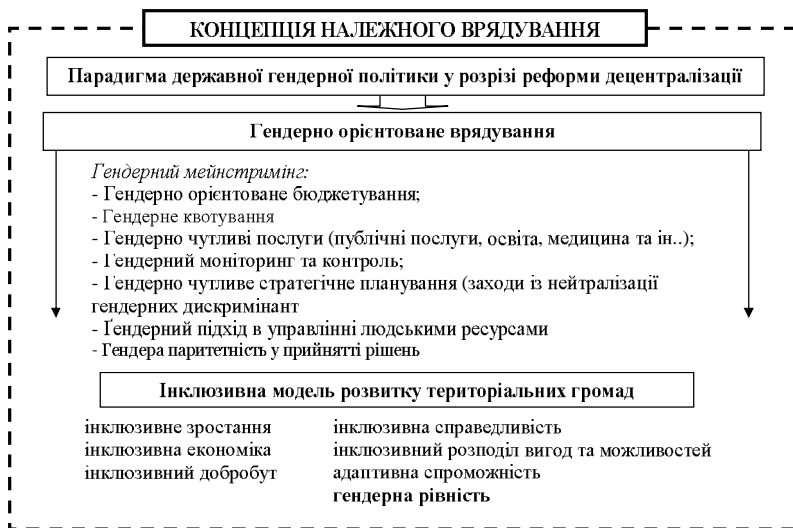

Рис.5. Парадигма державної гендерної політики у розрізі реформи децентралізації

Джерело: розроблено автором

Важливим інституційним рішенням у формуванні парадигми державної гендерної політики в умовах децентралізації стало ухвалення 27 грудня 2022 р. Міністерством соціальної політики України «Методичних рекомендацій з реалізації гендерного підходу та підходу, що базується на дотриманні прав людини, на рівні територіальних громад» [8]. Методичні рекомендації можуть застосовуватись територіальними громадами сіл, селищ, міст та інститутами громадянського суспільства при підготовці, виконанні, моніторингу та оцінюванні стратегій розвитку громад, програмних документів соціально-економічного розвитку, місцевих цільових та бюджетних програм, виконанні бюджетів відповідних адміністративно-територіальних одиниць та ін.

Парадигма державної гендерної політики в умовах децентралізації має базуватися на вказаних у Методичні рекомендаціях [8] етапах впровадження гендерного підходу:

1. Збирання кількісних та якісних даних про цільові групи з розподілом за ознакою статі та іншими ознаками;
2. Складання гендерного профілю територіальної громади;
3. Розроблення програм розвитку на основі гендерного профілю громади;
4. Формування бюджету із застосуванням гендерно орієнтованого підходу;
5. Виконання програм розвитку та надання послуг з урахуванням гендерних аспектів;
6. Моніторинг та оцінювання стану виконання програм розвитку;
7. Звітування про результати виконання програм розвитку.

Особливу увагу варто приділити також інтеграції положень Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у життя місцевих громад, яку слід розглядати у якості практичного інструменту реалізації Парадигми державної гендерної політики в умовах децентралізації. Станом на січень 2022 року Хартію уже підписали більше 80 територіальних громад України. Підписання Хартії органами місцевого самоврядування демонструє їхню готовність дотримуватись принципів забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та реалізувати певні зобов'язання на рівні територіальної громади. Важливою подією стало створення

02 вересня 2020 р. Комісії з питань координації взаємодії органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Основною метою даного інституту є забезпечення узгоджених дій органів виконавчої влади з питань проведення єдиної державної політики, спрямованої на досягнення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства [16].

Висновки. Узагальнюючи результати досліджень слід зазначити, що повна демократія потребує рівної участі жінок у всіх її процесах. Сучасний гендерний підхід відрізняється тим, що визнає наявність проблем у соціальному становищі не тільки жінок, але й чоловіків. Інституційною основою формування парадигми державної гендерної політики в Україні є Конституція, відповідно до якої жінки та чоловіки мають бути рівними у політичній, громадській та культурній діяльності. Проведений емпіричний аналіз особливостей сучасної гендерної політики в Україні в умовах децентралізації публічної влади, дозволив виявити наявність певних проблемних мультиплеканд, які вимагають пристальної уваги при формуванні сучасної парадигми державної гендерної політики. Жінки сьогодні недостатньо представлені в урядовому керівництві, чоловіки продовжують домінувати в критично важливих сферах, таких як економіка, промисловість, оборона, енергетика та ін. Окрім цього присутня гендерна асиметрія та сегрегація у сфері трудових відносин. Це також призводить до формування у роботодавців, і працівників уявлень про «типово чоловічі» і «типово жіночі» сфери зайнятості. Проведена оцінка гендерної рівності у сфері політики та державної влади показала, що Україна займає місце гірше середнього рівня за гендерним паритетом у даному сегменті. Загалом в незалежній Україні гендерний баланс влади демонструє тенденцію до поступового зростання за рахунок застосування гендерної квоти. Однак досягнутого показника недостатньо для повноцінного впливу жінок на ухвалення важливих для громадян рішень. Недоліком є погіршення представленості жінок серед депутатів та на посадах сільських, селищних, міських голів за результатами виборів 2020 року, що можна частково пояснити посиленням фінансових бар'єрів за рахунок зростання розміру виборчої застави. Загалом статистичні дані свідчать, що чим нижчий рівень органів влади,

An in-depth analysis of statistical data on labor relations was carried out. It made it possible to identify the problems of age-gender asymmetry in the field of employment and wages, as well as the presence of social stereotypes within the boundaries of gender identity and gender roles of women and men.

A gender analysis of the management structure of organizations by types of economic activity, public service and business was conducted. As a result, the presence of “male” and “female” spheres of employment was noticed. The gender history of power in Ukraine is analyzed. Attention is drawn to the evaluation of gender equality in the sphere of politics and state power with a comparison with European countries. As a result of the analysis, a positive trend of improving the gender composition of the Verkhovna Rada, as well as regional and district councils, was noticed. It is emphasized that despite the positive results, Ukraine lags almost behind the majority of European countries in achieving gender equality in power. Attention is focused on the decentralization reform and its results in achieving gender equality at the community level.

The identified problems are proposed to be solved by summarizing and applying the paradigm of state gender policy in the context of the decentralization reform.

Key words: *gender equality, state policy, gender identity, gender roles, employment, segregation, paradigm.*

References

1. Zakon Ukrainy pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhink i cholovikiv: pryiniatyi 8 ver. 2005 roku № 2866-IV [Law of Ukraine on ensuring equal rights and opportunities of women and men from September 8, 2005 № 2866-IV]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15/ed20050908#Text> [in Ukrainian].

2. Onyshchuk, Yu.V., & Zubar, I.V. (2018). Zakordonna mihratsiia trudovykh resursiv yak pereshkoda stalomu ekonomichnomu rozvytku Ukrainy [Foreign migration of labor resources as an obstacle to sustainable economic development of Ukraine]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky – Economy, finances, management: topical issues of science and practical activity*, 5, 37-49 [in Ukrainian].

3. Ivanina, T., Kyselova, O., & Kolodii, M. (2021). *Genderno oriientovane vriaduvannia [Gender-oriented governance]*. Kyiv: Yuston [in Ukrainian].

4. Ivanova, T.V., & Karch, M.O. (2020). Gender na identychnist yak multyvariantyvnyi fenomen [Gender identity as a multivariate phenomenon]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Psykholohiia – Academic notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Psychology*, 4, 28-33 [in Ukrainian].

5. Kodeks zakoniv pro pratsyu Ukrainy [Labor Code of Ukraine]. (2006, July 23). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> [in Ukrainian].

6. Konstytutsiia Ukrainy: pryiniaty 28 chervnia 1996 roku № 254к [Constitution of Ukraine: from 28 June 1996 № 254к] *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/ed19960628#Text> [in Ukrainian].

7. Mistseve samovriaduvannia ta terytorialna orhanizatsiia vlady (v konteksti shyrokomasshtabnoho rosiiskoho vtornhennia). Rezultaty Vseukrainskoho sotsiolohichnoho doslidzhennia [Local self-government and territorial organization of power (in the context of a large-scale Russian invasion). Results of the All-Ukrainian sociological survey] (n.d.). *decentralization.gov.ua*. Retrieved from https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/835/Sociology_lsg_2022.pdf [in Ukrainian].

8. Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii z realizatsii gendernoho pidkhodu ta pidkhodu, shcho bazuietsia na dotrymanni prav liudyny, na rivni terytorialnykh hromad: pryiniaty 27 hrudnia 2022 roku №359 [Order of the Ministry of social policy On Approval of Methodological Recommendations for the Implementation of a Gender Approach and an Approach Based on Observance of Human Rights at the Level of Territorial Communities from December 27 №359] *www.msp.gov.ua* Retrieved from: <https://www.msp.gov.ua/documents/6267.html> [in Ukrainian].

9. Nalyvaiko, I.O. (2022). Gender na paradyhma: vitchyzniana praktyka ta mizhnarodnyi dosvid [Gender paradigm: domestic practice and international experience]. *Nove ukrainske pravo – New Ukrainian Law*, 6, 80-85 [in Ukrainian].

10. Nykyforenko, V. H., Nykyforenko, A. I., & Tabanova, V.H. (2016). *Pravovi ta sotsialno-ekonomichni aspekty rehuliuвання trudovykh vidnosyn: gendernyi aspekt [Legal and socio-economic aspects of regulation of labor relations: gender aspect]*. Melbourne, Australia: Thorpe-Bowker [in Ukrainian].

11. Sait Inter Parliamentary Union [Site of Inter Parliamentary Union]. *www.ipu.org*. Retrieved from <https://www.ipu.org/> [in English].

12. Sait United Nations Development Programme [Site of United Nations Development Programme]. *www.undp.org*. Retrieved from <https://www.undp.org/> [in English].

13. Sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Site of State Statistics Service of Ukraine]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

14. Sait Verkhovnoi Rady Ukrainy [Site of Verkhovna Rada of Ukraine]. *rada.gov.ua*. Retrieved from <https://www.rada.gov.ua/> [in Ukrainian].

15. Sait Ukrainskoho Zhinochoho Fondu [Site of Ukrainian Women's Fund]. *uwf.org.ua*. Retrieved from <https://uwf.org.ua/> [in Ukrainian].

16. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro utvorennia Komisii z pytan koordynatsii vzaiemodii orhaniv vykonavchoi vlady shchodo zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv pryiniata 2 ver. 2020 roku №784 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine On the formation of the commission on coordination of the interaction of executive authorities to ensure equal rights and opportunities of women and men from September 2, 2020 №784]. *www.kmu.gov.ua*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorennya-komisiyi-z-pitan-ko-784> [in Ukrainian].

17. Shevchenko, Z.V. (2016). *Slovnyk gendernykh terminiv [Dictionary of gender terms]*. Cherkasy: publisher Chabanenko Yu.A. Retrieved from <http://a-z-gender.net/ua/gr.html>. [in Ukrainian].

18. Erikson, J., & Josefsson, C. (2023). Feminine Leadership Ideals and Masculine Practices: Exploring Gendered Leadership Conditions in the Swedish Parliament. *Politics & Gender*, 1-26.

Відомості про автора / Information about the Author

Намазова Юлія Ісмаїлівна: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21001, Україна.

Yulia Namazova: Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University, Ostrozkogo Street, 32, Vinnytsia, 21001, Ukraine.

ORCID.ORG/ 0000-0003-0466-6005

E-mail: strahnitskiy@gmail.com

Другою компонентою дослідження є суперечливість знань з теорії державного управління, управління людськими ресурсами, психології командного менеджменту, публічного права та публічних фінансів, стратегічного управління тощо, які мають продемонструвати переможці конкурсних відборів кандидатів на посади державних/ публічних службовців. Однак тривалий час ці конкурсні відбори не проводяться (причина – пандемія, воєнний стан), а рекрутування здійснюється на основі укладання договорів. Таким чином знидилася когнітивна підготовка претендентів на посади в органи влади, що має негативний вплив на професіне зростання публічних службовців.

Третьою компонентою є необхідність удосконалення професійної орієнтації молоді на кар'єрне зростання на державній/ публічній службі шляхом підготовки магістрів за освітньо-професійною та освітньо-науковою програмами за спеціальністю 281 “Публічне управління та адміністрування”.

Необхідність вирішення питань й усунення їх негативних проявів викликала потребу в дослідженні заявленої теми у сфері публічного управління та адміністрування.

Ключові слова: державне управління, державна служба, публічне управління, публічна служба, професійно-службова кар'єра, професіоналізація публічних службовців, кар'єрне зростання.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Становлення демократичної, правової, соціальної держави, розвиток засад демократичного громадянського суспільства, інтеграція України у Європейське співтовариство потребують професіоналізації управлінських кадрів в умовах змін, викликів суспільства та здійснення демократичного врядування та розвитку ринкових відносин і конкуренції.

Нинішній стан професіоналізації публічних службовців не повною мірою відповідає сучасним вимогам публічної служби. У цьому аспекті особлива роль належить системі професійної підготовки магістрів за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування» в Україні.

Необхідність вирішення зазначених проблем й усунення їх негативних проявів викликала потребу в модернізації системи професійної підготовки магістрів з публічного управління та адміністрування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти досліджуваної проблеми знаходять відображення у працях багатьох українських учених, зокрема, В. Бакуменка, В. Бульби, К. Ващенко, А. Гука, В.Дзюндзюка, Д. Карамішева, В. Князева, В. Корженка, О. Крутий, В. Мартиненка, П. Надолішнього, О. Поступної, Д. Олійника, О. Радченка, А. Рачинського, І. Розпутенка, В. Солових, С. Серьогіна, В. Толкованова, В. Чмиги, Ю. Шарова, С.Хаджирадевої та ін.

Між тим, практичний досвід формування професійних управлінських кадрів в умовах модернізації та демократизації системи вищої освіти та системи державного управління в Україні на основі сучасних наукових досягнень та технологій передачі знань щодо здійснення ефективного публічного управління на прикладі конкретного вітчизняного навчального закладу на сьогодні ще не був розкритий у межах наукових публікацій.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Відтак, метою статті визначено необхідність розкрити напрями підвищення ефективності науково-освітньої діяльності з підготовки фахівців освітнього рівня «магістр» за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування» галузі знань на основі практичного досвіду Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, який став послідовником Національної академії державного управління при Президентіві України з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, система кадрової роботи за кордоном спрямована передусім на професіоналізацію публічної служби. Сьогодні Європа перебуває на етапі змін щодо підходів до навчання публічних службовців. Тому для України є надзвичайно цінним досвід зарубіжних країн щодо організації професійної освіти публічних службовців, оскільки сучасні умови й виклики часу ставлять перед державою нові завдання і вимагають

наявності високопрофесійних керівних кадрів зі стратегічним мисленням, здатних ефективно працювати в умовах реформ і загальноосвітніх тенденцій розвитку системи публічного управління та адміністрування.

В межах досліджуваної проблеми вважаємо за доцільне зупинитися на таких блоках питань:

- реформування системи професійної підготовки публічних службовців;
- модернізація наукових досліджень у сфері публічного управління та адміністрування;
- розвиток міжнародної діяльності для фасилітації процесу об'єднання зусиль вчених і практиків з питань подальшого розвитку системи публічного управління та адміністрування в Україні щодо формування трансферабельних та трансверсальних компетенцій у публічних службовців.

Перший блок питань стосується інституціональних змін та напрямів вдосконалення системи професійної підготовки публічних службовців в контексті реалізації Концепції реформування системи професійного навчання державних службовців, голів місцевих держадміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад та план заходів щодо її реалізації, відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01 грудня 2017 р. № 974 та від 10 травня 2018 р. № 342.

Удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації управлінських кадрів для органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підвищення ефективності наукових досліджень в галузі публічного управління, забезпечення наукового супроводу державно-управлінських реформ – саме це лежить в основі модернізації освітніх програм для бакалаврів та магістрів Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Важливо підкреслити, що стратегія розроблена з урахуванням рекомендацій експертів європейських шкіл державного управління, зокрема Французької школи державного управління (ENA), в рамках реалізації проекту Європейського Союзу з інститу-

ційного розвитку Twinning «Підтримка розвитку та удосконалення системи підготовки державних службовців в Україні».

Упродовж 2021–2023 р., не зважаючи на їх складність та напруженість, в Навчально-науковому інституті публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка проведена масштабна робота з реформування основних напрямів освітньої діяльності, що дало значимі позитивні результати у підготовці бакалаврів та магістрів за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування».

Доцільно зазначити, що ініціатором віртуального руху знань був Стенфордський університет, який у 2011 році започаткував одразу три таких програми, які зібрали 160 тисяч слухачів з 190 країн світу. Слідом за Стенфордським університетом пішли Мюнхенський і Женевський університети, Політехнічна школа Парижа, університети Риму і Копенгагена.

У Великобританії набирає обертів створена в грудні 2012 платформа масових онлайн-курсів Futurelearn – понад 20 відомих британських вузів, серед яких – університети Уорвіка і Бага, Королівський коледж Лондона і Сент-Ендрюського університету. Зарубіжна система таких освітніх онлайн-програм виглядає так: відео-лекції, тексти та практичні завдання, скайп-заліки і т.д. Лекції можуть начитувати як і в прямому ефірі, так і зберігатися на спеціальних онлайн-архівах. Доступ до них, у більшості випадків, безкоштовний. Крім цього є спеціальні форуми, де можна поспілкуватися з іншими слухачами і отримати консультацію викладача. По суті, така освіта стирає кордони між країнами та розглядається як перспективний напрям трансінтернаціональної професійної підготовки управлінських кадрів в Україні.

Такий же напрям освітньої діяльності запроваджується в Навчально-науковому інституті публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Зокрема, у навчальних програмах відбувається зміщення акцентів від менеджменту до лідерства. Нові програми навчання студентів забезпечують розвиток стратегічного й аналітичного мислення, вміння оцінювати ризики, адаптувати до сприйняття змін й працювати інтерактивно в онлайн режимі.

Програми підготовки магістрів за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування» передбачають поєднання глибокої теоретичної підготовки з набуттям практичного досвіду публічного управління. У професійному навчанні студентів освітньої програми «Державна служба» значна увага приділяється таким питанням як: аналіз публічної політики, стратегічне управління, технології управління й прийняття управлінських рішень, інструменти управлінського спілкування, проєктний менеджмент, стиль роботи керівника, добросесніть державних службовців, організація управлінської праці на державній службі, рольовий підхід на державній службі, інструменти реалізації командного менеджменту, етика взаємодії державних службовців, методи врегулювання конфліктів на державній службі тощо. Програми базуються на між- та багатодисциплінарній моделі підготовки.

Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка продовжує роботу з упровадження e-Learning, зокрема фахівці навчального закладу разом з науково-педагогічними працівниками розробляють контент цієї системи – електронні підручники, мультимедійні курси, відео лекції, кейс-стаді, тренінги та інше. Вже сьогодні можна ознайомитися з лекціями провідних вчених світу на сайті Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби (<https://ipacs.knu.ua/?lang=ukr>): Жана Паскаля Зандерса, Яна Урбана Сандаля; інтерактивні заняття в контексті проведення Зимової наукової школи, науково-практичних семінарів, міжнародних навчальних програм з лідерства, цифровізації тощо.

По суті, сформувалася нова система онлайн навчання, яка стала більш транспарентною, до якої залучаються провідні науково-педагогічні працівники різних кафедр та інститутів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, навчально-наукових закладів України та авторитетні іноземні вчені й експерти для викладання авторських курсів.

Важливим напрямом у розвитку публічного управління та адміністрування є питання розвитку лідерства та формування нової політичної еліти. Нині у кадровій політиці зарубіжних держав робиться акцент на здатність і готовність публічних службовців до лідерства,

вміння приймати зважені рішення, переконувати в їхній доцільності та втілювати їх у життя. Дослідження, проведені в Туреччині, Австралії, Данії, Ізраїлі, США, показують, що крім структурних, системних і процесних змін, успіх у розвитку держави досягається тоді, коли реформатори приділяли особливу увагу якості лідерів та підготовці так званих трансформаційних лідерів, яких характеризує краща комунікація з підлеглими, довіра і зосередження на створенні спільного бачення і цілей.

Серед основних нових глобальних трендів розвитку науки у галузі публічного управління й адміністрування можна відзначити ряд актуальних напрямків досліджень, якими наразі займається світове наукове співтовариство.

Одним з них є залучення талановитої молоді на публічну службу (talent managment.). Аналіз досвіду ряду країн – США, Сінгапуру, Південної Кореї, Великобританії – показує, що в багатьох високо-розвинених країнах організований систематичний міжконтинтальний пошук талановитої молоді. Наприклад, у Сінгапурі налагоджений систематичний пошук обдарованої молоді по всьому світу, а не тільки всередині країни. У результаті активного вербування приплив фахівців у три рази перевищив «відтік мізків». Саме ефективний менеджмент молодих талантів у державному секторі дозволив Республіці Сінгапур стати безумовним лідером у сфері реформи публічної служби та прикладом ефективно соціально-економічної трансформації суспільства «із третього світу в перший».

Одвічною є проблема широкого залучення громадян до процесу прийняття рішень на різних рівнях. У цьому напрямку всесвітньо відома консалтингова фірма МакКінзі вказує на ще один актуальний тренд досліджень – *феномен краудсорсинга* – принципово нової технології публічного управління, заснованої на широкому залученні інтелектуального потенціалу та знань мільйонів людей у прийнятті управлінських рішень, розробці програм і стратегій, контролі над їх виконанням.

Окрім того, сьогодні набувають розвитку так звані «регіональні хаби» (від англ. hub – центр діяльності) у сфері публічного управління та адміністрування. Завданням такого «регіонального хабу» є зміцнення співробітництва та практики безперервного обміну пере-

довим досвідом, аналіз поточних реформ публічної служби в країнах регіону, а також пошук загальних ефективних рішень, створення мережі експертів і посилення її потенціалу, а також сприяння у вдосконаленні системи державного управління та державної служби та якості надання адміністративних послуг населенню в регіоні. Крім того, «регіональний хаб» розглядається як науково-дослідний центр з мережевою структурою, в якому використовуються кращі напрацювання центрів і вузів, відбувається обмін знаннями і досвідом у сфері публічного управління та адміністрування. Таким чином, у Регіональному хабі акумулюються передові знання, які використовуються для підвищення ефективності державного управління та державної служби в країнах регіону.

Доцільно зазначити, що в цьому напрямі в Навчально-науковому інституті публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка зроблені певні кроки. Так, інститут ініціював створення Ради з міжуніверситетського співробітництва у галузі знань 281 «Публічне управління та адміністрування», до складу якої ввійшли Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби (Київ); Навчально-науковий інститут державного управління (Дніпро), Інститут державного управління (Львів); Навчально-науковий інститут публічної служби та управління (Одеса); Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління» (Харків). Першим вагомим заходом Ради стало проведення 23 березня 2023 року Круглого столу «Нові тенденції у підготовці здобувачів освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», у якому взяло участь понад 100 учасників з усіх областей України, розширюючи кордони співробітництва.

В центрі обговорення були нагальні питання з підготовки здобувачів освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування в умовах викликів сучасності взяли участь керівники центральних органів влади, представники закладів вищої освіти, провідні українські вчені та науковці, серед яких: О. Корнієнко, Перший заступник Голови Верховної Ради України; А. Вітренко, Перший заступник Міністра освіти і науки України; П. Козирев, заступник Міністра реінтеграції тимчасово окупованих територій України;

С. Тюрін, Перший заступник начальника Хмельницької обласної військової адміністрації; Л. Рикова, директор Генерального департаменту з питань професійного розвитку державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування НАДС; В. Толкованов, керівник «Ресурсного Центру міжмуніципального та транскордонного співробітництва» та ін.

В межах Круглого столу працювало дві секції: «Євроінтеграційний вектор розвитку корпусу публічних службовців» та «Управління реінтегрованими територіями як виклик сучасності». У процесі їх роботи учасники обговорили питання підготовки публічних службовців у країнах ОЕСР; євроінтеграційного вектору розвитку науки публічного управління крізь призму посилення міжнародної проєктної діяльності; підготовки публічних службовців у контексті реінтеграційних викликів; управлінської діяльності у територіальних громадах у воєнний час та повоєнний період та ін. В режимі дискусій і обговорень було надано науково-практичні рекомендації з підготовки фахівців з публічного управління та адміністрування в Україні.

Нині, важливою вбачається проблема конкурентоздатності наукових розробок у сфері публічного управління та адміністрування. Аналіз наукової активності в базах публікацій у світових наукових журналах через такі платформи як Web of Knowledge, Scopus, Elsevier, ORCID показав, що наукові праці українських вчених у сфері публічного управління та адміністрування в цих наукометричних базах представлені недостатньо. Наразі переведено до Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка (<https://gov.bulletin.knu.ua/>) видання наукового фахового журналу «Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Державне управління».

Одним з пріоритетних напрямів реалізації освітніх програм зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» є удосконалення науково-дослідної діяльності, а саме:

- посилення ролі науково-дослідної роботи в науковій галузі знань «Публічне управління та адміністрування»;
- наукове забезпечення навчального процесу спеціальності «Публічне управління та адміністрування»;

– формування теоретико-методологічних засад реалізації публічної політики.

З метою наукового забезпечення навчального процесу створено наукові гуртки, нову систему формування комплексного науково-методичного забезпечення професійного навчання державних службовців шляхом підготовки:

– базових академічних підручників для цільової підготовки бакалаврів та магістрів публічного управління та адміністрування за відповідними спеціальностями;

– фундаментальних монографій з державно-управлінських реформ;

– енциклопедичних видань за пріоритетними напрямками розвитку державотворення.

Сьогодні зусилля Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка спрямовані на інтеграційні процеси навчання в аспірантурі до західних стандартів – докторських програм (PhD).

Зауважимо, що надання освітніх послуг в Навчально-науковому інституті публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка здійснюється відповідно до визначених основних завдань сучасної реформи системи державного управління та у контексті запровадження нового законодавства України, реалізації інших структурних реформ і програм розвитку держави, метою яких є впровадження європейських стандартів життя, підвищення ефективності публічного управління та адміністрування й фундаментальна трансформація на шляху до відновлення України в повоєнний час. Адже, сучасні умови цієї трансформації вимагають від державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування високого рівня професійної компетентності та професійного розвитку, здатності оперативного адаптуватися до змін конкурентного середовища та готовності постійно розвивати свої знання та навички впродовж усього життя.

Окрім того, сучасні світові трансформаційні процеси, принципи належного врядування, новітні технології передбачають високі вимоги до сучасної ефективної системи професійного навчання,

яка має бути гнучкою, інноваційною, орієнтованою на професійний розвиток та кар'єрне зростання, а також здатною оперативно реагувати на запити державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. Тому нинішня діяльність Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка на досягнення інформаційно-аналітичної, навчально-методичної, організаційно-консультативної мети. Використовуючи сучасні інформаційно-комунікативні інструменти навчальний заклад спроможний забезпечити розвиток інноваційних навичок, які відповідно до міжнародних досліджень будуть необхідні професіоналам 2024-2025 років. Серед них: соціальний інтелект; адаптивне та проектувальне мислення; крос-культурна компетентність; мислення, яке направлене на моделювання ситуації; здатність застосовувати нові медійні технології; міждисциплінарність знань та вмінь; когнітивна здатність управляти великим обсягом інформації; вміння працювати в команді за допомогою віртуальних засобів.

Тож нині на перший план виходить навчання за освітніми онлайн-платформами відповідно до особистісних потреб та саморозвитку публічних службовців, що диктує необхідність впровадження освітніх інновацій та новітніх ІТ-технологій, у тому числі електронного навчання, smart-технологій, хмарних технологій, методів критичного мислення, впровадження у навчальний процес гейміфікації (один із трендів сучасної освіти, запровадження елементів ігрових механік в освітній процес. Використовується для підвищення якості освіти, вирішення проблем оволодіння навичками, підвищення мотивації), технології портфоліо тощо.

Сучасні умови вимагають від публічних службовців готовності постійно розвивати свої знання та навички впродовж усього життя, що є можливим завдяки навчанню за онлайн-курсами, участі у школах професійної майстерності, у тренінгах, дебатах, мозкових штурмах, ділових іграх, work-shop, у веб-квестах, форумах тощо.

В цьому процесі важливим є впровадження інноваційних форм освіти:

- 1) постійного оволодіння новими компетенціями;
- 2) здатності функціонувати у нових моделях економічної та суспільно-політичної діяльності;

3) еспоненційного розвитку технологій і прискореного зростання обсягу знань.

Саме тому у процесі підготовки магістрів за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка своє основною місією передбачає підвищення рівня професійної компетентності державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, відповідно до європейських стандартів освіти та з урахуванням сучасних вимог до якості і змісту освіти; формування в них спеціальних знань, умінь і навичок, необхідних для реалізації публічної політики та впровадження принципів належного врядування, відповідального й ефективного виконання управлінських функцій. А викладачі постійно використовують сучасні форми, інтерактивні методи та засоби навчання, інноваційні моделі та освітні технології передачі знань з метою створення конкурентоспроможного освітнього середовища.

Зміст програм професійного розвитку державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування під час підвищення кваліфікації в Навчально-науковому інституті публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка розробляється на основі компетентнісного, практико-орієнтованого та особистісно-орієнтованого підходів із урахуванням тренінгової складової та попередньо вивчених індивідуальних освітніх потреб. У цьому форматі передбачено, що професійні та короткострокові програми досить гнучкі, інноваційні та адаптовані до вимог часу.

Таким чином, завдяки впровадженню в Навчально-науковому інституті публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка інноваційних форм навчання формується сучасна, орієнтована на потреби громадянського суспільства система професійного розвитку кадрового потенціалу державного управління і місцевого самоврядування, з урахуванням європейського вектору розвитку і стратегічного курсу держави на здійснення глибинних структурних перетворень у всіх сферах суспільно-політичного й соціально-економічного життя.

Висновки. Сьогодення Української держави свідчить про пріоритетність, обов'язковість вирішення проблеми професіоналізму як виклику сьогодення, адже країнами-лідерами є ті держави, які виходять з того, що найвигідніші інвестиції – це інвестиції у людський капітал, а перспективи соціально-економічного розвитку вони пов'язують насамперед з якістю освіти. Вітчизняна система освіти, незважаючи на намагання реформування за європейськими зразками, в основному лише виглядає європейською, але не є такою ще за суттю. І причини цього не тільки в недостатньому фінансуванні науково-освітньої сфери. Вони набагато глибші.

Слід усвідомлювати, що покращення якості освіти – це комплексне поняття, яке зазнає коректив разом з наддинамічними змінами у світі. В умовах воєнного стану України, орієнтуючись на стратегію розбудови держави в повоєнний період, професійна освіта має орієнтуватися на інноваційну економіку, розвиток людиноцентризму, запити міжнародного ринку праці. Іншими словами, професійна освіта має відповідати інтересам економіки, суспільства та окремих людей. Ця мета не є ані абстрактною, ані недосяжною.

По-перше, держава має стимулювати розкриття економічного потенціалу науки, але перед цим – чітко визначити – точки зростання економіки й стимулювати спрямування інтелектуальних та матеріальних ресурсів у найперспективніші економічні галузі.

По-друге, також державі належить головна роль у встановленні партнерських відносин між приватним бізнесом та освітою, ініціатива у створенні мережевих структур, що пов'язували би науково-дослідницькі центри, провідні вузи та бізнес-організації. Наука, освіта та бізнес мають бути інтегровані у єдину систему.

І головне – спрямування політичної волі на те, щоб розвиток держави був підпорядкований алгоритму – конкурентоспроможна особистість – конкурентноздатна освіта – конкурентноздатна економіка.

Вважаємо, що забезпечення конкурентноздатності освіти на сучасному етапі іміграції нашої молоді потребує:

– перегляду кількості та структури закладів вищої освіти, а також навчальних напрямів і спеціальностей, приведення їх у відповідність до потреб держави;

– встановлення рівнів градації вищих навчальних закладів, розробки відповідних положень і проведення акредитації навчальних закладів на відповідність цим положенням;

– створення умов для реалізації принципу автономності вищих навчальних закладів. Вища школа України має багаті традиції демократичного управління, закладені в статuti навчальних закладів, зокрема: виборність керівного, професорсько-викладацького складу. Необхідно переглянути статuti навчальних закладів і звільнити їх від невластивих нашарувань;

– введення системи моніторингу якості освіти. Контроль якості повинен зосередитися не тільки на навчальному процесі, кадрах, науково-методичному забезпеченні, матеріальній базі а, в першу чергу, на контролі знань студентів, слухачів, визначаючи їхню компетентність і спроможність задовольняти вимоги ринку праці;

– забезпечення прямого зв'язку між сферою освіти і ринком праці.

Загалом, інтеграція України до європейської спільноти та модернізація системи вищої освіти України в галузі знань «Публічне управління та адміністрування» сприятиме професійному розвитку державних службів та посадових осіб місцевого самоврядування, здатних забезпечити ефективність державної політики у сфері державного управління та лідерство у проведенні адміністративної і економічної реформ, що дасть можливість Україні стати повноцінним членом Європейського Союзу.

Однак модернізація системи вищої освіти, зокрема і в сфері підготовки магістрів з публічного управління та адміністрування, вимагає подальшого поглибленого наукового обстеження кращих зарубіжних практик у цій галузі знань з метою їх адаптації до українських реалій та презентації результатів впровадження такого досвіду вітчизняними вищими навчальними закладами для освітнього співтовариства.

Стаття надійшла до редакції: 03.02.23

demonstrate. However, these competitive selections are not held for a long time (the reason is the pandemic, martial law), and recruitment is carried out on the basis of contracts. Thus, the cognitive preparation of applicants for positions in government bodies has decreased, which negatively affects the professional growth of public servants.

The third component is the need to improve the professional orientation of young people for career growth in the state / public service through the preparation of masters in the educational-professional and educational-scientific program in the specialty 281 “Public Administration and Administration”.

The need to resolve issues and eliminate their negative manifestations has necessitated the study of the stated topic in the field of public administration and administration.

Key words: public administration, civil service, public administration, public service, professional career, professionalization of public servants, career growth.

Received: 03.02.23

References

1. Bakumenko, V.D., Nadolishnii, P.I. (2003). *Teoretychni ta orhanizatsiini zasady derzhavnoho upravlinnia [Theoretical and organizational foundations of state administration]*. Kyiv: Millenium [in Ukrainian].
2. Bila, L.R., Kivalov, S.V., & Todoshchak, O.V. (2002), *Praktykum zi spetskursu «Orhanizatsiia derzhavnoi sluzhby v Ukraini» [Workshop on the special course «Organization of the civil service in Ukraine»]*. Odesa: Yurydychna literatura [in Ukrainian].
3. Horbatenko, V.P. (1999). *Modernizatsiia ukrainskoho suspilstva u konteksti suchasnykh tsyvilizatsiinykh protsesiv [Modernization of Ukrainian society in the context of modern civilizational processes]*. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv: NAN Ukrainy. Instytut derzhavy i prava im. V.M.Koretskoho [in Ukrainian].
4. *Konventsiiia pro profesiinu oriiientatsiiu ta profesiinu pidhotovku v haluzi rozvytku liudskykh resursiv № 142: mizhnarodnyi dokument vid 23 cherv. 1975 r. [Convention on professional orientation and professional training in the field of human resources development №142: international document*

dated June 23, 1975]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_057. [in Ukrainian].

5. Larina, N.B. (2018). Profesionalizatsiia upravlinskykh kadriv yak chynnyk modernizatsii systemy publichnoho upravlinnia ta administruvannia v Ukraini [Professionalization of management personnel as a factor in the modernization of the system of public management and administration in Ukraine]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia – Law and public administration*, 3(2), 62-70 [in Ukrainian].

6. Memorandum neperervnoi osvity Yevropeikoho Soiuzu [Memorandum on continuing education of the European Union:]. *www.znanie.org*. Retrieved from <http://www.znanie.org/docs/memorandum.html> [in Ukrainian].

7. Mykhailovska, O. (2010). Spetsyfika zdiisnennia instytualizatsii hromadianskoho suspilstva v umovakh politychnoi modernizatsii v suchasni Ukraini [The specifics of the implementation of the institutionalization of civil society in the conditions of political modernization in modern Ukraine]. *Osvita rehionu – Education of the region*, 4, 82-89 [in Ukrainian].

8. Rekomendatsiia shchodo profesiinoho navchannia № 117 : mizhnarodnyi dokument vid 27 cherv. 1962 r. [Recommendation on professional training № 117: an international document dated June 27, 1962]. *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_106 [in Ukrainian].

9. Rekomendatsiia №195 pro rozvytok liudskykh resursiv: pidgotovku kadriv i bezperervne navchannia: mizhnarodnyi dokument vid 17 cherv. 2004 r. [Recommendation №195 on the development of human resources: personnel training and continuous training: an international document dated June 17, 2004]. *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_532 [in Ukrainian].

10. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrayiny vid 10 hrudni 2015 roku № 889 – VIII. [On civil service: Law of Ukraine dated December 10, 2015 №889 – VIII] *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> [in Ukrainian].

11. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro zatverdzhennia Stratehii reformuvannia derzhavnoi sluzhby ta sluzhby v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini na period do 2017 roku ta planu zakhodiv shchodo yii realizatsii vid 18 bereznia 2015 r. № 227-r. [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine On the approval of the Strategy for reforming the civil service and service in local self-government bodies in Ukraine for the period up to 2017 and the plan of measures for its implementation of March 18, 2015 №227-r]. *Uriadovi kurier – Government Courier*, 63 [in Ukrainian].

12. Zakon Ukrainy Pro ratyfikatsiiu Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odnii storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony vid 16 veresnia 2014 r. № 1678-VII. [Law of Ukraine On the Ratification of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand, dated September 16, 2014 №1678-VII] *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 40, 2021 [in Ukrainian].

13. Kudriachenko, A.I. (Ed.). (2007) *Politychna systema i hromadianske suspilstvo: yevropeiski i ukrainski realii [Political system and civil society: European and Ukrainian realities]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

14. Semyhina, T. (2003). *Sotsialna polityka u hlobalnomu vymiri [Social policy in the global dimension]*. Kyiv: Pulsary [in Ukrainian].

15. Surmin, Yu.P., Bakumenko, V.D., & Mykhnenko A.M. (2010) *Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia [Encyclopaedic Dictionary of Public Administration]*. Kovbasiuk, Yu.V., Troshchynskii, V.P. & Surmin Yu. P. (Eds.). Kyiv: NADU [in Ukrainian].

16. Surmin Yu. (2003)/ Tsinnisni protsesy postradianskoho suspilstva: metodolohichniy aspekt. [Value processes of post-Soviet society: methodological aspect] *Zbirnyk naukovykh prats – Collection of scientific works*, 1, 87-98 [in Ukrainian].

17. Khartiia osnovnykh prav Yevropeiskoho Soiuzu : mizhnarodnyi dokument vid 07 hrud. 2000 r. [The Charter of Fundamental Rights of the European Union: an international document dated December 7, 2000.]. *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_524/print1412236313240908 [in Ukrainian].

18. International standard. Investors in People. *www.investorsinpeople.com* Retrieved from <https://www.investorsinpeople.com/iip-standard> [in English].

19. Mizhnarodnyi standart sotsialna vidpovidalnist (SA8000) [International standard social responsibility (SA8000)] *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0015697-07> [in Ukrainian].

20. Larina, N., & Yashutin, I. (2022). Team management in the civil service in the present-day challenges and threats. *Scientific journal of Polonia university*, 54(5), 129-142 [in Polish].

21. Khadzhyradieva, S., Chernenko, N.M., Ruchkina, M.M., Larina, N.B., & Sakaliuk, O.O. (2021). Risks in Public Administration in the Context of Globalisation. *International Journal of Criminology and Sociology*. Retrieved

from <https://www.lifescienceglobal.com/independent-journals/journal-of-advances-in-management-sciences-information-systems/83-abstract/ijcs/4436-abstract-risks-in-public-administration-in-the-context-of-globalisation> [in English].

22. Yemelyanov, V. (2020). Improvement of mechanisms for selecting candidates for leadership positions in the civil service of Ukraine, taking into account human competencies. [Udoskonalennia mekhanizmiv vidboru kandydativ na kerivni posady derzhavnoi sluzhby Ukrainy z urakhuvanniam liudskykh kompetentnostei]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*. № 11. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1922> [in Ukrainian].

Відомості про автора / Information about the Author

Ларіна Наталія Борисівна: Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби, Київський національний університет імені Тараса Шевченка: вул. Академіка Ромоданова, 12/2, м. Київ, 03057, Україна.

Nataliia Larina: Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, vul. Akademika Romodanova, 12/2, Kyiv, 03057, Ukraine.

ORCID. ORG/ 0000-0001-5843-0765

E-mail: natali.larina@ukr.net

орган місцевого самоврядування). З метою оцінювання публічності ПОВ всі показники об'єднано у три сукупних компонентних показники – прозорість, відкритість, підзвітність – для кожного з об'єктів моніторингу (міський голова, виконавчі органи влади, депутати). Встановлено, що для підвищення прозорості ПОВ на регіональному рівні варто максимально відображати на сайті всю публічну інформацію, а також регулярно звітувати перед членами територіальної громади.

Ключові слова: публічна влада, публічне управління, представницькі органи влади, регіональні представницькі органи влади, ефективність, якість, управління якістю, індекс публічності.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Інтеграція України у європейський і світовий простір, що в умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну може розглядатись як один із основних механізмів забезпечення її національної безпеки, вимагає вирішення значної кількості економічних, соціальних, політичних завдань, проте пріоритетним, таким, що сприятиме успішній реалізації цього стратегічного плану, є підвищення якості публічного управління в цілому та представницьких органів влади (далі – ПОВ) зокрема. Хронічні проблеми українського суспільства, зокрема такі як корупція та недосконала судова система є основними, що сповільнюють рух України до ЄС, дискредитують європейську ідею всередині країни, можуть бути частково розв'язані зокрема за рахунок професійної роботи ПОВ на регіональному рівні. Ускладнення соціально-політичної ситуації в Україні після 24 лютого 2022 року ще більше посилило значення ПОВ для забезпечення виконання макроекономічних завдань, зокрема післявоєнної відбудови нашої держави. Європейський комітет регіонів у своїх висновках підкреслює, що «процес відновлення має відбуватися за принципом «знизу вгору» із залученням місцевих та регіональних органів влади України та ЄС, а також спиратися на реформу децентралізації в Україні» [9]. Європейські партнери, які підтримують Україну в її боротьбі за територіальну цілісність, мають велику надію на те, що реформи децентралізації та регіонального розвитку, що проводить наша

держава, мають забезпечити гарантії прозорого та справедливого розподілу коштів макроекономічної допомоги. За таких умов забезпечення якісної, в першу чергу прозорої, відкритої діяльності ПОВ на регіональному рівні є важливим завданням, що дозволить Україні максимально швидко інтегруватись у європейський простір та відновитись після війни.

Окрім того, поступова євроінтеграція України актуалізує доцільність застосування кращих практик місцевого самоврядування Європи і світу та поступового адаптування власної законодавчої бази до законодавства таких країн, в тому числі і щодо діяльності ПОВ. На сьогодні присутня потреба в удосконаленні нормативно-правового забезпечення діяльності ПОВ на регіональному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти оцінювання якості діяльності представницьких органів влади висвітлюються такими вітчизняними вченими як Т. Кравченко, що розглянула особливості визначення та оцінювання якості діяльності органів місцевого самоврядування [8]; Л. Даниленко [2], котра досліджувала проблематику формування стандартів якості діяльності ПОВ; А. Зеленков [4], що обґрунтовано доводив доцільність впровадження в роботу органів державної влади системи менеджменту якості та процесне управління за допомогою інформаційних технологій організаційного моделювання; Ю. Козаченко [7], котрий запропонував механізм запровадження критеріїв оцінювання якості надання публічних послуг; І. Драган [3], що аналізував сучасні підходи до оцінювання якості надання адміністративних послуг органами державної виконавчої влади та виконавчими органами місцевого самоврядування. Проте питання формування комплексного підходу до оцінювання якості діяльності ПОВ на регіональному рівні з метою запровадження вдосконалень до відповідної нормативно-правової бази залишається і досі не повністю дослідженим.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – дослідження та систематизація підходів щодо оцінювання якості діяльності ПОВ на регіональному рівні та формування пропозицій щодо запровадження вдосконалень до відповідної нормативно-правової бази.

Виклад основного матеріалу. У широкому розумінні якість – «внутрішня визначеність предмета, яка становить специфіку, що відрізняє його від усіх інших; ступінь вартості, цінності, придатності чого-небудь для його використання за призначенням; та чи інша характерна ознака, властивість, риса кого-, чого-небудь...» [1, с. 1423]. Стосовно діяльності ПОВ можемо розглядати її якість через призму «придатності використання за призначенням», що стає можливим за рахунок відповідності такої діяльності сукупності певних вимог, що висуваються членами територіальної громади, котрі є основними споживачами публічно-управлінських послуг, обумовлених чинним законодавством України.

Н. Калинець вважає, що оцінювання якості адміністративних послуг може базуватися на основі оцінки споживачами послуг (зовнішня оцінка), оцінки надавачами послуг (внутрішня оцінка) або змішаної оцінки (здійснюється зовнішніми суб'єктами на основі компонування оцінок споживачів та надавачів) [6].

Виходячи з постулатів теорії управління якістю, якість управління залежить від абсолютних показників досягнення поставленої мети шляхом раціонального використання всіх ресурсів (людських, матеріальних, фінансових, енергетичних тощо) і абсолютного задоволення публічно-управлінських потреб населення територіальної громади. Відповідно, показники якості діяльності ПОВ включають у себе показники ефективності використання ними всіх задіяних ресурсів, є, як правило, кількісними, на відміну від показників якості, які є більш складними і являються кількісно-якісними, тобто такими, що відповідають встановленим на конкретній території стандартам якості. Таким чином, показники оцінки якості надання адміністративних послуг визначають кількісні та якісні характеристики, відповідно до конкретно визначеного критерію [3].

Однією із проблем, що сприяють зниженню якості публічних послуг є корупція. Міжнародні інституції приділяють цьому явищу значну увагу, вважаючи, що захист прав людини має вирішальне значення у боротьбі з корупцією: країни з добре захищеними громадянськими свободами зазвичай мають вищі бали за індексом сприяння корупції, тоді як країни, які порушують громадянські свободи, зазвичай отримують нижчі. Transparency International оцінює 180

країн і територій по всьому світу за рівнем корупції в державному секторі. Результати надаються за шкалою від 0 (дуже корумпований) до 100 (дуже чистий). Відповідно до досліджень цієї організації індекс сприйняття корупції в Україні переважно покращувався за роками досліджень: 2012 – 26 балів; 2017 – 30 балів; 2018 – 32 бали; 2019 – 30 балів; 2020 – 33 бали; 2021 – 32 бали; 2022 – 33 бали, проте Україна і досі знаходиться у зоні країн, що «сприймаються як корумповані» [10].

Оцінюючи ефективність діяльності ПОВ на регіональному рівні, можна скористатись таким інструментом, як *індекс публічності*, що дозволяє здійснити моніторинг прозорості, відкритості та підзвітності діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Індекс публічності є практичним інструментом, котрий дає можливість різнобічно оцінювати та порівнювати рівні прозорості, відкритості та підзвітності різних муніципальних інституцій з точки зору їхньої взаємодії із членами територіальних громад [5].

В цілому, вимірювання індексу публічності націлене на те, щоб зрозуміти, наскільки публічно приймаються рішення і втілюється в життя політика муніципалітету, і яким є внесок основних суб'єктів місцевого самоврядування в цей процес. Результатом такого дослідження є рейтинг публічності муніципалітетів, а також окремих його суб'єктів: міських голів, виконавчих органів та депутатів місцевих рад [5].

Унікальність індексу публічності полягає в тому, що з одного боку вимірювання носить комплексний характер й оцінці підлягає широкий спектр функцій та напрямків діяльності муніципалітету – забезпечення доступу до публічної інформації, доступність адміністративних послуг, регуляторна політика, оприлюднення місцевих нормативно-правових актів, прозорість бюджетного процесу, забезпечення участі громадськості, функціонування офіційного веб-сайту, оприлюднення містобудівних та програмних документів. З іншого боку, вимірювання фокусується на оцінці та порівнянні окремих, самодостатніх, суб'єктів місцевого самоврядування – міських голів, виконавчих органів та депутатів.

До мережі партнерів із вимірювання індексу публічності місцевого самоврядування входять неурядові, позапартійні громадські

організації, що мають досвід проведення громадського моніторингу та оцінки діяльності органів місцевого самоврядування, є політично незаангажованими та задекларували відсутність конфлікту інтересів з об'єктами моніторингового дослідження.

Під публічністю місцевого самоврядування розуміється комплекс управлінських та політичних заходів, до яких вдаються органи та посадові особи місцевого самоврядування, з метою забезпечення максимально відкритих і приязних взаємовідносин з громадянами та підвищення рівня загальної довіри до муніципальних інституцій. У демократичних суспільствах стало вже звичним розцінювати публічність влади як базову ознаку доброго врядування (*good governance*) та дієвий спосіб запобігання корупції. Не безпідставно вважається, що публічність владних інституцій позитивно впливає на якість життя громадян. Особливо це стосується рівня місцевого самоврядування, де влада є найближчою до людей і надає їм основні суспільні послуги.

У пропонованому дослідженні публічність розцінюється як збірне поняття, що включає в себе три взаємопов'язаних принципи належного врядування – прозорість, відкритість та підзвітність [5].

Прозорість розглядається як процес оприлюднення місцевою владою за власною ініціативою вичерпної та актуальної інформації про свій персональний склад і структуру, повноваження і функції, фінанси, поточну активність та плани, політичні ініціативи та ухвалені рішення, послуги, які надаються мешканцям, а також інформації, що становить суспільний інтерес. Відкритість влади трактується нами як процес надання владою максимального доступу до інформації, що є в її розпорядженні, та стимулювання активного залучення громадян до безпосередньої комунікації та регулярного діалогу з питань вироблення політик на місцевому рівні. Підзвітність влади охоплює процес систематичного інформування громадськості про результати та ефективність роботи муніципальних інституцій, використання громадських ресурсів та бюджетних коштів.

Індекс публічності місцевого самоврядування є практичним інструментом, що дозволяє всебічно оцінити та порівняти між собою рівень прозорості, відкритості та підзвітності муніципальних інституцій у їхній взаємодії з мешканцями. В цілому, вимірювання індек-

су публічності націлене на те, щоб зрозуміти, наскільки публічно приймаються рішення і втілюється в життя політика муніципалітету, і яким є внесок основних суб'єктів місцевого самоврядування – міського голови, виконавчих органів і депутатів – у цей процес [5].

Основними об'єктами, які підлягають оцінюванню в рамках індексу публічності, є міський голова (як головна посадова особа), виконавчі органи ради (органи уповноважені здійснювати виконавчі та розпорядчі функції) та депутати міської ради (як представницький орган місцевого самоврядування).

Публічність кожного з цих трьох об'єктів оцінювалася окремо за 100-бальною шкалою, а загальний індекс публічності – це зважена сума значень цих трьох оцінок. Вага об'єктів вимірювання визначалася з огляду на обсяг повноважень та політичних можливостей органів та посадових осіб місцевого самоврядування в сфері забезпечення публічності [5].

Поняття публічності було об'єднано у три сукупних компонентних показники, що визначають принципи публічності – прозорість, відкритість, підзвітність – для кожного з об'єктів моніторингу (міський голова, виконавчі органи і депутати). Сукупні показники ґрунтуються на 207 оперативних питаннях, які охоплюють широкий спектр функцій та політик органів і посадових осіб місцевого самоврядування. Зокрема, забезпечення доступу до публічної інформації, оприлюднення податкових декларацій, прозорість кадрової політики, оприлюднення генерального плану та цільових програм, прозорість бюджетного процесу, оприлюднення нормативно-правових актів, проведення прийомів громадян, доступ до приміщень муніципалітету, відкритість засідань колегіальних органів муніципалітету, функціонування механізмів громадської участі, процедура звітування, відкритість виконавчого комітету, наповнюваність контентом офіційного веб-сайту, відкритість земельних торгів, прозорість регуляторної політики муніципалітету, доступність адміністративних послуг тощо. Для зручності моніторингу та порівняння усі оперативні питання були згруповані у 13 параметрів, які, в свою чергу, охоплюють 23 індикатори (табл. 1).

Таблиця 1

**Принципи, параметри та індикатори оцінювання публічності
місцевого самоврядування**

Принципи	Параметри	Індикатори
Публічність міського голови (МГ)		
Прозорість	Прозорість діяльності МГ та реалізації ним своїх повноважень	1.1. Інформація про МГ та його діяльність 1.2. Інформація про служби МГ та кадрова політика
	Оприлюднення програмних та нормативних документів	1.3. Основні програмні (концептуальні) документи муніципалітету 1.4. Нормативні документи муніципалітету
Відкритість	Відкритість МГ у взаємодії з громадськістю	1.5. Участь громадськості
Підвітність	Підвітність МГ	1.6. Фінансові ресурси муніципалітету
		1.7. Звіт про результати діяльності МГ
Публічність виконавчих органів (ВО)		
Прозорість	Прозорість структури та повноважень ВО	2.1. Інформація про ВО та їх керівників
		2.2. Інформація про виконавчий комітет міської ради
	Оприлюднення нормативно-правових актів та іншої документації ВО	2.3. Рішення та документація ВО 2.4. Комунальне майно та земля муніципалітету
Відкритість	Відкритість ВО та забезпечення участі громадськості	2.5. Участь громадськості
		2.6. Доступ до публічної інформації
Відкритість	Доступність адміністративних послуг	2.7. Адміністративні послуги
Підвітність	Підвітність ВО	2.8. Звітування про результати діяльності ВО ради
		2.9. Фінансові ресурси муніципалітету
		2.10. Регуляторна політика
Публічність депутатів		
Прозорість	Прозорість персонального складу, структури та реалізації повноважень представницьким органом місцевого самоврядування	3.1. Інформація про депутатів міської ради 3.2. Структура та організація роботи представницького органу місцевого самоврядування
	Прозорість роботи ради, оприлюднення нормативно-правових актів та іншої документації	3.3. Пленарні засідання міської ради 3.4. Нормативно-правові акти та інша документації міської ради
Відкритість	Відкритість представницького органу та залучення громади до процесу прийняття рішень	3.5. Участь громадськості
Підвітність	Підвітність депутатського корпусу міської ради	3.6. Звітування про результати діяльності

Джерело: сформовано на підставі [5]

Вимірювання ґрунтується на аналізі первинних емпіричних даних, зібраних учасниками моніторингової команди шляхом:

- подання та опрацювання відповідей на запити на отримання публічної інформації;
- аналізу контенту офіційних веб-сайтів та друкованих видань муніципалітетів;
- моніторингових візитів у муніципалітети, проведення експериментів і безпосереднього спостереження за роботою органів та посадових осіб місцевого самоврядування;
- аналізу нормативно-правових актів місцевого самоврядування [5].

Дані, отримані учасниками щодо кожного з 207 оперативних питань, вносилися до спеціально розробленої оціночної анкети. Кожна відповідь на питання нормалізувалася, тобто їй присвоювалося числове значення за п'ятибальною шкалою (0, 25, 50, 75 або 100 балів) з діапазоном від 0 до 100 балів, де «100» означає високий ступінь відповідності стандарту публічності. Всі питання «зважувалися», тобто отримували ваговий коефіцієнт, з огляду на їх важливість для реалізації принципу максимальної публічності. Так, зокрема питання, які стосувалися практик звітування, залучення громадськості та забезпечення доступу до інформації мають більшу «вагу», ніж питання щодо наявності біографічних відомостей чи контактних даних керівників виконавчих органів [5].

Кінцева оцінка (O) для кожного питання розраховується за формулою:

$$O = \text{БАЛ}_\phi / \text{БАЛ}_m * K_n,$$

де: БАЛ_ϕ – величина фактичного балу за окремим питанням;

БАЛ_m – максимально можливий бал за окремим питанням;

K_n – ваговий коефіцієнт окремого питання.

Отримані за кожне питання оцінки додаються за окремими об'єктами моніторингу (міський голова, виконавчі органи і депутати), а також за окремими трьома підгрупами в рамках цих об'єктів: принципами (прозорість, відкритість, підзвітність), параметрами (всього 13) та індикаторами (всього 23). Сумарні оцінки для кожного об'єкта вимірювання та підгрупи (принципів, параметрів

та індикаторів) переводяться у відсотки, що демонструють рівень реалізації належних стандартів та норм публічності на практиці. Тобто, величина відсотку вказує на співвідношення між плановим показником (стандартом) та фактичним рівнем публічності. Таким чином, субіндекси публічності міського голови, публічності виконавчих органів і публічності депутатів презентують виражену у відсотках суму значень кінцевих оцінок, виставлених за оперативні питання для кожного з цих об'єктів моніторингу.

Для рейтингування муніципалітетів додатково може використовуватися інтервальна шкала («принцип світлофора»), де міста з рейтингом 0-40 % класифікуються як непублічні, 41-60 % – низький рівень публічності, 61-80 % – задовільний рівень публічності, 81-100 % – публічні міста. Такий підхід більш коректно демонструє реальний рівень публічності муніципалітету.

Індикатори та оціночні питання розроблялися на основі положень українського законодавства, міжнародних демократичних стандартів та успішних практик, які стосуються різних аспектів публічності муніципальної влади. В основу всієї системи індикаторів покладений принцип свободи інформації – право громадян отримувати інформацію від органів державної публічної адміністрації (та інституцій, що виконують публічні функції) і обов'язку цих органів оприлюднювати та надавати інформацію. «Право знати» стосується усієї інформації, у будь-якій формі створеної чи отриманої органами влади та пов'язаної з будь-якими громадськими або адміністративними функціями [5].

Зокрема, ключовими міжнародними документами, якими ми послуговувалися при визначенні принципів та стандартів свободи інформації є:

- «Європейська хартія місцевого самоврядування» (1985);
- Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах органу місцевого самоврядування (2009);
- Рекомендації Ради Європи Rec (2002) «Про доступ до офіційних документів» від 21 лютого 2002 року;
- Конвенція Ради Європи Rec (2008) «Про доступ до офіційних документів»;

– Йоганнесбурзькі принципи (1995). Національна безпека, свобода висловлювань і доступ до інформації.

Підставою для конструювання системи індикаторів виступили такі національні нормативно-правові акти:

- Закон України «Про доступ до публічної інформації»;
- Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»;
- Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції»;
- Закон України «Про статус депутатів місцевих рад»;
- Закон України «Про державну службу»;
- Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування»;
- Закон України «Про адміністративні послуги»;
- Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»;
- Закон України «Про звернення громадян»;
- Закон України «Про столицю України - місто-герой Київ».

Вимірювання індексу публічності місцевого самоврядування дає наступні переваги з точки зору оцінювання діяльності якості діяльності ПОВ:

- містить цілісну систему індикаторів, які дозволяють будь-кому на регулярній основі оцінювати й порівнювати якість врядування органів та посадових осіб місцевого самоврядування в розрізі їх публічності;
- виконує профілактичну функцію щодо запобігання корупційним зловживанням та порушенню прав мешканців на свободу інформації;
- дозволяє популяризувати та просувати культуру відкритості серед органів та посадових осіб місцевого самоврядування і підвищувати обізнаність громадян щодо їхніх прав та можливостей;
- його вимірювання слугує платформою для мобілізації зацікавленої громадськості та координації зусиль неурядових організацій у справі підвищення публічності діяльності державних та муніципальних інституцій.

Дані, отримані в ході його вимірювання, можуть використовуватись у якості доказової бази для вироблення рекомендацій щодо удосконалення практики врядування на місцевому рівні [5].

Загалом ключовими проблемами в аспекті публічності муніципалітетів залишаються практики:

- звітування посадовців і депутатів на відкритих зустрічах перед мешканцями;
- доступ до засідань виконавчих комітетів;
- впровадження політики відкритих даних;
- документування та врахування результатів громадських слухань;
- оприлюднення інформації щодо комунального майна власності та земельних ресурсів муніципалітетів;
- використання системи «PROZORRO. Продажі» для реалізації чи оренди комунального майна.

Натомість найкращою є ситуація із функціонуванням Центрив надання адміністративних послуг, забезпеченням доступу до публічної інформації, прийняттям статутів територіальних громад, модернізацією веб-сайтів муніципалітетів, впровадження інструменту електронних петицій і громадського бюджету.

Для підвищення прозорості ПОВ на регіональному рівні (на прикладі Рівненської міської ради) варто реалізувати такі заходи:

1. Забезпечити оприлюднення на веб-сайті Рівненської міської ради всіх рішень виконавчого комітету. Якщо рішення виконавчого комітету містить інформацію з обмеженим доступом, наприклад, персоналі дані фізичних осіб, то обмеженню в доступі повинна підлягати саме ця інформація, а не текст рішення в цілому.

2. У всіх повідомленнях про оприлюднення проектв регуляторних актів, що публікуються на сайті міської ради, окрім інформацію про зміст проекту, контактні дані розробника, повинні також містити інформацію про спосіб оприлюднення регуляторного акту та строк і спосіб розгляду зауважень і пропозицій.

3. Опублікувати на сайті Рівненської міської ради інформацію про усі послуги, що надаються комунальними підприємствами та їхню вартість, а також про пільги для різних категорій населення і щодо різних видів послуг.

4. Оприлюднити на веб-сайті Рівненської міської ради перелік усіх місцевих цільових програм, які фінансуються з міського бюджету. Для цього, на головній сторінці сайту ради потрібно створити розділ «Цільові програми», де і розмістити перелік усіх

міських цільових програм. У цьому розділі варто також забезпечити можливість скачування цих програм.

5. Запровадити практику не рідше двох разів на рік на відкритій зустрічі звітувати про свою діяльність перед територіальною громадою, а також невідкладно оприлюднювати звіти про свою роботу на сайті ради.

Для підвищення рівня публічності органам місцевого самоврядування Рівненської міської ради необхідно запровадити нові практики взаємодії з територіальною громадою: участь у громадських ініціативах; використання сучасних методів ведення діалогу (соціальні мережі, відведення спеціальних годин для прийому громадських активістів). Варто прийняти документ, який визначає стратегію розвитку сфери відкритих даних та публікувати передбачені нормативними документами набори.

Висновки. Отже, показники якості діяльності ПОВ, які включають у себе показники ефективності використання ними всіх задіяних ресурсів, є більш складними і являються кількісно-якісними. Оцінюючи ефективність діяльності ПОВ на регіональному рівні, можна скористатись таким інструментом, як індекс публічності, що дозволяє здійснити моніторинг прозорості, відкритості та підзвітності діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Вимірювання цього показника має комплексний характер, оскільки оцінюванню підлягає широкий спектр функцій та напрямків діяльності муніципалітету. Для підвищення прозорості ПОВ на регіональному рівні варто: забезпечити оприлюднення на веб-сайті Рівненської міської ради всіх рішень виконавчого комітету, інформації про усі послуги, що надаються комунальними підприємствами та їхню вартість, про пільги для різних категорій населення і щодо різних видів послуг, перелік усіх місцевих цільових програм, які фінансуються з міського бюджету; включити у всі повідомлення про оприлюднення проектів регуляторних актів, що публікуються на сайті міської ради, інформацію про спосіб оприлюднення регуляторного акту та строк і спосіб розгляду зауважень і пропозицій; не рідше двох разів на рік на відкритій зустрічі звітувати про свою діяльність перед територіальною громадою.

Стаття надійшла до редакції: 18.01.23

publicity of the RRAs, all indicators were combined into three aggregate component indicators – transparency, openness, and accountability – for each of the monitored objects (city mayor, executive bodies, and deputies). It has been established that to increase the transparency of the RRAs at the regional level, it is necessary to display all public information on the website as much as possible, as well as to report regularly to the community members.

Key words: *public authorities, public administration, representative authorities, regional representative authorities, efficiency, quality, quality management, publicity index.*

Received: 18.01.23

References:

1. Busel, V.T. (2003). *Velykyi tumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]*. Kyiv, Irpin: VTF «Perun» [in Ukrainian].

2. Danylenko, L.I. (2018). *Standarty yakosti diialnosti predstavnytskykh orhaniv vlady. Predstavnytska vlada u derzhavotvorchomu protsesi Ukrainy [Standards of the quality of activity of representative authorities. Representative authority in the state-building process of Ukraine]*. V.A. Hoshovska (Eds.). Kyiv: NADU [in Ukrainian].

3. Drahan, I. O. (2014). *Otsinka yakosti nadання administratyvnykh posluh v konteksti udoskonalennia mekhanizmu vzaiemodii orhaniv vlady z hromadoiu [Assessment of the quality of the provision of administrative services in the context of improving the mechanism of interaction between authorities and the community]*. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, 3. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=683> [in Ukrainian].

4. Zelenkov, A.V. (2018). *Upravlinnia orhanamy derzhavnoi vlady ta mistsevoho samovriaduvannia z vykorystanniam standartiv yakosti ta orhanizatsiinykh modelei [Management of state authorities and local self-government using quality standards and organizational models.]*. *Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom – Economy and management of the national economy*, 23, 73-81. Retrieved from <http://global-national.in.ua/issue-23-2018/31-vipusk-23-cherven-2018/4068-zelenkov-a-v->

upravlinnya-organami-derzhavnoji-vladi-ta-mistsevogo-samovryaduvannya-z-vikoristannyam-standartiv-yakosti-ta-organizatsijnikh-modelej [in Ukrainian].

5. Opora : ofitsiyni sait hromadianskoi merezhi. Indeks publichnosti mistsevoho samovriaduvannya [Opora: the official website of the civil network. Publicity index of local self-government]. *publicityindex.org*. Retrieved from: <http://publicityindex.org>. [in Ukrainian].

6. Kalynets, N. I. (2015). Vdoskonalennia mekhanizmu nadannia administratyvnykh posluh u konteksti vzaiemodii orhaniv publichnoi vlady z hromadoiu [Improvement of the mechanism of provision of administrative services in the context of interaction between public authorities and the community]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia – Efficiency of public administration*, 43, 211-219. Retrieved from: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&_S21P03=FILA=&_S21STR=efdu_2015_43_28 [in Ukrainian].

7. Kozachenko, Yu.V. (2018). Zaprovadzhennia kryteriiv otsiniuvannia yakosti nadannia publichnykh posluh [Introduction of criteria for evaluating the quality of public services]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 16, 82-86. Retrieved from: http://www.investplan.com.ua/pdf/16_2018/18.pdf [in Ukrainian].

8. Kravchenko, T. (2021). Protsesy zabezpechennia yakosti v orhanakh mistsevoho samovriaduvannya: osoblyvosti vyznachennia ta otsiniuvannia [Quality assurance processes in local self-government bodies: features of definition and evaluation]. *Aspekty publichnoho upravlinnia – Aspects of public administration*, 9(1), 121-132 [in Ukrainian].

9. Rol mist i rehioniv YeS u vidbudovi Ukrainy. [The role of EU cities and regions in the reconstruction of Ukraine]. *Vysnovok 151-oho plenarnoho zasidannia Yevropeiskoho komitetu rehioniv vid 10-12 zhovtnia 2022 r. – Conclusion of the 151st plenary meeting of the European Committee of the Regions from October 10-12, 2022*. Retrieved from: https://cor.europa.eu/en/engage/Documents/HM_cor-2022-04172-00-00-tcd-tra-ua.pdf [in Ukrainian].

10. Corruption perceptions index. Transparency International. *www.transparency.org* Retrieved from: <https://www.transparency.org/en/cpi/2020> [in English].

Відомості про автора / Information about the Author

Паладійчук Сергій Богданович: Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби, Київський національний університет імені Тараса Шевченка: вул. Академіка Ромоданова, 12/2, м. Київ, 03057, Україна.

Serhii Paladiihuk: Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, vul. Akademika Romodanova, 12/2, Kyiv, 03057, Ukraine.

ORCID. ORG/ 0000-0003-2748-4482

E-mail: serpal2018@gmail.com

Підписано до друку 30.03.2023 р.
Формат 60/84 1/16 Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 22,02
Наклад 100 шт. Замовлення № 1/09.
Виготовлювач: Ємельянова Т.В.
54001, Миколаїв, пров. Суднобудівний, 7
Тел.: (0512) 47-74-48, e-mail: printex_nik@ukr.net
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 6167 від 03.05.2018